

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

Ἐγκριθεῖσα κατὰ τὸν ΓΣΑ' νόμον ^{ζέντω} διαγωνισμῷ
τῶν διδακτικῶν βιβλίων.

Ἐγκεκοιμένη καὶ ύπὸ τῆς Ἰερᾶς Σύνοδου.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΚΤΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
46 ΟΔΟΣ ΣΤΑΛΙΟΥ - ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ

1925

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ
Καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

Ἐγκριθεῖσα κατὰ τὸν ΓΣΑ' νόμον ἐν τῷ διαγωνισμῷ
τῶν διδακτικῶν βιβλίων.
Ἐγκεκριμένη καὶ ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΚΤΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
46 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ - ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ

1925

ΤΥΠ. Ε. ΚΡΑΝΙΩΤΑΚΗ, ΑΡΣΑΚΗ 2-ΑΘΗΝΑΙ

ΣΤΟΙΧΕΙΟΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1.

Tί είναι Ἐκκλησία καὶ τί Ἐκκλησιαστική Ἰστορία;

Ἐκκλησία σημαίνει κυρίως συνάθροισιν, ἀθροισμα. Χριστιανική δὲ ἐκκλησία είναι τὸ ἀθροισμα τῶν εἰς Χριστὸν ὡς σωτῆρα αὐτῶν πιστευόντων ἢ τὸ σύνολον τῶν ἀναγνωριζόντων αὐτὸν ὡς ἀρχηγὸν τῆς θρησκείας των. Ἐκκλησιαστικὴ δὲ Ἰστορία είναι ἡ ἴστορια τῆς χριστιανικῆς ταύτης Ἐκκλησίας, ἥτοι ἡ ἔκθεσις τῆς ἰδρύσεως, ἔξαπλώσεως, ἀναπτύξεως καὶ ἐν γένει τοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ δηλ. Ἰστορία ἔχετάξει πῶς δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς αηρύξας τὴν θρησκείαν του καὶ δι' αὐτῆς προσελκύσας περὶ ἑαυτὸν μαθητὰς ἰδρυσε τὴν Ἐκκλησίαν πῶς οἱ μαθηταὶ του διέδωκαν τὴν διδασκαλίαν του, ἥτις ἔπειτα δλίγον κατ' δλίγον ἔξηπλώθη, διποὺ σήμερον βλέπομεν αὐτὴν διαδεδομένην πῶς ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία ἀνεπτύχθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ποταὶ αἱρέσεις ὡς ἐκ τούτου προῆλθον καὶ πῶς οἱ χριστιανοὶ ἔχωρισθησαν εἰς τοσαύτας διακεκριμένας ἐκκλησίας, διόσας σήμερον βλέπομεν.

ποῖοι ἐπίσημοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀνεφάνησαν κατὰ διαφόρους ἐποχάς· πῶς ἐγίνετο ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις καὶ ποίας μεταβολάς κατὰ μικρὸν ὑπέστη τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολιτεύμα· πῶς ἥρχισε νὰ ἀναπτύσσηται ἡ χριστιανικὴ λατρεία καὶ πῶς σήμερον ἔχει ἐν ταῖς διαφόροις ἐκκλησίαις τέλος ὅποια ἦσαν τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν κατὰ διαφόρους ἐποχάς. Τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἰστορίαν διαιροῦμεν εἰς τέσσαρας περιόδους· Α') εἰς τὴν Ἰστορίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου (1—323)· Β') ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ σχίσματος μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας (323—867)· Γ') ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντίνουπόλεως (867—1453)· καὶ Δ' ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων (1453—1919).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΑΡΥΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ (I-323 Μ. Χ.)

§ 2.

Tις ἦτο ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἡθικὴ κατάστασις τοῦ κόσμου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ;

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου περιελαμβάνετο ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κράτει, ἢ δὲ ἐλληνικὴ γλῶσσα μετὰ τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας ἦτο πανταχοῦ σχεδὸν διαδεδομένη. Ἡ ἡθικὴ καὶ θρη-

σκευτική κατάστασις τῶν ἐθνῶν ἥτο οἰκτρά. Αἱ ἐθνικαὶ θρησκεῖαι καὶ καθ' ἔκυράς θεωρούμεναι, ὡς θεοποιοῦσαι τὴν κτίσιν καὶ διδάσκουσαι τὴν λατρείαν ταύτης ἀντὶ τοῦ κτίσαντος καὶ ὡς ἀποδίδουσαι τοῖς θεοῖς ἀτελείας καὶ ἀνθρώπινα πάθη, ἥσαν διαστροφὴ φανερὰ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀποπλόνησις μεγάλη, ἥτις ἐπακόλουθον εἶχε τὴν ἡθικὴν ἔξαχρείωσιν τῶν ἀνθρώπων· διότι κατὰ τὰς ἐννοιας, ἃς ἔχει τις περὶ Θεοῦ, μορφώνει καὶ τὰς ἡθικὰς αὐτοῦ ἐννοιας.⁹ Οταν λατρεύῃ τις Θεοὺς διεφθαρμένους, δὲν δύναται νὰ εἰναι αὐτὸς ἡθικός. Τὰ διὰ τῆς μυθολογίας ἀποδιδόμενα ἐγκλήματα εἰς τοὺς θεοὺς ἔξηγγνίζοντο τρόπον τινὰ εἰς τὰ ὅμματα τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐθεωροῦντο ὡς ἐπιτετραμμένα. Τοιαῦται ἥσαν καὶ αἱ θρησκεῖαι τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων, τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων ἐκ τῶν ἐθνικῶν λαῶν, εὑρίσκονται δικαίως διὰ τὴν φιλολογίαν αὐτῶν καὶ τὴν τέχνην ὡς κλασικοὺς θαυμάζομεν. Αἱ ἐθνικαὶ θρησκεῖαι, ἀποβαλοῦσαι εἰ τι καλὸν ἀρχικῶς ἐκέντηντο, εἴχον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸν ὄπατον βαθὺδιν διαφθαρῇ, ἀφοῦ παρὰ τοῖς Ρωμαίοις π. χ. καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ρώμης, ἀνθρώποι ἀκολαστότατοι, ἐτιμῶντο μετὰ τὸν θάνατόν των ὡς Θεοί. Τὴν διαφθορὰν τῶν ἐθνικῶν λαῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀποδεικνύουσι πρὸ πάντων τὰ συνήθη πρὸς τέρψιν τοῦ λαοῦ διδόμενα θεάματα τῶν μονομαχιῶν καὶ θηριομαχιῶν ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις, ἐν οἷς χιλιάδες πολλάκις ἀνθρώπων καταδίκων, δούλων ἢ αἰχμαλώτων, ἀνηγλεῶς κατεσφάζοντο ἢ κατεσπαράσσοντο, ἢ ἀθλίᾳ κατάστασις τῶν δούλων καὶ ἡ ἀνήκουστος ἔκλυσις τῶν ἱερῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν, ἥτις ἐπήνεγκε τὸν ἔκευτελισμὸν τῆς γυναικός. Ἔνθ δὲ οἱ λαοὶ ἐτέλουν ἐν τῇ παχυλῇ ταύτῃ δεισιδαιμονίᾳ καὶ φοβερῇ ἀνηθικότητι, οἱ πεπαιδευμένοι ἢ ἡπίστουν καὶ ἡδιαφόρουν περὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἡθικῆς τῶν λαῶν ἢ ἀνεξήτουν καθαρωτέραν τινὰ ἀλήθειαν. Πολλοὶ τῶν φιλοσόφων τούτων καὶ μάλιστα δ Πυθαγόρας, δ Σωκράτης, δ Πλάτων, δ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ Στωϊκοὶ ἀνυψώθησαν εἰς πολλὰς καθαρὰς ἐννοιας περὶ Θεοῦ, φυχῆς καὶ ἀθανασίας, περὶ αὐτῶν δηλ. τῶν βάσεων τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἡθικῆς, καὶ ἐπολέμησαν τὴν πολυθεῖαν καὶ τοὺς μύθους αὐτῆς, ἀλλ' αἱ

Ιδέαι αὐτῶν, μείγασαι κτήμα διάλιγων τιγῶν μόνον πεπαιδευμένων ἀνδρῶν, δὲν ἡδυνήθησαν ν' ἀναμορφώσωσι θρησκευτικῶς καὶ ἡθικῶς τὴν ἀρχαίαν κοινωνίαν. Ἡ ἀνάπλασις αὕτη, ή σωτηρία, ἔμελλε νὰ προέλθῃ ἀλλοθεν. Ὁπωσδήποτε ὅμως οἱ "Ελληνες φιλόσοφοι προητοίμασαν μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, διὰ τοῦ κατὰ τῆς πολυμετέστησης πολέμου των. Καθὼς ἐν γένει δύναται τις νὰ εἰπῃ, διτὶ ή ἐλληνικὴ παιδεία καὶ γλῶσσα ἔχρησίμευσε μεγάλως εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ, διότι διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διετυπώθησαν αἱ χριστιανικαὶ ιδέαι καὶ, ἐπειδὴ ή γλῶσσα αὕτη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἦτο γνωστὴ καθ' ὅλον τὸν τότε πεπολιτισμένον κόσμον, ηὐκόλυνε τοῦτο πολὺ τὴν ἔξαπλωσιν τῆς νέας θρησκείας.

Οἱ Ἰουδαῖοι ἔξαίρεσιν ἀποτελοῦντες εὑρίσκοντο εἰς καλυτέραν κατάστασιν ὑπὸ ἥθικήν καὶ θρησκευτικήν ἔποψιν. Παρ' αὐτοῖς εἶχεν ἀναλάμψει τῆς θεογνωσίας τὸ φῶς· διότι διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν καὶ θεοπνεύστων προφητῶν εἶχον διδαχθῆ τὴν θρησκείαν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ή μωσαϊκὴ θρησκεία δὲν ἦτο τελεία ἀποκάλυψις τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας· ἦτο μόνον προπαρασκευὴ εἰς τὴν μέλλουσαν νὰ ἀναφανῇ τελείαν θρησκείαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν προκατήγγειλαν οἱ προφῆται. Ἐντεῦθεν αἱ ἐλλειψεις τῆς θρησκείας τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, ίδιως ή παρ' αὐτῇ ίδέα τοῦ Θεοῦ ὡς Θεοῦ μόνον τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ ὡς κυρίου, ὃν πρέπει ὡς δοῦλος δ ἀνθρώπος νὰ φοβήται, αἱ ὑπεραυστηραὶ αὐτῆς διατάξεις καὶ ή ὑικὴ δι' αἴματηρῶν θυσιῶν τελουμένη λατρεία αὐτῆς. Καθὼς δὲ αἱ ἐθνικαὶ, οὕτω καὶ ή μωσαϊκὴ θρησκεία ἐτέλειει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν παρακμῇ, διαφθαρεῖσα καὶ παραμορφωθεῖσα παρὰ τῶν διδασκάλων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, τῶν Φαρισαίων, διὰ νέων προσθηκῶν καὶ ἔξηγήσεων. Ὁπωσδήποτε ὅμως καὶ ή Ἰουδαϊκὴ θρησκεία, παρὰ πάσας τὰς ἐλλειψεις τῆς, ὑπῆρξεν ἀναγκαῖα προπαρασκευὴ παρὰ τῷ Ἰσραὴλ πρὸς παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς δέ, παρ' οἵς ήσαν οἱ Ἰουδαῖοι διεσπαρμένοι, διὰ τῆς ὑπὸ αὐτῆς διαδόσεως τῆς πίστεως εἰς τὸν ἔνα ἀληθινὸν Θεόν, ἤγοιξε τὴν δόδην εἰς τὸν χριστιανισμόν. Οὕτως εἶχεν δ κόσμος ηθικῶς καὶ θρησκευτι-

κῶς, ὅτε, ἐλθόντος τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου, ἐπεφάνη δὲ Σωτήρ, δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἵνα ἰδρύσῃ τὴν ἀληθῆ θρησκείαν, ἥτις ἔμελλε διαδιδομένη εἰς τὸν κόσμον νὰ ἀναγεννήσῃ θρησκευτικῶς καὶ ἡθικῶς αὐτόν.

§ 3. a'.

Vai
*Πᾶς ἰδρύθη ἢ χριστιανικὴ Ἐκκλησία καὶ ποῦ
διεδόθη τὸ πρῶτον; Διδασκαλία τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.*

Ἡ Ἐκκλησία ἴδρυθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δστις κατὰ τὴν Γραφὴν ἐγεννήθη ἐκ Πνεύματος ἀγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου, εἰναι δὲ δὲ ἐνσαρκωθεὶς Υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἔτος γεννήσεως θεωρεῖται τὸ 754 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης. Οὐ Ιησοῦς Χριστὸς ἐκπληρῶν τὰς προφητείας τῶν ἀρχαίων προφητῶν καὶ ὡς δὲ δὲ δὲ τὸν παραγγελθεὶς Μεσσίας παραστάς, διποτὸν κατέδειξεν αὐτὸν καὶ δ τελευταῖς τῶν προφητῶν Ἰωάννης δ βαπτιστής, ἀνύψωσε μὲν τὴν μωσαϊκὴν θρησκείαν εἰς τὴν ὑψίστην πνευματικὴν τελειότητα, ἐξήπλωσε δὲ τὴν ἀληθεστάτην ταύτην θεογνωσίαν διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἄπαντα τὸν κόσμον. Ἐμφανισθεὶς τὸ πρῶτον ἐν Γαλιλαΐᾳ ἤρχισεν ἐκεῖ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, περιερχόμενος τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας, συνήθεοις δὲ πολλοὺς μαθητὰς περὶ ἔαυτὸν καὶ ἴδιας τοὺς δώδεκα, τοὺς ἀποστόλους αληθέντας. Τὰ δύναματα τῶν ἀποστόλων τούτων εἴναι Ἀνδρέας καὶ Πέτρος, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, Ματθαῖος καὶ Θωμᾶς, Φιλιππος καὶ Βαρθολομαῖος, Ἰάκωβος δὲ τοῦ Ἀλφαίου καὶ Ἰούδας δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ, Σίμων δὲ ζηλωτῆς καὶ Ἰούδας δὲ Ἰοκριώτης. Τὸ πλῆθος συνέρρεε προσθύμως πρὸς αὐτὸν ἐκπληγέμενον οὐ μόνον ὑπὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἔργων τοῦ, διότι ἐθεράπευε τοὺς νοσοῦντας, κωφοὺς ἐποίει νὰ ἀκούωσι, τυφλοὺς νὰ βλέπωσι, λεπροὺς νὰ εἴναι καθαροί, χωλοὺς νὰ περιπατῶσι καὶ ἀλλα δμοια ἐποίει θαύματα, ὃν πλήρη εἴναι τὰ εὐαγγέλια τὰ τὸν βίον αὐτοῦ διηγούμενα. Ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ὕψωσε

τὴν θρησκείαν εἰς τὴν πρέπουσαν αὐτῇ ἀξίαν. Ὁ Θεὸς εἶναι, ἐδίδασκε, πατήρ πάντων τῶν ἀνθρώπων, οὐ μόνον τῶν Ἰσραηλιτῶν, οἱ δὲ ἄνθρωποι εἶναι ἀδελφοὶ πρὸς ἀλλήλους προωρισμένοι διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης νὰ ἀποτελέσωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα, πνευματικὴ πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ λατρεία αὐτοῦ. Ἡ πρὸς τὸν Θεόν ἀγάπη πρέπει νὰ εἶναι ἀληθής, οὐχὶ δὲ ὅπως ἡ τῶν Φαρισσαίων κατὰ τὸ φαινόμενον. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν, διὰ δὲν θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ διάλογων Κύριε, Κύριε, ἀλλ' δι ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός. Καὶ ἡ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνηται ἀπὸ καρδίας, οὐχὶ κατὰ τύπον. Ὁ θέλων ἀληθῶς νὰ προσευχῇ, ἔλεγεν, εἰσέρχεται εἰς τὸ μᾶλλον ἀπόκρυφον μέρος τοῦ σίκου του καὶ ἔκει ἀναπέμπει τὴν δέησίν του πρὸς τὸν Θεόν, δὲν προσεύχεται δὲ ὅπως ἐπιδειχθῇ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καθὼς ἔπραττον εἰ Φαρισσαῖοι. Ομοίως καὶ ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη πρέπει νὰ εἶναι εἰλικρινής, οὐχὶ δὲ πρὸς ἐπίδειξιν, ἐκτεινομένη πρὸς πάντας καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἔχθρούς. Ἡ ἀριστερά, ἔλεγεν, δις μὴ γνωρίζῃ τὸ ποιεῖ ἡ δεξιά. Πάντες οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ εἶναι ἀντικείμενα τῆς ἀγάπης ἥμῶν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἔχθροὶ ἥμῶν. Τότε εἴμεθα ἀξιοὶ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ὅμοιάζομεν αὐτῷ, διτις ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηρούς καὶ ἀγαθούς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Πρὸς τὴν ἥθικήν ταύτην τελειότητα τοῦ Θεοῦ πρέπει πάντες νὰ σπεύδωμεν. Ἡ μετάνοια καὶ ἡ εἰς Χριστὸν ὡς τὸν σωτῆρα ἀπὸ καρδίας πίστις, δι' ἣς μεταδίδεται τῷ πιστεύοντι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, εἶναι ἡ δόδος πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὸν Θεόν καὶ πρὸς σωτηρίαν. Ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει ἔκαστος μέλλει νὰ κριθῇ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καθόλου εἰπεῖν διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου ἐπολεμήθη ἡ εἰς ἔξωτερικούς τύπους περιορίζομένη εὐσέβεια καὶ ἥθική τῶν Φαρισσαίων, ἡ δὲ μωσαϊκὴ θρησκεία ἀπεπνευματίσθη καὶ προσέλαβε καθολικόν, παγκόσμιον χαρακτήρα. Διὰ τοῦτο ἡ πάλαι μωσαϊκὴ θρησκεία ἔμελε τοῦ λοιποῦ νὰ καταργηθῇ. Κατὰ ταῦτα δύναται νὰ δρισθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδαχθεῖσα θρησκεία ὡς ἡ παγκόσμιος μονοθεϊστικὴ θρησκεία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀγάπης. Δὲν ἐδίδαξε δὲ μόνον ὁ Κύριος τὴν τελείαν ταύτην θρησκείαν,

ἀλλὰ παρέστησε καὶ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ζῶσαν. Ὁ βίος του ἵσταται ὡς ἀνέφικτον πρότυπον τῆς καθαρωτάτης εὐσεβείας καὶ ἡμικῆς. Ἐνεκα τῆς διδασκαλίας του ταύτης μετὰ μόλις τριετῆ ἐνέργειαν καταδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τοῦ Ιουδαικοῦ λαοῦ καὶ διὰ προδοσίας τοῦ Ἰούδα συλληφθεὶς, ἀφοῦ πρὸ μικροῦ παρέδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τὸ κυριακὸν κληθὲν δεῖπνον, κατεδικάσθη εἰς τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον περὶ τὸ Βζον ἔτος τῆς ἡλικίας τοῦ ὡς ψευδῆς δῆθεν Μεσσίας καὶ ἔαυτὸν Γέλον Θεοῦ ποιῶν. Τὸν θάνατον αὐτοῦ κηρύττει ἡ Γραφὴ ὡς θυσίαν, ἣν προσέφερε τῷ Θεῷ ὑπὲρ τοῦ ἀμαρτωλοῦ κόσμου, ὡς τὸ μέσον, δι' οὗ κατηλλάγη δ ἀνθρωπος τῷ Θεῷ. Ὁ τάφος δὲν ἡδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὸν δόντα τῷ κόσμῳ τὴν ζωήν. Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἀνέστη. Μετὰ τῆς πίστεως δὲ εἰς τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ἔξελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἔκριψαν τὸ Εὐαγγέλιον, τὴν καλὴν δηλαδὴ ἀγγελιὰν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος, περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, διδάσκοντες τοὺς πιστεύοντας νὰ τηρῶσι πάντα, δσα ἐνετείλατο αὐτοῖς καὶ βαπτίζοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Γενεθλίου καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

§ 3. β'

Κήρυγμα τῶν ἀποστόλων. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.

Διὰ τοῦ Κυρίου ἐτέθη δὲ θεμέλιος λίθος τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ' οὗ φυκοδόμησαν οἱ ἀπόστολοι τὸ οἰκοδόμημα αὐτῆς. Ὁ ἀπόστολος ἦρξαντο τοῦ ἔργου τοῦ κυρήγματος τῇ πεντηκοστῇ ἡμέρᾳ τοῦ αὐτοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου (τῷ 33 μ. Χ.), καθ' ἣν ἐπιφοιτήσαν ἐπ' αὐτοὺς τὸ πανάγιον Πνεύμα ἐνέπλησεν αὐτοὺς θάρρους καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς νέας πίστεως. Ἡ πρώτη Ἐκκλησία συνέστη ἐν τῶν πιστευσάντων ἐν Ἱεροσολύμοις διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἰωάννου, καὶ τοῦ Ἰακώβου, τοῦ πρώτου γενομένου ἐπισκόπου τῆς πόλεως τούτης. Ἐκεῖθεν δὲ ἤρχισε νὰ διαδίδηται τὸ Εὐαγγέλιον εἰς ἀπασαν τὴν Παλαιστίνην

καὶ τὴν Σωρίαν, ἀφ' ὅτου ἔνεκα διωγμοῦ τινος, καθ' ὃν ἐμαρτύρησε πρῶτος ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ δὲ Στέφανος (36 π. Χ.), διεσκορπίσθησαν οἱ ἀδελφοί. Ἐν Ἀντιοχείᾳ συνέστη ἡ πρώτη ἐκκλησία ἐξ ἐπιστρεψάντων ἐθνικῶν, ἐκεῖ δὲ ἐκλήθησαν οἱ μαθηταὶ τῶν Ἀποστόλων τὸ πρῶτον χριστιανοί. Οἱ πλεῖστοι τῶν Ἀποστόλων ἀπέθανον ἐν τῷ κηρύγματι μαρτυρικὸν θάνατον. Ὁ Πέτρος ἐκήρυξε τότε Εὐαγγέλιον ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ τοῖς ἐνδοτέροις τῆς Ἀσίας· λέγεται δέ, ὅτι ἐμαρτύρησεν ἐν Ρώμῃ (64 μ. Χ.). Ὁ Ἰωάννης ἀποκατέστη ἐν Ἐφέσῳ καὶ ἐκεῖθεν διηγήθη τὰς Ἐκκλησίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Διωχθεὶς ἐπὶ Δομιτιανοῦ καὶ ἐξορισθεὶς εἰς Πάτμον ἤλευθερώθη ἐπὶ Νερούα καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἐφέσῳ ἐν βαθυτάτῳ γήρατι. (100 μ. Χ.). Ἰάκωβος ὁ πρεσβύτερος ἐμαρτύρησεν ἐν Ιεροσόλυμοις ἐπὶ τοῦ ἐπὶ Ἀγρίππα διωγμοῦ (44 μ. Χ.). Ἰάκωβος ὁ νεώτερος, δὲ τοῦ Ἀλφαίου, διείσπειρεν τὸν θρόνον τοῦ Φίλιππος εἰς τὴν Φρυγίαν· δὲ Θωμᾶς εἰς τὴν Περσίαν· δὲ Βαρθολομαῖος εἰς τὰς Ἰγδίας καὶ τὴν Ἀραβίαν καὶ δὲ Ματθαῖος εἰς τὴν Αἴθιοπίαν. Οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι ἀγνοοῦμεν ποῦ ἐκήρυξαν. Εἰς τοὺς ἀποστόλους τούτους συνηριθμήθη καὶ δὲ Παῦλος, δὲ πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς του Σαῦλος καλούμενος, διτις ἐνῷ πρότερον ἥτο πολέμιος τοῦ Εὐαγγελίου ἐν τῇ λόγῳ φαρισαϊκοῦ καὶ κατεδίωκε τὴν Ἐκκλησίαν, αἰτηνῆς καληθεὶς παρὰ τοῦ Κυρίου, ἐνῷ μετέβαινεν εἰς Δαμασκὸν πρὸς καταδίωξιν τῶν ἀδελφῶν, ἐγένετο ἀπόστολος (37 μ. Χ.) καὶ εἰργάσθη μετά μεγάλου τζήλου ὑπὲρ τῆς νέας πίστεως. Ἐνήργει δὲ ὑπὲρ αὐτῆς διὰ διαφόρων ἀποστολικῶν πορειῶν.

Αἱ ἀποστολικαὶ πορεῖαι τοῦ Παύλου ὑπῆρξαν τέσσαρες. Ἡ πρώτη ἐγένετο περὶ τὸ 45 μ. Χ. ἔτος. Κατὰ ταύτην ἥλθεν δὲ Παῦλος μετὰ τοῦ Βαρνάβα ἐξ Ἀντιοχείας, διπου ἥτο τὸ κέντρον τῆς ἐνεργείας του, εἰς Κύπρον καὶ τὰς ἀντικρὺν αὐτῆς χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας: Παμφυλίαν, Πισιδίαν καὶ Λυκαονίαν, εὑρίσκων πανταχοῦ ἀντιστάσεις παρὰ τῶν Ιουδαίων, οἵτινες ἐμίσουν αὐτὸν θεωροῦντες αὐτὸν ὡς ἀποστάτην τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου καὶ διέτι ἐκή-

ρυττεν ὅτι ὁ Μίωσαῖκὸς νόμος δὲν εἶναι πλέον ἀναγκαῖος καὶ ὅτι ἀρχεῖ ἡ πίστις εἰς Χριστὸν πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τὴν δευτέραν ἀποστολικὴν πορείαν του τῷ 52 μ. Χ. ἥλθε πάλιν ἐξ Ἀντιοχείας εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἔδρυσεν ἐκεῖ διαφόρους ἐκκλησίας καὶ ἐκεῖθεν μεταβὰς εἰς Μακεδανίαν ἐκήρυξεν ἐν Φιλίπποις, Θεσσαλονίκη καὶ Βερροίᾳ ἐκεῖθεν δὲ ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔδρυσε τὰς ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κορίνθου. Ἐν Ἀθήναις ἐκήρυξε κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ ἀγορᾷ, συζητήσας πρὸς τοὺς Σταύκους καὶ τοὺς Ἐπικουρείους φιλοσόφους, εἴτα δὲ ἐλθὼν εἰς τὸν Ἀρειον Πάγον εἶπε τὸν ὑψηλὸν καὶ πλήρη ἐννοιῶν λόγον του τὸν σωζόμενον ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (Πράξεων ις' 22-31), λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς «Τῷ ἀγνώστῳ θεῷ» ἦν εἰδεν ἐν τινι βωμῷ. Τοῦτον, εἶπε, τὸν ἀγνωστὸν θεόν, τὸν δποίον καίπερ ἀγνοοῦντες προσκυνεῖτε, ἥλθον νὰ σᾶς κηρύξω, εἶναι δὲ οὗτος ὁ μόνος ἀληθινὸς Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον, δοτις ἀδρατος ὧν καὶ πανταχοῦ παρὼν δὲν κατοικεῖ εἰς χειροπιοήτους ναοὺς καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην εἰδώλων καὶ θυσιῶν, ἀλλὰ πρέπει νὰ λατρεύηται ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Οἱ λόγοι τοῦ Παυλον εἴλκυσάν τινας τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν νέαν πίστιν, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος, ὁ γενόμενος πρῶτος ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν. Τῷ 56 ἐπεχείρησεν ὁ ἀκάματος Παῦλος τὴν τρίτην ἀποστολικὴν πορείαν του διελθὼν πάλιν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν (τότε ἔμεινεν ἐν Ἐρέσφῳ πέρ τὰ 2 ἔτη) καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς Τεροσδλυμα καὶ διωχθεὶς συνελήφθη καὶ ἀπεστάλη εἰς Καισάρειαν, ὅπου ἐψυλακισθη ἐπὶ 2 ἔτη, ἐκεῖθεν δὲ ἐπικαλεσθεὶς τὸν Καίσαρα ἀπεστάλη εἰς Ρώμην καὶ ἐψυλακισθη καὶ ἐκεῖ ἐπὶ 2 ἄλλα ἔτη μέχρι του 64 μ. Χ. Τότε δὲ ἀποφυλακισθεὶς ἐπεχείρησε τῷ 65 ἔτει καὶ τὴν τελευταλαν τετάρτην ἀποστολικὴν πορείαν, ἐπισκεψθεὶς καὶ πάλιν τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀσίας καὶ Μακεδονίας. Περὶ δὲ τὸ 67 μ. Χ. ἔτος συλληφθεὶς καὶ πάλιν καὶ ἀπαχθεὶς εἰς Ρώμην ὑπέστη ἐκεῖ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Τοῦ βίου του καὶ τῶν ἀγώνων καὶ κινδύνων, οὓς ὑπέστη, πιστοτάτη εἰκὼν εἶναι αἱ 14 ἐπιστολαὶ του, ἃς ἔγραψε πρὸς τὰς διαφόρους ὑπ' αὐτοῦ ἔδρυθείσας ἐκκλησίας καὶ τοὺς μαθητάς του. Οὐδεὶς

ἐκ τῶν ἀποστόλων εἰργάσθη ὅσον αὐτός, οὐδεὶς ὑπέστη τόσους διωγμούς καὶ διῆλθε διὰ τοιούτων κινδύνων χάριν τοῦ κηρύγματος, ὡς αὐτός. Δύο δὲ εἶναι τὰ κατορθώματά του πρῶτον ὅτι δὲν αὐτοῦ ἀπὸ Παλαιστίνης καὶ Συρίας, ὅπου περιωρίζετο ἐν ἀρχῇ διχριστιανισμός διεδέθη οὕτος εἰς ὅλον σχεδὸν τὸ ἀπέραντον ρωμαϊκὸν κράτος· καὶ δεύτερον διέτι πολεμήσας τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἔκεινους χριστιανούς, οἵτινες ἥθελον νὰ ἀναγκάσωσι καὶ τοὺς ἐξ Ἐθνῶν χριστιανούς νὰ περιτέμνωνται καὶ νὰ ζῶσιν Ιουδαϊκῶς, τηροῦντες τὰς θυσίας καὶ τὰ ἀλλα ἐντάλματα τοῦ Ιουδαϊσμοῦ, νὰ εἶναι δηλ., καὶ Ιουδαῖοι καὶ χριστιανοί, καὶ κηρύξας ὅτι ἀρκεῖ εἰς σωτηρίαν ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστόν, ἦν πρέπει νὰ δειπεύωμεν διὰ τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, ἀναγεννώμενοι καὶ ἀναπλαττόμενοι κατὰ Χριστόν, ἔσωσε τὴν αὐτοτέλειαν καὶ πνευματικέτητα τοῦ χριστιανισμοῦ. Τοιουτρόπως διὰ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων ἰδρύθη καὶ διεδέθη τὸ πρῶτον ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία.

§ 4.

Von
 Πῶς ἐξηπλώθη μετὰ ταῦτα ὁ χριστιανισμὸς καὶ πρὸς τίνας δυσχερείας ἐπάλαισεν ἡ ἐξάπλωσίς του;

Τὸ ἔργον τῶν Ἀποστόλων ἐξηκολούθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτῶν καὶ οἱ πρῶτοι χριστιανοί ἐν γένει, ἐντὸς δὲ βραχυτάτου χρονικοῦ διατήματος ἡτο ἐξηπλωμένος διχριστιανισμὸς εἰς ἀπαντα τὸν τότε γνωστὸν κόσμον. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰώνος ὑπῆρχε πλῆθος ἐκκλησιῶν ἐν Ἀσίᾳ, Μικρᾷ, Ἀσίᾳ, Αιγύπτῳ, Ἀφρικῇ, Θράκῃ, Μακεδονίᾳ, Ἐλλάδι, Ἰταλίᾳ, Γαλλίᾳ, Ἰσπανίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰώνος, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κατοίκων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἦσαν χριστιανοί. Ἀλλὰ μηδεὶς ἂς φαντασθῇ, ὅτι ἡ ἐξάπλωσις αὐτῇ ἐγένετο εὐκόλως καὶ ἀνεψιάρων. Ὡπῆρχογ μὲν εὔμενετι τινες περιστάσεις εἰς τὴν ἐξάπλωσιν ταῦτην, ἵδιως ἡ ἔνωσις παντὸς σχεδὸν τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου διὰ τῶν Ρωμαίων, ἥτις ηύ-

κόλυνε τὴν συγκοινωνίαν, καὶ ἡ γενικὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, δι' ἣς εὔκόλως ἥδυναν τὸ ἑλληνιστικόν γραφέντα συγγράμματα τῶν ἀποστόλων νὰ ἔξαπλωθῶσι καὶ ἐννοηθῶσι πανταχοῦ, ἀλλὰ πόσα ὑπῆρχον ἐτέρωθεν μεγάλα προσκόμματα, ! Ἡ ἀρχαία κοινωνία ἔπειρε πάλι λησμονήσῃ πάσας τὰς παραδόσεις της, ὅλοκληρον τὸν πρότερον βίον της, ἵνα ἀσπασθῇ τὴν νέαν πίστιν, ἢτις ἥξει τὰ πάντα νὰ μεταβάλῃ καὶ νὰ στηρίξῃ τὸ κοινωνικὸν οἰκοδόμημα ἐπὶ νέων βάσεων. Οἱ ἄρχοντες τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, πρῶτοι οἱ αὐτοκράτορες, ὑπώπτευον τοὺς χριστιανούς, διότι ἐπολέμουν τὴν ἐπικρατοῦσαν τοῦ κράτους θρησκείαν. Οἱ φιλόσοφοι ἐθεώρουν ἀνάξιον ἔαυτῶν καὶ τῆς ὅλης ἀρχαίας ἐθνικῆς σοφίας, ἢν ἀντεπροσώπευον, νὰ δώσωσι προσοχὴν εἰς τὴν ἐκ τῆς Ἰουδαίας ἐφερούμενην νέαν θρησκείαν. Οἱ ιερεῖς ἐβλεπον διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ προσβαλλόμενα τὰ συμφέροντα αὐτῶν. Ὁ ἐθνικὸς τέλος λαὸς ἐτρεψε περὶ τῶν χριστιανῶν διαφόρους μωράς προλήψεις, καὶ τοῦτο, διότι οἱ χριστιανοὶ ἔνεκα τῶν διωγμῶν ἦναγκάζοντο νὰ κρύπτωσι τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν λατρείαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν δημάτων τῶν ἐθνικῶν. Πόσον ἀνόητα περὶ τῶν χριστιανῶν ἐφρόνουν οἱ ἐθνικοὶ ὅχλοι, δεικνύει καὶ τοῦτο μόνον, διτι ἐνδιμίζον αὐτοὺς ἀθέους, διότι δὲν ἐβλεπον εἰδωλα εἰς τοὺς τόπους τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν συναθροίσεων ! Ἐπειδὴ δὲ ἀπέφευγον τὰς διασκεδάσεις τῶν ἐθνικῶν τὰς μετὰ μεγάλης ἀνησυχίας τοῖς συνδεδεμένας καὶ ἐτέλουν τὰ τῆς λατρείας των ἐν τῷ κρυπτῷ, ἐνόμιζον αὐτοὺς μισανθρώπους καὶ ὡς τελοῦντας κατὰ τὸν καιρὸν τῆς λατρείας ἀθεμιτουργίας ἢ ἐφρόνουν, διτι ἐν τῷ κρυπτῷ ἐποίουν συνωμοσίας κατὰ τῶν καθεστώτων ! Ἐνεκα πάντων τῶν λόγων τούτων δὲν εἶναι παράδοξον διτι σφοδροὶ ἡγείροντο πολλάκις κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοί. Εἰς τὰ προσκόμματα ταῦτα προσετίθετο καὶ ἡ ἀντίπροαις τῶν πανταχοῦ ἔκτοτε ἐξηπλωμένων Ἰουδαίων, οἵτινες ἀπεστρέφοντο τοὺς χριστιανούς, θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς ἀποστάτας ἀπὸ τῆς πατροπαραδότου μωσαϊκῆς θρησκείας. Καὶ ὅμως κατὰ πάντων τούτων τῶν προσκομμάτων ἐθριάμβευσεν δι χριστιανισμός, διότι εἶχε τὴν παρὰ Θεοῦ εὐλογίαν, διτις πάντοτε στέφει διὰ τῆς ἀριστικῆς νίκης τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀγαθόν.

§ 5.

vou
Τίνες εἶναι οἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοὶ;

Εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι διὰ λόγους, οὓς ἔκει ἀνεφέραμεν, σφρόδροι πολλάκις ἡγέρθησαν κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοί. Οἱ διωγμοὶ οὗτοι διαφρέσαντες ἐπὶ τρεῖς διώνυσος αἰῶνας προήρχοντο συνήθως ἐκ δύο μερῶν. ἢ δηλ., ἐκ τοῦ λαοῦ, δστις ἐθεώρει τοὺς χριστιανοὺς ὡς ἀσεβεῖς, καὶ διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἀποδίδων τὰ κοινὰ δυστυχήματα, οἷον σεισμούς, λοιμούς, λιμούς καὶ τὰ τοιαῦτα πεμπόμενα δῆθεν παρὰ τῶν ἔνεκα αὐτῶν παρωργισμένων θεῶν, ἐξηγείρετο κατ' αὐτῶν, ἢ ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι ἔπρεπενά περισταλῇ καὶ καταπνιγῇ, εἰ δυνατόν, θρησκεία, ἡτις ἡπείλει νὰ κατατρέψῃ τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν θρησκείαν, μεθ' ἣς συνεδέοντο οἱ θεσμοὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Οἱ σφρόδροτεροι αὐτῶν συνέβησαν ἐπὶ τῶν ἑξῆς αὐτοκρατόρων. Ἐπὶ τοῦ Νέρωνος (64). 'Ο ωμὸς οὗτος καὶ διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν αὐτοῦ διαβάθητος αὐτοκράτωρ λέγεται ὅτι, διατάξας νὰ πυρπολήσωσι μέρος τῆς Ρώμης, ἵνα λάβῃ εἰκόνα τινὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἰλίου, καὶ θέλων ν' ἀποσοβήσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ πᾶσαν ὑποψίαν ἀπέδωκε τοῖς κοινῷς μισητοῖς χριστιανοῖς τὴν ἐνοχὴν τῆς πυρπολήσεως. Κατ' ἀλλας πληροφορίας ἡ πυρπόλησις τῆς Ρώμης δὲν προήλθεν ἐκ τοῦ Νέρωνος, ἀλλ' ἡτο τυχαία· ὅπωσδήποτε ὅμως αὕτη ἀποδοθεῖσα εἰς τοὺς χριστιανούς ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν κατ' αὐτῶν διωγμόν. Οἱ χριστιανοὶ συνελαμβάνοντο καὶ διὰ τῶν ἀπανθρωποτέρων τρόπων ἐθανατοῦντο. Πολλοὶ αὐτῶν ἐνραπτόμενοι εἰς δέρματα ζώων ἐρρίπτοντο εἰς βορὰν ἀγρίων θηρίων ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις, ἀλλοὶ δὲ ἀλειφόμενοι διὰ πίσσης ἀνήπτοντο καὶ οὕτω καιίμενοι ἐχρησίμευον, ἵνα φωτίζωσι τοὺς κήπους καὶ τὰς δόσους τῆς Ρώμης, ὅπου διεσκέδαζεν ὁ ρωμαϊκὸς λαός! Ἐπὶ Νέρωνος ἐμαρτύρησαν ἐν Ρώμῃ καὶ οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος. Ὁ τρόμος, δὲν ἐνέπνευσεν ἡ καταδίωξις αὕτη τοῦ Νέρωνος ὑπῆρξε παρὰ τοῖς χριστιανοῖς τοσοῦτος, ὥστε μετὰ τὸν θάνατόν

του δὲν παρεδέχοντο, δτι πράγματι ἀπέθανεν, ἀλλ' ἐπίστευον δτι κεκρυμμένος εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς. Ασίας ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου ὡς ἀντίχριστος καὶ νὰ καταδιώξῃ πάλιν τὴν ἐκκλησίαν. Ἐπὶ Δομιτιανοῦ (97) ἐγενετο νέος διωγμός· τότε δὲ κατεδιώχθη ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης καὶ ἔξωρίσθη εἰς τὴν Πάτμον. Ἐπὶ Τραϊανοῦ (98—117) ὥρισθη οἱ χριστιανοὶ νὰ καταδιώκωνται κατηγορούμενοι τακτικῶς ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων ἐπὶ παραβάσει τῶν κατὰ τῶν ἀπηγορευμένων ἐταιρειῶν νόμων. Ἐπ' αὐτοῦ ἐμαρτύρησεν δὲ Ἀντιοχείας Ἰγνάτιος, δτις ἀχθεὶς εἰς Ρώμην ἐρρίφθη πρὸς βορὰν τῶν ἀγρίων θηρίων. Ὁ Ἰγνάτιος προσέφερεν ἁυτὸν τοσοῦτον προθύμως εἰς τὸ μαρτύριον ὥστε γράφων πρὸς τοὺς Ρωμαίους χριστιανοὺς παρεκάλει αὐτοὺς νὰ μὴ προσπαθήσωσι νὰ ἔμποδίσωσι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θανάτου. Ἐπὶ Μάρκου Αὔρηλίου (167) οἱ διώκται τῶν χριστιανῶν ἐπενόησαν τὰ φοβερώτερα βασανιστήρια κατ' αὐτῶν. Δὲν εἶναι ἀνεξήγητον, δτι ἐπὶ τοῦ ἄλλως σοφοῦ τούτου αὐτοκράτορος κατεδιώχθησαν οἱ χριστιανοί, διότι πλεῖστοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς ἔκεινης ἦγνόσουν τὴν ἀληθῆ φύσιν τοῦ χριστιανισμοῦ μὴ δυνάμενοι νὰ παραδεχθῶσιν, δτι ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἥδυνατο νὰ προέλθῃ τι καλόν. Ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὔρηλίου ἐμαρτύρησεν δὲ περιφημος ἀπολογητὴς Ἰουστίνος καὶ δὲ Ἐπίσκοπος Σμύρνης Πολύκαρπος. Ἐπὶ Σεπτιμίου Σευήρου (202) ἐν ἀρχῇ τοῦ Γ' αἰῶνος ἀπηγορεύθη ῥητῶς ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὸ ἀσπάζεσθαι τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Τότε ἀπέθανε μαρτυρικὸν θάνατον δὲ πατήρ τοῦ μεγάλου ἐκκλησιαστικοῦ διδασκάλου Ὡριγένους Λεωνίδας καὶ δὲ Εἰρηναῖος, ἐπίσκοπος Λουγδούνων. Ὁ ἐπὶ Δεκίου διωγμὸς (251) κατὰ τὰ μέσα τοῦ Γ' αἰῶνος διπερέβη κατὰ τὴν σφοδρότητα πάντας τοὺς προτέρους, διότι, ἐνῷ πρότερον οἱ διωγμοὶ ἐγίνοντο τυχαίως καὶ ἀπρομελετήτως, δὲ αὐτοκράτωρ οὗτος νομίζων, δτι ἡ πτῶσις τοῦ ῥωμαϊκοῦ μεγαλείου προηλθεν ἐκ τῆς πτώσεως τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς θρησκείας, τῆς κυρίως ἐκ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ προελθούσης, καὶ ἐλπίζων, δτι ἀνορθῶν τὴν ἐθνικὴν ῥωμαϊκὴν θρησκείαν ἥθελεν ἐπαναφέρει τὴν ἀρχαίαν τῆς Ρώμης δόξαν, πρῶτος συνέλαβε τὸ σχέδιον διὰ γενικοῦ διωγμοῦ νὰ ἔξαλειψῃ

τὸ ὄνομα τῶν χριστιανῶν. Διὰ τοῦτο ἀναζητούμενοι νῦν οὗτοι παρὰ τῶν ρωμαϊκῶν ἀρχῶν ἡναγκάζοντο νὰ θύωσι καὶ νὰ προσφέρωσι θυμίαμα τοῖς θεοῖς ἢ νὰ παραδίδωσι τὰς ἀγίας Γραφὰς ἵνα καῶσιν ἢ ν' ἀποπτύωσι τὴν χριστιανισμὸν διὰ λιβέλων, ἀλλως ἐτιμωροῦντο διὰ θανάτου. Ἀλλ' ὁ εὐσεβῆς ἡρωϊσμὸς τῶν χριστιανῶν ὑπερενίκησε τῇ θείᾳ συναρωγῇ καὶ τὸν διωγμὸν τοῦτον. Ὁμοίως γενικοὺς προεσχεδιασμένους καὶ καταστρεπτικωτάτους διωγμοὺς ἔνεκα τῶν αὐτῶν λόγων κινηθέντας ὑπέστησαν οἱ χριστιανοὶ καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοχρατέρων Γάλλου, Οὐαλεριανοῦ, Μαξιμιανοῦ, Γαλερίου καὶ Μαξιμίνου. Μεταξὺ τῶν θυμάτων τῶν τελευταίων τούτων διωγμῶν ἦσαν δὲ Κυπριανός, ἀγιος Δημήτριος καὶ ἀγιος Γεώργιος. Ὁ Κυπριανὸς ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος Καρχηδόνος, σοφὸς καὶ γλαφυρὸς συγγραφεὺς πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων, αὐστηροτάτων ἥθων καὶ ποιημὴν μεριμνῶν πατρικῶς περὶ τῶν χριστιανῶν ὡς περὶ τέκνων του καὶ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἔθνικοὺς ἐκτείνων. Ὁ δὲ Γεώργιος ἦτο ἐκ Καππαδοκίας χιλιαρχὸς τὸ ἀξίωμα. Συλληφθεὶς ὡς χριστιανὸς ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ προτρεπόμενος νὰ ἀρνηθῇ τὴν Χριστὸν ἐπέμεινε μέχρι τέλους ἀρνούμενος καὶ ἀφοῦ ὑπέστη φοβερὰς βασάνους ἀτρομήτως, διὸ καὶ τροπαιορφόρος ἐπεκλήθη, τελευταῖον ἀπετιμήθη τὴν κεφαλὴν τῷ 296, τὸ δὲ λείψανον αὐτοῦ κατετέθη εἰς Λύδδαν τῆς Παλαιστίνης εἰς τὸν ἐκεῖ ἐπ' ὅνόματι αὐτοῦ ἔγερθέντα ναόν. Ὁ δὲ Δημήτριος δὲ πιναληθεὶς μυροβλήτης ἐμάρτυρης κατὰ τὴν παράδοσιν ἐν Θεσσαλονίκῃ ὅπου ἐν τῇ φυλακῇ ὣν ἔθανατώθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Μαξιμιανοῦ, διέτι παρώτρυνεν ἐν τῷ σταδίῳ χριστιανόν τινα Νέστορα κατανικήσαντα ἐν δύνματι τοῦ Θεοῦ τῶν χριστιανῶν τὸν μεγάλανχον ἔθνικὸν Λυαῖον. Καὶ πάλιν οἱ χριστιανοὶ ἀνεζητοῦντο καὶ ἡναγκάζοντο ἐπὶ ποιηῇ θανάτου νὰ ἔξομνύωσι τὴν θρησκείαν των, θύοντες συνάμα τοῖς θεοῖς. Αἱ ἄγιαι Γραφαὶ ἐκαλοντο, αἱ ἐκκλησίαι ἀνεσκάπτοντο, οἱ κληρικοὶ δὲ πρὸ πάντων ἐπιπτον θύματα τῆς λύσσης τῶν διωκτῶν. Κατὰ πάντας τοὺς διωγμοὺς τούτους ἀνέπτυξαν οἱ χριστιανοὶ ὑπὸ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ λατρείαν ἐμπνεόμενοι ὑπερόπλυμον ἀληθῶς θάρρος, τὸ δποτὸν ἐκίνει καὶ αὐτῶν τῶν ἔθνικῶν διωκτῶν

των θαυμασμόν. Αὐτοὶ οἱ βασανισταὶ τῶν, πολλάκις ὑπὸ τοῦ θάρρους τούτου ἐκπληγήτομενοι, ἐκήρυξσαν ἔχοντος χριστιανοὺς καὶ συναπέθνησκον καὶ αὐτὸς ὡς μάρτυρες. Καὶ τὸ θάρρος τοῦτο ἐδείκνυσαν οὐ μόνον ἀνδρεῖς, ἀλλὰ καὶ γυναικεῖς καὶ νεαραὶ πολλάκις παρθένοις καὶ παιδεῖς. Παράδειγμα λαμπρὸν γυναικείου θάρρους ἐν τοῖς διωγμοῖς ἐδειχναν ἐν Καρχηδόνι ἐπὶ Σεπτιμίου Σευήρου δύο χριστιαναῖ, ή Περπέτουα καὶ ή Φελίσιτας, αἵτινες μετ' ἀλλων τεσσάρων χριστιανῶν παρεδέθησαν εἰς τὰ ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις θηρία. Ἡ Περπέτουα εἶχε νυμφευθῆ πρὸ μικροῦ, ὅτε συνελήφθη καὶ ἐψυλακίσθη. Γενομένη χριστιανὴ εἶχε ζητήσει νὰ δονομασθῇ Περπέτουα, ἵνα καὶ τὸ ὄνομά της Περπέτουα, δηλ. Κρτερία, ἐνθυμίζῃ εἰς αὐτήν, ἐὰν ηθελε καταδιωχθῆ, διτὶ ἐπερπετεῖη καρτερίαν ἐν ταῖς βασάνοις. Ἐν τῇ φυλακῇ ἀφέθη ἔως οὗ ἐγέννησε τὸ πρωτότοκον τέχνον της. Τέλος ἐλθὼν εἰς τὴν φυλακὴν δὲ ἐθνικὸς πατήρ της παρεκάλει αὐτὴν νὰ ἀρνηθῇ τὸν Χριστόν, ἵνα σωθῇ, καὶ τὸ μικρόν της κλαυθμυρίζον ὥστὸν νο ἥνωνε καὶ αὐτὸς τὰς παρκλήσεις του μετὰ τῶν παρακλήσεων ἔκείνου. Ἡ Περπέτουα ἔμεινεν ἀκαμπτος. Εἰς τὴν ἀγαπην πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ὑπεχώρησε παρ' αὐτῇ πᾶσα ἀλλη ἀγάπη. Ἦναγκάζοντο δὲ κατὰ τοὺς διωγμοὺς τούτους οἱ χριστιανοὶ νὰ φεύγωσι καὶ νὰ κρύπτωνται ἐν ἐρήμοις καὶ ἐν σπηλαίοις καὶ ἔκει νὰ τελῶσι τὰ τῆς θρησκείας των. Ἐν Ρώμῃ καὶ ἐν ἀλλοις πόλεσι τῆς Ἰταλίας κατέφευγον ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν εἰς τὰς ὑπογείους κατακόμβας, ὅπου καὶ σήμερον σφίζεται πληθὺς τάφων χριστιανῶν μαρτύρων. Διὰ τοιούτων θύσιῶν ἐνίκησε ἐπὶ τέλους δ χριστιανιτός. Ἡ ἐξωτερικὴ βίᾳ δὲν ἥδυνθή νὰ καταβάλῃ τὰς ἐσωτερικὰς πεποιησεις, τούναγτίον μάλιστα ἐκράτυνεν αὐτάς. Οἱ διωγμοὶ ἔπαυσαν ἐπὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, δστις μετὰ τοῦ συναυτοκράτορος αὐτοῦ Δικινίου ἐξέδωκε τῷ 313 νόμον περὶ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καθ' ὃν καὶ οἱ χριστιανοί, καθὼς καὶ πασῶν τῶν ἀλλων θρησκειῶν οἱ διπάδοι, ἥδύναντο νὰ δσκῶσιν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν. Ὁ Κωνσταντίνος ἐκληρονόμησε τὴν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ταύτην εὐμένειαν παρά τε τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Κωνσταντίου, δστις, ἐνῷ ἐν τῇ ἀνατολῇ κατεδιώκοντο ἔτι οἱ χριστιανοί, εἰχεν ὡς κατιστεῖτο αὐτο-

«Κυριακοῦ Ἐκκλ. Ἰστορία Ἐκδ. 6η 29]5]25»

κράτωρ παράσχει τοῖς ἐν Γαλλίᾳ χριστιανοῖς, ὅπου ἡρχειν, εἰς ἡνην
τιμῶν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν, καὶ παρὰ τῆς μητρὸς αὐ-
τοῦ τῆς εὐσέβους Ἐλένης. Τὸν χριστιανισμὸν ἔγνω νὰ προστατεύσῃ
φανερῶς, ἀφ' ὅτου ἐν τινι πρὸς τὸν στασιαστὴν Μαξέντιον μάχην
παρὰ τὴν Ρώμην εἶδεν ἐν σύρανῷ ὡς σημεῖον σταυροῦ οἰονεὶ λέγον
αὐτῷ· «Ἐν τούτῳ νίκα». Οἱ στρατοὶ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν
διαδόχων του εἶχον ἔκτοτε ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν σημαιῶν αὐτῶν
τὸν σταυρὸν (λάβαρον).

Σημείωσις. Ὅπως ἐκ τῶν διωγμῶν ἐξήλθε θριαμβεύων ὁ χρι-
στιανισμός, οὗτος ὑπερενίκησε καὶ τὰς κατά τοὺς τρεῖς πρώτους
αἰώνας ἀναφανεῖσας αἰρέσεις, αἵτινες διέστρεφον τὴν χριστιανι-
κὴν διδασκαλίαν, οἷαι ἡσαν αἱ τῶν ιουδαϊζόντων, τῶν γνωστικῶν,
τῶν μοντανιστῶν καὶ ἄλλων. Οἱ ιουδαϊζόντες ἀνεμίγνυον ιου-
δαϊσμὸν καὶ χριστιανισμόν, θέλοντες νὰ εἰναι συγχρόνως καὶ χρι-
στιανοὶ καὶ ιουδαῖοι, διότι ἐπίστευον μὲν εἰς Χριστόν, ἀλλὰ ἐπή-
ρουν καὶ τὰ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου. Οἱ δὲ γνωστικοὶ ἀνεμίγνυον τὸν
χριστιανισμὸν μετὰ τῶν ἐθνικῶν θρησκευμάτων, παρεδέχοντο δὲ
δύο ὑψίστους θεούς, Θεὸν ἀγαθόν, ἐξ οὗ προσῆλθον πάντα τὰ ἀγαθά,
καὶ Θεὸν κακόν, ἐξ οὗ ἐπήγασαν πάντα τὰ κακά. Ἀνεγνώριζον
δὲ πλὴν τῶν δύο ὑψίστων τούτων θεῶν καὶ πολλοὺς ἀλλούς δεύτε-
ρεύοντας θεούς, οὓς Αἰώνας ἐκάλουν· ὡς ἔνα τῶν Αἰώνων τούτων
ἐνόμιζον τὸν Χριστόν. Γνωστικοὺς ὠνόμαζον οὗτοι ἔκατούς, διότι
ἐνόμιζον δτι αὐτοὶ μονοὶ εἶχον τελείαν γνῶσιν τοῦ χριστιανισμοῦ.
Οἱ δὲ μοντανισταὶ ἡσαν ὑπεραυστηροί, δὲν συνεχώρουν τοὺς βα-
ρέως ἀμαρτάνοντας, ἐθεώρουν δὲ αὐτηροτάτας νηστεῖς ὡς μόνην
ὅδην πρὸς σωτηρίαν καὶ ἐνόμιζον ἔκατούς ὡς τοὺς τελείους χρι-
στιανούς καὶ ἐμπνεομένους ἀνωθεν. Τόν ἀρχηγόν των Μοντανῶν
ἐπίστευον ὡς ὅργανον τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

§ 6.

**Περὶ τῶν πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων
τῶν πρώτων αἰώνων ἀπὸ Χριστοῦ.**

Τίνες καλοῦνται πατέρες;

Ὦς τὸ εἶναι δρεῖλει τις τοὶς γονεῦσιν, οὗτω τὸ εὖ εἶναι, τὴν

μόρφωσίν του διείλει τοῖς διδασκάλοις του. Διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ὥνομάσθησαν πατέρες οἱ σοφοὶ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι καὶ συγγραφεῖς. Κυρίως δέ ἔκεινοι ἔχοντες ἀγῶναν πατέρες τῇ σοφίᾳ των διέπεψαν καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγῶνιν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ὁρθοδόξου πίστεως καὶ ἐπὶ τῇ ἀγιότητι τοῦ βίου αὐτῶν. Τήν διδασκαλίαν τῶν πατέρων περιέβαλεν ἡ Ἐκκλησία διὰ μεγάλου κύρους καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐστήριξαν αἱ σύνοδοι τὰ δόγματα τὰ πατάρτῶν αἰρέσεων ψηφισθέντα. "Οσοι δὲ ὑπῆρξαν μὲν ἄνδρες σοφοὶ καὶ ἔγραψαν σπουδαῖα συγγράμματα, ἀλλ' εἶχον καὶ ἴδιας γνώμας μὴ ἐπικυρωθείσας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καλοῦνται ἀπλῶς ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων εἶναι ποικίλου περιεχομένου, ἢ δηλ. ἐξηγοῦσι τὰς ἀγίας Γραφάς, ἢ ἀναπτύσσουσι τὰ δόγματα καὶ τὴν ἡθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ ἐκθέτουσι τὴν Ἰστορίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ἔρμηνεύουσι τὴν λατρείαν καὶ τὰς τελετὰς αὐτῆς, ἢ ἀναφέρονται εἰς τὴν διοίκησιν αὐτῆς, ἢ ἀπολογοῦνται ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἢ καταπολεμοῦσι τὰς αἰρέσεις, ἢ εἶναι ποιητικά, περιέχουσι δηλ. ὅμνους πρὸς τὸν Θεὸν ἢ θρησκευτικὰ δράματα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἢ εἶναι πρακτικὰ συγγράμματα ἀδηγοῦντα εἰς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον. Ἐχουσι δὲ μεγάλην ἀξίαν τὰ συγγράμματα ταῦτα, διότι οἱ ἀρχαῖοι πατέρες διέσωσαν ἡμῖν τὰς ἀρχαῖας παραδόσεις τοῦ χριστιανισμοῦ τὰς ἀνερχομένας μέχρι τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, καὶ διότι οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐμφορούμενοι τοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ κάτοχοι ὄντες πάσης τῆς παιδείας τῆς ἐποχῆς των ἐξετάζουσι τὰ θρησκευτικὰ πράγματα μετὰ μεγίστης ἐμβριθείας καὶ εἶναι οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τῆς χριστιανικῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης.

§ 7.

Περὶ τῶν ἀποστολικῶν πατέρων.

Κλήμης, Ἰγνάτιος, ἐπιστολὴ πρὸς Διόγνητον, Παπίας, Πολύκαρπος, Ἐρμᾶς, Βαρνάβας.

Οἱ ἀρχαῖοτατοι πάντων τῶν πατέρων εἶναι οἱ καλούμενοι Ἀποστολικοὶ πατέρες, οἱ γενόμενοι μαθηταὶ τῶν ἀποστόλων. Οἱ συγ-

γραφεῖς οὗτοι ἡκμασαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ Α' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Β' αἰώνος (75-150 μ.Χ.). Τὰ ἔργα των εἰναι ἐπιστολαὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὸν τύπον τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων ἢ ἀπλά πρακτικὰ συγγράμματα τὴν οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν σκοποῦντα. Τοιοῦτοι εἰναι οἱ ἔξης: δ. Ρώμης Κλήμης, ὅστις ἔχει γράψει ἐπιστολὴν πρὸς Κορινθίους, ἐν ᾧ προτρέπει αὐτοὺς διχονοσῦντας ἀλλήλοις εἰς διμόνιαν. Ὁ Ἰγνάτιος ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας, ὅστις ἔχει γράψει 7 ἐπιστολὰς πρὸς διαφόρους χριστιανούς, καθ' ἣν ἐποιήην ἥγετο δέσμιος εἰς Ρώμην ἐπὶ Τραϊανοῦ, ἵνα μαρτυρήσῃ ριπτόμενος εἰς τὸ ἀμφιθέατρον βορὰ τῶν ἀγρέων θηρίων. Ἀγνωστός τις συγγραφεὺς ἐπιστολῆς πρὸς Διόγγητον ζητεῖ νὰ ἐλκύσῃ τὸν ἐθνικὸν τούτον ἀνδρα εἰς τὸν χριστιανισμόν, καταδεικνύων αὐτῷ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀξίαν τῆς νέας θρησκείας διὰ τοῦ ὑπερόχου τῶν δογμάτων καὶ τῆς καθρότητος τοῦ βίου τῶν χριστιανῶν. Ὁ Παπίας, δ. Ἱεραπόλεως ἐπίσκοπος, εἶχε γράψει σύγγραμμα ἀπολεσθέν, «Λογίων Κυριακῶν Ἐεηγήσεις» ἐπιγραφόμενον, δηλ. συλλογὴν λόγων καὶ πρᾶξεων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σωζομένων προφορικῶς. Ὁ Πολύκαρπος, Σμύρνης ἐπίσκοπος, (168), ἔχει ἐπιστολὴν πρὸς Φιλιππησίους. Ὁ Ἐρμᾶς ἔγραψε σύγγραμμα, Ποιμένα καλούμενον, διότι παριστᾷ ἀλληγορικῶς ποιμένα τινὰ ὡς θείον ἀπεσταλμένον, διδάσκοντα τὸν συγγραφέα διὰ παραβολῶν καὶ ἀλληγοριῶν. Τέλος δ. Βαρνάβας ἔχει ἐπιστολὴν γράψει, ἐν ᾧ παριστᾷ τὸν Ιουδαϊσμὸν ὡς τύπον καὶ σκιάν τοῦ μέλλοντος νὰ ἀναφανῇ χριστιανισμοῦ, εἰς ὃν ἔχρησίμευσεν ἔκεινος ὡς ἀπλῆ προπαρασκευή.

§ 8.

Περὶ τῶν ἀπολογητῶν.

Ιουστῖνος, Τατιανός, Θεόφιλος, Ἀθηναγόρας, Ἐρμείας.

Κατὰ τὸν Β' αἰώνα ἡκμασαν ἐκκλησιαστικοὶ τινες συγγραφεῖς, οἵτινες ἀνέλαβον νὰ ἀπολογηθῶσι κατὰ τῶν κατηγοριῶν τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν ἀλλων αὐτῶν προσβολῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν. Αἱ κυριώτεραι προσβολαὶ τῶν ἐθνικῶν ἦσαν, ὡς εἴδομεν καὶ ἀνωτέρω, οἵτις οἱ χριστιανοὶ ἦσαν δῆθεν μισάνθρωποι, διότι ἀπέφευγον τὰς

διασκεδάσεις καὶ ἑορτὰς τῶν ἐθνικῶν· ὅτι ἡσαν ἀθεοί, διότι δὲν ἔβλεπον παρ' αὐτοῖς οἱ ἐθνικοὶ εἰδωλα θεῶν· ὅτι ἐτέλουν ἀθεμιτούργιας, διότι ἐκ φόρου τῶν διωκτῶν ἡναγκάζοντο νὰ τελῶσι τὰ τῆς λατρείας των ἐν καιρῷ νυκτὸς ἐν ἐρήμοις καὶ ἐν δάσεσι· καὶ ὅτι ἡσαν ἔχθροι τῶν καθεστώτων, διότι ἐπολέμουν τὴν ἐθνικὴν τοῦ κράτους θρησκείαν. Οἱ κατὰ τῶν προσβολῶν τούτων, αἵτινες ἡσαν ἐντελῶς ἀδικοὶ καὶ ἀβάσιμοι, ὑπερασπισθέντες τὸν χριστιανισμὸν εἶναι οἱ κληθέντες ἀπολογηταί. Ἐκ τῶν σωζομένων ἀπολογητῶν ἀρχαιότερος εἶναι δ. Ἰουστῖνος, διφιλόσοφος καὶ μάρτυς. Οὗτος πρὶν γίνη χριστιανός, ἦσκει τὸ ἔργον τοῦ φιλοσόφου καὶ ἥγιτος, εἰλκύσθη δὲ εἰς τὸν χριστιανισμὸν διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν συγγραμμάτων τῶν Ἀποστόλων. Ὁ Ἰουστῖνος, ζητῶν τὴν ἀλήθειαν, εἶχε διέλθει πάντα τὰ τότε γνωστὰ φιλοσοφήματα. Ἐν τέλει δὲ πλατωνισμὸς εἶχε κερδήσει αὐτὸν πλειότερον. Ἐν τῇ Γραφῇ διως ἐνόμισεν ὅτι εὑρεν ἀνωτέραν θρησκευτικὴν σοφίαν καὶ διὰ τοῦτο εὖ μόνον ἡσπάσθη τὸν χριστιανισμόν, ἀλλ ἀνέλαβε καὶ τὴν ὑπεράσπισιν αὐτοῦ. Ὁ Ἰουστῖνος γενόμενος χριστιανὸς δὲν ἀπέβαλε τὸν φιλοσοφικὸν τρίβωνα, διὸ ἐφέρουν οἱ φιλοσοφοῦντες δικαιολογούμενος δὲ ἔλεγεν, ὅτι χριστιανὸς γενόμενος δὲν ἔπαινε νὰ εἶναι φιλόσοφος, διότι δικαιολογεῖται τοῦτον εἶναι θεῖα τις φιλοσοφία καὶ δηλαδὴ ὑψίστη, ὡς διδάσκων τὴν λατρείαν τοῦ ἑνὸς ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ ὑπαγορεύων τὸν κατ ἀρετὴν βίον, καὶ ὡς ἀπέλλαγμένος τῶν ἐλλείψεων τῶν ἀρχαίων φιλοσοφιῶν. Ἐτίμα δὲ καὶ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους τοὺς εἰς ἔνα Θεὸν πιστεύοντας καὶ χοηστὸν βίον ἐπιδειξαμένους, λέγων ὅτι καὶ αὐτοὶ κατ ὑπεράσπισιν ἡσαν χριστιανοὶ ὡς μετὰ λόγου βιώσαντες, ἀναφέρων ἥρητῶς τὸν Σωκράτην καὶ τὸν Ἡράκλειτον ἐξ αὐτῶν (Β' Ἀπολ. 16). Ὁ Ἰουστῖνος ἀπέθανε μαρτυρίαν διάνατον ἐν Ρώμῃ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου (167) — Συνέγραψε δὲ δύο ἀπολογίας πρὸς τὸν Ἀντωνίνον τὸν Εὔσεβη καὶ Μᾶρκον Αὐρηλίουν, Περὶ μοναρχίας, Διάλογον πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαίον καὶ Λόγους πρὸς Ἐλληνας. Μαθητὴς τοῦ Ἰουστίνου ὑπῆρξεν ἀλλος ἀπολογητής, δ. Τατιανός, διτις ἔγραψε Λόγον πρὸς Ἐλληνας. Σποδαῖος ἀπολογητὴς ἔγένετο ἐπειτα δ. Θεόφιλος, δ. Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος, διτις ἔγραψεν ἀπολογητικὸν ἔργον πρὸς Αὐτόλυκον,

έθνικόν, ὃν ζητεῖ νὰ ἑλκύσῃ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Μεγάλης ἀξίας ἐπίσης είναι ἡ ἀπολογία τοῦ Ἀθηναγόρου, ἡ ἐπιγραφομένη «Πρεσβεία πρὸς Μᾶρκον Αὐρήλιον», ἐν ᾧ ἀντικρούει τὰς συνηθεστάτας κατὰ τῶν χριστιανῶν κατηγορίας ἐπὶ ἀθεϊσμῷ καὶ ἀθεμιτουργίαις. Ὁ αὐτὸς ἔγραψε καὶ περὶ ἀναστάσεως σύγγραμμα. Τελευταῖος ἀπολογητὴς είναι δὲ Ἐρμείας, γράφας Διασυρμὸν τῶν ἔξω φιλοσόφων κατὰ τῶν ἔθνικῶν, ἔργον ἀνευ μεγάλης ἀξίας. Οἱ ἀπολογηταὶ ἀποκρούουσι τὰς κατηγορίας τῶν ἔθνικῶν, προσέβαλλον δὲ τὴν εἰδωλολατρείαν ὡς φευδῆ καὶ καταδικαζομένην ὑπὸ τοῦ λογικοῦ καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων σοφῶν. Τὴν θεότητα δὲ τοῦ χριστιανισμοῦ κατεδείκνυον διὰ τῶν προφητειῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, διὰ τῶν θαυμάτων τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων, διὰ τῆς ἀληθείας καὶ λογικότητος τῶν χριστιανικῶν δογμάτων, διὰ τῆς ταχυτάτης διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, διὰ τῆς καρτερίας τῶν μαρτύρων, διὰ τῆς καθαρότητος τοῦ βίου τῶν χριστιανῶν καὶ δι' ἄλλων λόγων. Καὶ τέλος ἐν δύναμι τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως ἐπεκαλοῦντο τὴν ἀνοχὴν τῶν αὐτοκρατόρων πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, διποτες γῆνείχοντο καὶ τὰς ἄλλας μὴ ὁμοιαίκας θρησκείας.

§ 9.

Περὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν θεολόγων.

Κλήμης

Κλήμης. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀνεφάνησαν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Β'. αἰῶνος καὶ κατὰ τὸν Γ'. σπουδαιότατοι ἐκκλησιαστικοὶ σύγγραφεις ἔνεκα τῆς ἐκεὶ ἀκμαζούσης Ἑλληνικῆς παιδείας. Είναι γνωστὸν διτὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου κτισθεῖσα, ἀπέβη κατὰ μικρὸν ἥδη ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ἑστίᾳ ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοιαύτῃ καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἔξηκολούθει νὰ είναι. Ἐκεὶ ἤκμασαν οἱ διασημότεροι γραμματικοί· ἐκεὶ ἦτο τὸ περίφημον Μουσεῖον καὶ ἡ περιλάητος Βιβλιοθήκη· ἐκεὶ ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος συνέστη ἡ νεοπλατωνικὴ σχολὴ (Σακκᾶς, Πλωτίνος, Πορφύριος κλπ').

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἦτο ἄρα ἐπόμενον, ὅτι ἔμελλε νὰ ἀκμάσῃ

καὶ ἡ χριστιανικὴ θεολογία καὶ νά προσλάβῃ ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα. Πράγματι οἱ Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι ἦσαν οἱ σσφώτεροι πάντων, διακρινόμενοι διὰ τὴν φιλοσοφικήν των μόρφωσιν καὶ τὴν περὶ τὴν αλασικήν φιλολογίαν δεινότητά των.

Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ οὗτοι θεολόγοι δὲν ἦρκοῦντο εἰς τὴν ἀπλῆν καὶ τυφλὴν πίστιν, ἀλλ' ἔζήτουν κατά τὸ δυνατὸν τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τῆς λογικῆς ἔξετάσεως τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων νὰ ὑψωθῶσι ἀπὸ τῆς πίστεως εἰς τὴν γνῶσιν, δηλ. εἰς τὴν μετὰ λόγου πίστιν. Κέντρον δὲ αὐτῶν ἦτο ἡ ἔκει κατηχητικὴ σχολή, ἥτις ἀπὸ ἀπλῆς κατηχητικῆς, χάριν δηλ. τῶν κατηχουμένων, σχολῆς, σύντῷ χρόνῳ ἀπέβη ἀνωτέρᾳ θεολογικῇ σχολῇ. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἔζήτουν νὰ ἐμβαθύνωσι εἰς τὰ δόγματα, φιλοσοφικῶς ἔξετάζοντες αὐτὰ καὶ ἀποτελοῦντες ἐν ὅλον φιλοσοφικὸν θεολογικὸν σύστημα. Ἐν δὲ τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν Γραφῶν, μηδὲ ἀρκούμενοι εἰς τὸ ἀπλοῦν γράμμα, ἡρέσκοντο εἰς ἀλληγορικὰς ἔνηγρήσεις, ἔζήτουν δηλ. ὅπου τὸ κείμενον γραμματικῶς ἐννοούμενον ἐνδιմιζον διὰ ταπεινήν τινα ἔγγοναν διδει βαθυτέραν, ὑψηλοτέραν δῆθεν, μυστικὴν ἔννοιαν. Τὰς τοιαύτας αὐθαιρέτους ἀλληγορικὰς ἔρμηνειας ἥγαπων τότε καὶ ἐτίμων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ οἱ ἐθνικοὶ γραμματικοὶ ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, τῶν περιεχόντων μυθικὰς διηγήσεις, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἁβρινοὶ ἑρμηνεύοντες τὴν Παλ. Διαθήκην. Ὁ πρῶτος ἐπίσημος Ἀλεξανδρινὸς θεολόγος ὁ πῆρεν δὲ Κλήμης (†211), διστις ὡν πρότερον φιλόσοφος ἐπειτα εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ὁ Κλήμης ἔθεωρει τὸν χριστιανισμὸν ὡς ὑψίστην φιλοσοφίαν, ὡς περιέχοντα κατὰ πληρέστερον τρόπον πᾶν δι., τι καλὸν εἶπον οἱ ἀρχαῖοι, δῆθυν εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀρετὴν. Διότι καὶ κατ' αὐτὸν, ὅπως καὶ κατὰ τὸν Ἰουστίνον, πολλὰ καλὰ ἐδίδαξαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι σοφοὶ φωτισθέντες διὰ τινῶν ἀκτίνων τοῦ θείου Λόγου, διστις ἐν ὅλῳ τῷ πληρώματι αὐτοῦ ἐνεστρακώθη ἐν τῷ Χριστῷ. Ἡ φιλοσοφία κατὰ τὸν Κλήμεντα παρεσκεύασε τεὺς ἐθνικοὺς εἰς τὸν χριστιανισμόν, ὅπως τοὺς Ἰουδαίους δι μωσαϊκὸς νόμος. Ὁ Κλήμης πρῶτος ἦρχισε διὰ τῆς λογικῆς ἔρεύνης τῶν ἀντικειμένων τῆς πίστεως νὰ σπουδάζῃ ἀνυψωθῆναι εἰς τὴν γνῶσιν, τὴν ἐπιστημονικὴν δηλ. κατανόησιν αὐτῶν. Ὁ Κλήμης ἔγραψε πολλὰ ἔργα, ιδίως τὸν Λόγον

προτρεπτικὸν πρὸς Ἑλληνας, τὸν Παιδαγωγὸν καὶ τοὺς Στρωμα-
τεῖς, ἐν οἷς ἀναπτύσσει εὐρύτερον τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας. Ὁ
αὐτὸς συνέγραψε τὸν Πινδαρικὸν ὅμινον εἰς Χριστόν.

Σημ. Διδάσκαλος τοῦ Κλήμεντος ἐγένετο ἐν τῇ κατηχητικῇ
Σχολῇ Ἀλεξανδρείας ὁ Πάνταινος (†202).

§ 10.

Ωριγένης.

Von

“Ωριγένης. Ὁ σοφῶτας πάντων τῶν Ἀλεξανδρινῶν θεολό-
γων ὑπῆρξεν ὁ Ὡριγένης (†254), ὁ διὰ τὴν φιλοσοφίαν του χαλ-
κέντερος καὶ ἀδαμάντινος ἀληθείς, ἀνὴρ πολυμαθέστατος, κάτοχος
ἀπάσης τῆς σοφίας τῆς ἐποχῆς του καὶ εἰδήμων ἐντριβέστατος τῆς
νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἃντις ἐσπούδασε παρὰ τῷ ἰδρυτῇ αὐτῆς
Ἀμμωνίῳ Σακκῷ, ἐρμηνευτῆς ἀριστερές καὶ δογματικὸς βαθυνού-
στατος ἀνέλαβε νὰ διδάσκῃ ἐν τῇ κατηχητικῇ τῆς Ἀλεξανδρείας
σχολῇ. Συνείθιζε δὲ μετὰ τῶν μαθητῶν του πρώτον νὰ μελετᾷ τοὺς
Ἑλληνας συγγραφεῖς καὶ νὰ παρασκευάζῃ καὶ ἀσκῇ τὸ πνεῦμά
των εἰτα δὲ νὰ εἰσάγῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς Γραφῆς καὶ
τὴν ὑψηλοτέραν φιλοσοφικὴν ἔξετασιν τῶν δογμάτων. Ἐξη δὲ βίον
τελείας ἀσκήσεως, δωρεὰν διδάσκων καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων του
μόνον ἀποζῶν. Ἐχων φήμην μεγάλην ἔζητείτο πανταχοῦ νὰ διδῃ
τὴν γνώμην του. Ἡ Ἰουλία Μαρμαλά, μήτηρ τοῦ αὐτοκράτορος
Ἀλεξανδρου Σευήρου, προσεκάλεσεν αὐτόν, ἵνα μάθῃ παρ’ αὐτοῦ
τὸ τί διδάσκει διχριστιανισμός. Ἡλθε δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀραβίαν, ἵνα
πολεμήσῃ ἐκεῖ αἱρετικὰς δοξασίας. Ἐπεσκέψθη δὲ καὶ τὴν Παλαι-
στίνην χάριν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων. Ἐκεὶ χειροτονηθεὶς πρεσ-
βύτερος καὶ περιελθὼν ὑπὸ τὴν δυσμένειαν τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξαν-
δρείας Δημητρίου, θστις ἐφθόνησε τὴν τήμην του, ἡναγκάσθη να
μείνῃ ἐν Καισαρείᾳ καὶ νὰ ἴδει τὴν πόλει ταύτη τέναν θεολο-
γικὴν σχολήν. Ἐκεὶ διέτριψε μέγα μέρος τοῦ βίου του καὶ συνέγρα-
ψε τὰ πλείστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ὡν τὰ ἐπισημότερα εἰνε αἱ

έρμηνειαί του εἰς δλόκληρον τὴν Ἀγίαν Γραφήν, η ἀναθεώρησις τοῦ κειμένου τῶν Ο' δι' ἀντιπροσβολῆς πρὸς τὰς ἀλλας τότε ὑπαρχούσας ἐλληνικὰς μεταφράσεις καὶ τὸ ἔβραικὸν κείμενον, τὸ Περὶ ἀρχῶν σύγγραμμά του, περὶ θεμελιωδῶν δηλ. διδασκαλιῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ τὰ Κατὰ Κέλσου τοῦ φοβεράτατου τῶν χριστιανῶν κατηγόρου δικτῷ βιβλία του.⁷ Εγραψε δὲ καὶ πλεῖστα ἀλλα συγγράμματα, ὅπου οὐδεὶς ἄλλος ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Ιδέαι τινὲς αὐτοῦ κατεκρίθησαν βραδύτερον ὡς μὴ δρᾶται. Οὐριγένης ἀπέθανεν ἐν Τύρῳ ἔνεκα δια τῆς πάθημάτων ἐπὶ τοῦ ἐπὶ Δεκίου διωγμοῦ (†254).

Σημ. Μαθηταὶ τοῦ Οὐριγένους ἐγένοντο δ. Διονύσιος ἐπίσκοπος Αλεξανδρείας (†265) καὶ δ. Νεοκαισαρείας Γρηγόριος.

§ 11

"Ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ Β' καὶ τοῦ Γ' αἰῶνος

Εἰρηναῖος.

Άλλος συγγραφεὺς τοῦ Β' αἰῶνος ἄξιος μνείας εἶναι δ. Εἰρηναῖος (†202). Οὗτος κατήγετο ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Εἶχε δὲ ἔλθει εἰς τὴν Γαλλίαν, μεθ' ἣς ἡ ἐλληνικὴ ἀνατολὴ εὑρίσκετο εἰς μεγάλην ἐπικοινωνίαν (ἡ Μασσαλία, ὡς γνωστόν, ἦτο ἐλληνικὴ ἀποκλία τῶν Φωκαέων). Γενόμενος κατ' ἀρχὰς πρεσβύτερος ἐν Λουγδούνῳ ἐχειροτονήθη ματὰ ταῦτα ἐπίσκοπος τῆς αὐτῆς πόλεως καὶ ἀπέθανε μαρτυρικὸν θάνατον ἐπὶ Σεπτιμίου Σευήρου (202). Ο Εἰρηναῖος ἔγραψεν ἐλληνιστὶ ἐκτὸς πολλῶν ἔργων καὶ σπουδαιότατον σύγγραμμα: Κατὰ αἵρεσεων, τὸ ἐποίον σώζεται μόνον ἐν λατινικῇ μεταφράσει (Adversus haereses). Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου γνωρίζομεν τὰ τῶν ἀρχαίων γνωστικῶν καὶ ἄλλων αἵρεσεων, αἵτινες κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἐτάραξαν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐν γένει τὴν κατάστασιν ταύτης κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἔκεινην ἐποχήν. Μαθητὴς τούτου ἐγένετο δ. Ιππόλυτος (†258) πρεσβύτερος ἐν Ρώμῃ.

Σημ. "Αξιοί μνείας εἶναι καὶ οἱ περὶ τὸ τέλος τοῦ Γ' αἰῶνος

ἐν Ἀντιοχείᾳ ἴδιαν σχολὴν ἑρύσαντες Δωρόθεος καὶ Λουκιανός,
ἥτις ἡρμήνευε τὰς Γραφὰς γραμματικῶς καὶ ἰστορικῶς.

§ 12.

*Oἱ Λατῖνοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς
τοῦ Β' καὶ Γ. αἰῶνος.*

Τερτυλιανός, Κυπριανός.

Καὶ ή λατινική δύσις κατὰ τὸ τέλος τοῦ Β' αἰῶνος καὶ κατὰ τὸν Γ'
αἰῶνα ἀνέδειξε σπουδαίους τινάς ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς ἐν τῇ
βορείῳ Ἀφρικῇ, τῇ ῥωμαϊκῇ ἐπαρχίᾳ, διο ποὺ ἡ νέα Καρχηδόνειχεν
ἐκλατινισθῆ καὶ ἀναδειχθῆ νέα Ρώμη ὡς πρὸς τὴν περὶ τὰ λατι-
νικὰ γράμματα ἐπίδοσιν. Οἱ Λατῖνοι εὗται πατέρες καὶ ἀντίθεσιν
πρὸς τοὺς Ἑλληνας περιφρονοῦντες τὴν φιλοσοφικὴν ἔξτασιν τῆς
θρησκείας ἡσοῦντο μόνον εἰς τὴν τυφλὴν πίστιν καὶ τὴν παράδο-
σιν καὶ πᾶσαν τὴν σημασίαν καὶ ἀξίαν ἀπέδιδον εἰς τὴν αὐστηρό-
τητα καὶ ἀγνότητα τοῦ βίου. Ἐνῷ οἱ Ἑλληνες πατέρες δεικνύουσι
θεωρητικὰς τάσεις συμφώνως πρὸς τὸν θεωρητικὸν χαρακτῆρα τοῦ
ἔλληνικοῦ πνεύματος, παρὰ τοῖς Λατίνοις κατὰ τὸ ἀρχῆθεν πνεῦμα
τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ἐπικρατεῖ ἡ πρακτικὴ τάσις. Ὁ σπουδαιότερος
τῶν Λατίνων τούτων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων εἶναι ὁ Τερτυλ-
ιανὸς (†240) πρεσβύτερος ἐν Καρχηδόνι, στις, πρὶν ἵερωθῃ, ἥσκει
ἐν Καρχηδόνι τὸ τοῦ ρήτορος καὶ συνηγόρου ἔργον. Ἀρκούμενος
εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ τὴν τυφλὴν πίστιν θεωρεῖ
περιττὴν τὴν ἔρευναν λέγων, διτὶ ἐπίστευε προθύμως καὶ ἐκεῖνα τὰ
δποῖα ἐφαίνοντο αὐτῷ μὴ ὀρθῶς ἔχοντα (creto quia absurdum
est). Ἀποκρούων τὸν συμβιβασμὸν φιλοσοφίας καὶ χριστιανισμοῦ,
οἷον ἐπεδίωκον οἱ Ἑλληνες θεολόγοι μάλιστα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ,
ἔλεγε «Τί κοινὸν πάρχει μεταξὺ Ιεροσολύμων καὶ; Αθηνῶν, μεταξὺ
τῆς στοᾶς τοῦ Σωλομῶντος καὶ τῆς; Ακαδημίας τοῦ Πλάτωνος;» Ο
χριστιανισμὸς καὶ αὐτὸν ὡς θεῖα ἀποκάλυψις δὲν ἔχει δῆθεν ἀνάγκην
ἐξετάσεως καὶ συζητήσεως. Καὶ δημος παρὰ τὰς ἀρχὰς του ταύτας

ἥτο δ Τερτυλιανὸς βαθὺ πνεῦμα καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ φιλοσοφεῖ πολλάκις. Τὸ κυριώτερον του εἶναι δ' Ἀπολογητικός του λόγος. Ὁ Κυπριανός, ἐπίσκοπος Καρχηδόνος, μαστυρήσας ἐπὶ τοῦ ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ διωγμοῦ (253-260), ὑπῆρξεν ἀριστος ποιμήν. Τὸ περιφημότερον σύγγραμμά του εἶναι τὸ περὶ ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας, ἣν εὑρίσκει ἐν τῇ ἐνώσει πάντων τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες κατὰ τὴν ἔξουσίαν εἶναι ἵσοι ἀλλήλοις.

Σημ. Ἄλλοι λατίνοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ὑπῆρξαν δὲ Λακτανίος, δὲ Αρνόβιος, δὲ Μινούκιος Φῆλιξ καὶ δὲ Κομμοδιανός.

§ 13

‘Οποία ἥτο δὲ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην;

Vetus

Ἐν ὅσῳ ἔζων οἱ ἀπόστολοι, ὡς οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου καὶ οἱ τῶν πρώτων ἐκκλησιῶν ἰδρυταὶ, ἔξησκουν τὴν ἀνωτάτην ἔξουσίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, εἶχον βοηθούς ἐν τῷ κηρύγματι τοὺς εὐαγγελιστὰς καὶ τοὺς διδασκάλους ἢ προφήτας λεγομένους. Ἐκ τούτων οἱ μὲν εὐαγγελισταὶ ἐκήρυξαν τύ Εὐαγγέλιον εἰς νέας χώρας, οἱ δὲ διδάσκαλοι καὶ προφῆται ἀνέπτυσσον τὰς Γραφὰς τῷ λαῷ. Διὰ τὴν συλλογὴν καὶ διανομὴν τῶν ἐλεγμοσυνῶν ὠρίσθησαν τὸ πρῶτον οἱ διάκονοι, καὶ δτε δὲ ἦρχισε νὰ θεωρῆται ὡς κύριον αὐτῶν ἔργον ἢ μετοχὴ αὐτῶν ἐν ταῖς τελεταῖς τῆς λατρείας, μεταξὺ τῶν καθηκόντων αὐτῶν εἰχον πάντοτε καὶ τὴν διανομήν τῶν ἐλεγμοσυνῶν εἰς τοὺς πιταχούς. Ὑπῆρχον δὲ κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ταύτην ἐποχὴν καὶ διακόνισσαι, γυναικεῖς εὐσεβεῖς, παρθένοι ἢ χήραι, ἀφωσιωμέναι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας χρησιμεύουσαι δὲ δι’ ἔργα, πρὸς ἢ γυναικεῖς ἦσαν καταλλήλοτεραι. Αἱ διακόνισσαι αὗται περιέθαλπον τοὺς πάσχοντας, ἔφερον τὰς ἐλεγμοσύνας εἰς τοὺς γυναικωνίτας, ἐκατήχουν γυναικας προσερχομένας εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ παρίσταντο κατὰ τὴν βάπτισιν αὐτῶν. Τὴν λοιπὴν διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων εἶχον οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ

τούτων ἀνώτεροι ἐπίσκοποι, εἰτινες μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἀποστόλων ἔλαβον τὴν θέσιν τούτων.³ Αλλὰ καὶ οἱ λαϊκοὶ δὲν ἦσαν ὅλως ἀμέτοχοι τῆς διευθύνσεως τῆς Ἐκκλησίας.⁴ Επὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων σύδεν ἄγει τούτων ἀπεφασίζετο· βραδύτερον δὲ διετήρησαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγωσι τοὺς κληρικοὺς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐπισκόπους μετὰ τοῦ ἀλήρου. Επίσης καὶ τὸ διδάσκειν ἐπ' ἐκκλησίας τὸ πρῶτον ἦτο δικαίωμα καὶ τῶν λαϊκῶν, ἐπειτα δέ, ἵνα μὴ συμβαίνωσιν ἀτοπα, ἐξηρτήθη τοῦτο ἐκ τῆς ἀδείας τοῦ κατὰ τόπον ἐπισκόπου.⁵ Οἱ ἐπίσκοπος ἐν γένει ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ του.⁶ Οσάκις ἦγειροντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ζητήματα, τὰ δόποια ἔπειτα νὰ λυθῶσι διὰ κοινῆς συμπράξεως, συνήρχοντο ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Β'⁷ αἰῶνος οἱ ἐπίσκοποι τῶν διαφέρων ἐπαρχιῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς συνόδους (ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι) ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς ἐπαρχίας, τῇ μητροπόλει, ἢς δ ἐπίσκοπος, δ μητροπολίτης λεγόμενος, ἦτο φυσικὸς αὐτῶν πρόεδρος. Οἱ ἐπισημότεροι μητροπολῖται ἦσαν δ Ρώμης, ὡς ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, δ Ἀλεξανδρείας καὶ δ Ἀντιοχείας. Καὶ ἐκ τούτων δὲ ἦτο πρῶτος κατὰ τὴν τιμὴν δ Ρώμης ὡς τῆς βασιλευούσης τότε πόλεως ἐπίσκοπος.⁸ Ήσαν δὲ αἱ κατὰ ἐπαρχίας ἐκκλησίαι οἱον αἱ τῆς Μικρᾶς⁹ Ασίας, Παλαιστίνης, Θράκης, Μακεδονίας,¹⁰ Αχαΐας (οὗτως ὡνομάζετο τότε ἡ 'Ελλάς), Αιγύπτου, Αφρικῆς,¹¹ Ισπανίας, Γαλλίας κλπ, ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων καὶ αὐτοχέφαλοι.¹² Εξήτησε μὲν δ Ρώμης ἐπίσκοπος μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸ πρωτεῖον τῆς τιμῆς, τὸ δόποιον εἶχεν ὡς ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐπισημότητος τῆς Ρώμης, τῆς πρωτευούσης τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἥδη ἀπὸ τοῦ Β'¹³ αἰῶνος νὰ ἀναλάβῃ καὶ ἀνωτάτην τινὰ ἐπὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας ἔξουσίαν, ἀλλ' αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι δὲν ἀνεγνώρισαν ταύτην.

§ 14

Οποία ἦτο ἡ λατρεία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας;

Κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους ἔξηκολούθουν οἱ ἐν Ιερουλάμοις ἔξι Ιουδαίων χριστιανοὶ νὰ φοιτῶσιν εἰς τὴν ἐκεῖ ναὸν καὶ νὰ

τελώντι τὰ τῆς μωσαϊκῆς λατρείας, ἐτέλουν δμως καὶ ἰδιαιτέρας συναθροίσεις, δπου ἡ κροῶντο τοῦ κηρύγματος τῶν ἀποστόλων, μετελάμβανον τῆς εὐχαριστίας καὶ προσηγύχοντο. Ἡμετά τοῦ ιουδαισμοῦ ἔνωσις αὕτη τῶν χριστιανῶν τῶν Περοσολύμων χαλαρωθεῖσα μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Τίτου καταστροφὴν τῆς πόλεως ταύτης (70μ. X.) ἔπαινεν ἐντελῶς μόλις μετὰ τὴν δευτέραν αὕτης καταστροφὴν ἐπὶ Αδριανοῦ (132 μ. X.). Οἱ ἔξ οὐρανῶν χριστιανοὶ μόνον τὰς ἰδιαιτέρας ταύτας χριστιανικὰς συναθροίσεις ἔγινωσκον. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον παρ' αὐτοῖς ἀκόμη ἰδιακτίρια προωριζμένα εἰς λατρείαν, ἐτελείτο αὕτη ἐν ἰδιωτικοῖς οίκοις. Ἡ κυριωτάτη τελετὴ τῆς λατρείας ἦτο ἡ εὐχαριστία, τελουμένη εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου καὶ εἰς ἔνωσιν τῶν πιστῶν μετ' αὐτοῦ. Μετὰ τῆς εὐχαριστίας ἦσαν ἥνωμέναι τράπεζαι, ἐν αἷς συνήσθιον πάντες, ἀγάπαι καλούμεναι. Αἱ συναθροίσεις διελύοντο μετὰ τοῦ ἀδελφικοῦ φιλήματος. Τὸ πρωΐ ἐγίνετο ἡ προσευγή, τὸ δὲ ἐσπέρας ἡ εὐχαριστία μετὰ τῆς ἀγάπης. Διὰ τοῦ βαπτίσματος τοῦ διὰ τῆς τριτηῆς καταδύσεως τελουμένου, τοῦ παριστάνοντος τὴν πνευματικὴν κάθαρσιν τοῦ γινομένου χριστιανοῦ ἔγινοντο δεκτοὶ οἱ προσερχόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τὴν Κυριακὴν ἀπαντῶμεν ἥδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀποστόλων ὡς ἡμέραν ἕστρης εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. "Αν τὰ Πάσχα ἐτελείτο ἥδη ἔκτοτε, εἶναι ἀβέβαιον. "Αλλαὶ ἔορται δὲν ὑπῆρχον.

Κατὰ δὲ τὸν Β'. καὶ Γ'. αἰώνα ἡ λατρεία τῶν χριστιανῶν ἀναπτυσσομένη ἀποβάλλει κατὰ μικρὸν τὴν πρώτην ἐκείνην ἀπλότητα. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Β' αἰώνος ἥρχισαν νὰ κτίζωνται ἰδιαιτέροι οίκοι πρὸς λατρείαν, αἱ ἐκκλησίαι, αἵτινες κατὰ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰώνος, ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, ἦσαν ἥδη μεγαλοπρεπῆ κτίρια. Κατ' ἀρχὰς οἱ χριστιανοὶ, καθὼς καὶ οἱ ιουδαῖοι, ἔτρεφον δέος τι πρὸς χοῆσιν τῶν καλῶν τεχνῶν, ἰδίως τῆς ἵωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς ἐν τῇ λατρείᾳ, διότι εἶχον αὐτῶν ποιήσει κατάργησιν οἱ ἔθνικοι ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν θεῶν αὐτῶν· ἐφοβοῦντο δηλ. μὴ οἱ ἐκ τῶν ἐθνικῶν χριστιανοὶ γινόμενοι, βλέποντες καὶ ἐν τοῖς τῶν χριστιανῶν ναοῖς ἀγάλματα καὶ εἰκόνας, διποπέσωσιν εἰς τὴν προτέραν εἰδωλολατρείαν· ἀλλὰ μικρὸν ἥρχισε νὰ ἐκλείπῃ τὸ δέος ἐκείνο καὶ

νὰ εἰσάγηται παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἡ τέχνη. Τὰ πρῶτα δὲ προϊόντα τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης χριστιανικῆς τέχνης ήσαν σύμβολα, δι' ὧν εἰκονίζοντο διάφορα ἀντικείμενα τῆς πίστεως, οἷον ὁ σταυρός, ὁ ποιμήν, ὁ ἀμνός, ὁ κρίς (τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ), ἡ ναῦς (τῆς ἐκκλησίας), ἡ λύρα (τῆς προσευχῆς), ἡ ἄγκυρα (τῆς ἐλπίδος) ὁ ἵχθυς (τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Γίδες Σωτῆρ). Τὰ συμβόλα ταῦτα ήσαν τὸ πρῶτον ἐν χρήσει ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ τῶν χριστιανῶν, ἐπὶ σκευῶν, ἐνδυμάτων, τοίχων, οἰκων, τάφων. Κατὰ μικρὸν δὲ εἰσήγοντο εἰς τοὺς τόπους τῆς δημοσίας λατρείας. 'Ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔχομεν καὶ τὰς πρώτας εἰκόνας παριστανούσας σκηνὰς ἐκ τῆς παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης ἢ πρόσωπα, ἴδιας τὸν Κύριον καὶ τὴν Παναγίαν αὐτοῦ Μητέρα φέρουσαν ἐν τοῖς κόλποις τὸ θεῖον βρέφος.

'Απὸ τοῦ Β' αἰώνος ἀναφαίνονται ἔκτος τῆς Κυριακῆς καὶ τοῦ Πάσχα αἱ ἑορταὶ τῆς Πεντηκοστῆς, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Παναγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἕδρυσεως τῆς Ἐκκλησίας, τῆς Ἀναλήψεως, τῶν Ἐπιφανείων, εἰς ἀνάμνησιν τῆς βαπτίσεως τοῦ Κυρίου, καὶ αἱ μνῆμαι τῶν Μαρτύρων.

"Εκτοτε δὲ ἐτιμῶντο καὶ ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευή, ἥμεραι τῆς ἐβδομάδος, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ παθους τοῦ Κυρίου. Πρὸ τοῦ Πάσχα ἐγίνετο νηστεία ὡς προπαρασκευὴ εἰς τὴν μεγάλην ἑορτήν, ἥτο δὲ ὀκτὼρη ἀρριστος καὶ διάρονος αὐτῆς καὶ διτρόπος, καθ' ὃν ἐγίνετο ἐκάστη ἐκκλησία ἥκεισθει ἕδια ἔθιμα ὡς πρὸς τοῦτο τεσσαρακοστὴ δὲ ὡνομάσθη, διότι ἐθεωρεῖτο ὡς ἀνάμνησις τῆς ἐπὶ 40 ἥμέρας νηστείας τοῦ Κυρίου. Αἱ τελεταὶ τῆς λατρείας ἀπὸ τοῦ Β' αἰώνος ἐγένοντο πομπωδέστεραι καὶ ἥρχισαν νὰ λαμβάνωσι μονίμους τύπους, οὔτινες δημιουρούσαι τοισι κατὰ τὰς διαιφόρους ἐκκλησίας.' Εντεῦθεν ἐγεννήθησαν αἱ διάφοροι ἀρχαῖαι λειτουργίαι, ἡ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ιεροσολύμων (-οῦ Ἰακώβου), ἡ τῆς Ἀλεξανδρείας (τοῦ Μάρκου) καὶ ἡ τῆς Ρώμης (τοῦ Κλήμεντος). 'Ἐν τῇ λειτουργίᾳ, τῇ κυρίως δηλ. λατρείᾳ, τῇ τελουρένῃ κατὰ τὰς Κυριακάς, τὸ πρῶτον ἀνεγινώσκοντο αἱ Γραφαὶ, εἰτα δὲ ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος ἐξήγει τὰ ἀναγνωσθέντα καὶ προέτρεπε τὸν λαὸν εἰς τὴν τῶν καλῶν τούτων παραδειγμάτων μή-

μησιν. Ἡκολούθουν μετὰ ταῦτα εὐχαὶ καὶ ὕμνοι, πρὸς δὲ σκοπὸν ἐχρησίμευον κυρίως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης οἱ φαλμοί, ἀλλὰ καὶ ἕδοι χριστιανικοὶ ὕμνοι εἶχον ἥδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Β' αἰώνος ποιηθῆ, καθὼς μαρτυρεῖ Πλίνιος δὲ νεώτερος, λέγων ὅτι οἱ χριστιανοὶ συνερχόμενοι ἥδον ὕμνους πρὸς τὴν Χριστόν. Ἐν τέλει ἐτελεῖτο ἡ εὐχαριστία. Άλις ἀγάπαι ἔπαινοι κατὰ μικρὸν διὰ τὰς ἐν αὐταῖς γινομένας καταχρήσεις. Μετελάμβανον δὲ πάντες οἱ παρόντες, οἱ δὲ διάκονοι ἐκέμιζον ἐκ τῆς εὐχαριστίας καὶ εἰς τοὺς δι’ εὐλόγους αλτίας ἀπουσιάζοντας, ἵδιως τοὺς ἀσθενεῖς. Μετὰ τοῦ βαπτίσματος ἦτο ἡνωμένον καὶ τὸ χοῖσμα πρὸς ἐπισφράγισιν τῆς ἐν τῷ βαπτισματι ληφθείσης θείας χάριτος καὶ ἐνίσχυσιν ἐν αὐτῇ, τὸ δόποῖον ἐν τῇ δύσει ἥρχισε νὰ παρέχηται παρὰ μόνου τοῦ ἐπισκόπου, ὃς τούτου προνόμιον θεωρηθεῖν, καὶ νὰ τελῆται κεχωρισμένως ἀπὸ τὸ τοῦ βαπτίσματος. Οἱ ἀνάδοχοι ἀπαντῶσιν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὡς μαρτυρεῖς τοῦ βαπτίσματος, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνὴρίκων καὶ ὡς ἐγγυηταὶ τῆς μελλούσης χριστιανικῆς μορφώσεως αὐτῶν. Διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν παρείχετο ἡ ἀφεσίς εἰς τοὺς τελοῦντας μετάνοιαν. Ο γάμος ηγούγειτο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων τέλος ηγούντο οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ ἀλειφοντες αὐτοὺς ἔλαιον. Πάσας ταύτας τὰς τελετάς, αἵτινες ὡς ἀποκρυπτόμεναι ἀπὸ τῶν δημόσιων, τῶν τοὺς χριστιανοὺς μισούντων καὶ διωκόντων ἐθνικῶν εἶχον προσλάβει μυστηριώδη τινὰ χαρακτῆρα (օθεν μυστήρια), καθὼς καὶ τὰ τῆς κηδείας ἀποθησούντων, ἐτέλουν οἱ αὐληροικοί, αἵτινες ἔλαμβανον τὴν ιερωσύνην, τὴν ἐξουσίαν δηλ. νὰ κηρύξτωσι, νὰ τελῶσι τὰ μυστήρια καὶ νὰ διευθύνωσι τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τῆς χειροτονίας.

§ 15.

Von
‘Οποῖα ἥσαν τὰ ἥδη τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν;

Ἡ ἔξοχος ἀξία τοῦ χριστιανισμοῦ κατεδείχθη κυρίως ἐν τῇ μεγάλῃ καὶ εὐεργετικωτάτῃ ἐπιρροῇ, ἣν ἔξήσκησεν ἐπὶ τῶν ἥδων τῆς ἀρχαίας, ἐν τῇ κακίᾳ γεγγραυίας; ἐθνικῆς καὶ Ιουδαϊκῆς κοινωνίας, διὰ τῆς ἔξαπλώσεως καὶ γενικεύσεως ὅγιῶν θρη-

σκευτικῶν καὶ ἡθικῶν ἀρχῶν. Ὁ χριστιανισμὸς ἀνεμόρφωσεν ἡθικῶς τὸν κόσμον, ἐπέτυχε δῆλο. ἔκεινο, ὅπερ εὕτε αἱ ἀρχαῖαι θρησκεῖαι εὔτε αἱ ἀρχαῖαι φιλοσοφίαι ἥδύναντο νὰ κατορθώσωσιν. Οἱ ἀρχαῖαι χριστιανοὶ διὰ τῆς ἀρετῆς των, διὰ τῆς καθαρότητος τῶν ἡθῶν αὐτῶν ἐξέπληγτον τοὺς ἐθνικούς.¹ Ἐν τῶν κυριωτέρων μέσων, δι' ὧν εἴλκυεν ἡ νέα πίστις αὐτούς, ἦτο ἡ ἡθικὴ αὔτη τῶν δπαδῶν τῆς τελειότητος. Διδασκαλίᾳ, ἥτις ἐν τῷ βίῳ ἀπέφερε τοιούτους καρπούς, δικαίως ἐθεωρεῖτο θεῖα. Πρῶτον πρέπει νὰ θαυμάσωμεν τὴν ἀγάπην τῶν ἀρχαίων τούτων χριστιανῶν πρὸς ἀλλήλους. ὍΤερτυλλιανοὶ βεβαίοι, διτοὶ ἐθνικοὶ πολλάκις ἔκραζον περὶ τῶν χριστιανῶν. ² Ἰδετε, πῶς ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πῶς εἰναι ἔτοιμοι νὰ ἀποθνήσκωσιν ὑπὲρ ἀλλήλων! Ἡ πρὸς τοὺς πτωχούς καὶ τοὺς πάσχοντας φιλανθρωπία αὐτῶν ἦτο ἀξιοθάμαστος. Ἡ χριστιανικὴ φιλανθρωπία ἀνεκούφισε καὶ τὴν θέσιν τῶν δυστυχῶν δούλων οἵτινες ἐκηρύχθησαν ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ. Ἡ πρὸς τούτους τραχύτης ἐξέλιπεν, ἔως οὗ κατὰ μικρὸν ὑπὸ τὴν ἐπιφροὴν τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐξηφανίσθη ἐντελῶς δ τοσοῦτον τὴν ἀνθρωπότητα ἀτιμάσσας οὗτος θεομέτης. Τὴν παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς ἐπικρατοῦσαν ἀλαζονείαν διεδέχθη παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἄκρα ταπεινοφροσύνη. Ἐπίσης τὰ τῶν ἐθνικῶν εἰς ἀνήκουστον βαθὺν ἐκλελυμένα ἡθη διειέχθη παρ³ αὐτοῖς ἡθῶν αὐστηρότητης ἀξιοθάμαστος. Ἐνεκα τῆς αὐστηρότητος ταύτης δ ἀκογενειακὸς βίος προσελαβε τὸν πρέποντα ἡθικὸν χαρακτῆρα, οἱ δὲ ὀνειμοὶ του τὴν ἱερότητά των. Ἡ γυνή, παρὰ τῶν ἐθνικῶν περιφρονηθεῖσα, ἐτιμήθη καὶ ἀνυψώθη διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐνῷ οἱ ἐθνικοὶ ἦσαν δλως παραδεδομένοι εἰς τὰς ἥδονάς του κόσμου, οἱ χριστιανοὶ ἐκ φυσικῆς ἀντιθέσεως ἐδεικνύον περιφρόνησιν πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἐπόθουν τὴν οὐράνιον ζωήν. Διὰ τὴν πρὸς τὸν θάνατον περιφρόνησιν παρεβάλλοντο οἱ χριστιανοὶ παρὰ τινῶν πρὸς τοὺς ἀρχαῖους φιλοσόφους. Ἡ πρὸς τὸν κόσμον ἀντιθέσις ἐκ φυσικῆς ἀντιδράσεως ἐφθάσει μαλιστα παρά τισι μέχρι τοῦ ἄλλου ἀκρου, δηλ. μέχρι τελείας ἀσκήσεως, ἥτοι στερήσεως καὶ αὐτῶν τῶν ἀλιθωτάτων τέρψεων τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἡ ὑπερβολικὴ αὕτη ἀσκησις ἦτο τρόπον τινὰ διαμαρτύρησες τις κατὰ τῆς ἀκολασίας τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Οἱ τοιοῦτοι ἀνδρεῖς,

ἐλέγοντο ἀσκηταί, μένοντες δὲ ἄγαμοι ὑπέβαλλον ἔαυτοὺς εἰς ἀδι-
άλειπτον προσευχήν, νηστείαν καὶ μελέτην τῶν θεών. Οὐ μόνον δέ
ἄνδρες ἔζων οὔτες, ἀλλὰ καὶ γυναικεῖς, ἀδελφαὶ ἡ παρθένεις καλού-
μεναι. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον διέτριβον οἱ ἀσκηταὶ οὗτοι ἐντὸς τῶν
πόλεων· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος ἥρχισαν νὰ ἀναχωρῶσιν ἀπ' αὐτῶν
εἰς τὰς πλησίον τῆς πατρίδος των ἐρήμους, ἵνα μὴ ἐνοχλῶνται ὑπὸ^{τοῦ}
τοῦ θορύβου τῶν πόλεων καὶ τῶν σκανδάλων. Οἱ περιφημότεροι
ἀσκηταὶ τῆς ἐποχῆς ἔκεινης ήσαν ὁ Μέγας Ἀντώνιος ἐν Αἰγύ-
πτῳ καὶ Παῦλος ὁ ἐν Θηβαΐδος ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ. Ἀμφότεροι
διέμενον δι' ὅλου τοῦ βίου των μακρὰν τῆς κοινωνίας, διὰ τῆς αὐ-
στηροτάτης δὲ ἐγκρατείας των καὶ διὰ τῆς τελείας ἀφοσιώσεώς των
εἰς τὸν Θεὸν ἐξέπληξαν τοὺς συγχρόνους των. Σπανίως κατήρχοντα
εἰς τὰς πόλεις οἱ ἀσκηταὶ, ὅσακις ἥθελον διὰ τῆς παρουσίας των
(διέστι πάντες ἐτίμων αὐτοὺς) νὰ ἐνισχύσωσι τὸ θάρρος τῶν χριστια-
νῶν κατὰ τοὺς διωγμούς, ἢ νὰ καταπολεμήσωσι τοὺς αἱρετικοὺς
τοὺς διαστρέφοντας τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Ἡ ἥθικὴ αὐ-
στηρότης τῶν ἀνθρώπων τούτων καὶ αὐταπάρνησις, ἥτις ὑπερέ-
βαινε καὶ αὐτὴν τὴν τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος,
ἔθεωρείτο ὡς τὸ πρότυπον, ὃ ἔπρεπε νὰ μιμῶνται πάντες.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΦΩΤΙΟΥ (323—867 Μ. Χ.)

ποι
 Πᾶς ἐθριάμβευσεν ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ τοῦ Μεγά-
 λον Κωνσταντίνου καὶ πᾶς κατεστράφη
 ἡ ἐθνικὴ θρησκεία;

“Ο μέγας Κωνσταντῖνος ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 313 εἰς τὴν
καταδιωκομένην Ἐκκλησίαν τὴν ποδομενην ειρήνην.” Εκτοτε δὲ
διὰ θιαφόρων νόμων παρέσχεν αὐτῇ διάφορα προνόμια καὶ ἀνύψω-
«Κυριακοῦ Ἐκκλ. Ἰστορία” Εκδ. 6η 29]5]25»

σεν, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἐγένετο μονοκράτωρ (323), εἰς ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κράτει. Οἱ τέως καταδιωκόμενοι χριστιανοὶ ἥρχισαν ἐπ' αὐτοῦ νῦν ἀνέρχωνται εἰς ὑψίστας πολιτικὸς θέσεις· αἱ ἐκκλησίαι ἐλάμβανον παρ' αὐτοῦ πλούσια δῶρα· αἱ κληρικοὶ ἀπηλλάσσοντο τῶν δημοσίων βαρῶν· ἡ Κυριακὴ καὶ αἱ ἀλλαὶ χριστιανικαὶ ἔορται προησπεζοντο ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ κράτους· ἐπροστατεύετο δὲ τοῦ λοιποῦ ὑπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν ἀρχῶν καὶ ἡ διάδοσις τῆς χριστιανικῆς πίστεως. "Ινα δὲ ἐξασφαλισθῇ διθρίαμβος οὗτος τοῦ χριστιανισμοῦ, μετέθηκεν δὲ Κωνσταντῖνος τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τῆς^o Ρώμης, διπου ἀκόμη ὑπῆρχον πολλοὶ ἔθνικοί, εἰς τὸ Βυζάντιον ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνατολῆς, διπου εἶχον ἥδη ἐπικρατήσει οἱ χριστιανοί. Ἡ μετάθεσις αὕτη τοῦ ρωμαϊκοῦ θρόνου ἀπὸ τῆς^o Ρώμης εἰς τὸ Βυζάντιον ἔσχε σπουδαιότατα ἀποτελέσματα διὰ τὸν ἔλληνισμόν. Διότι, ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐπεκράτει ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος ἐντὸς βραχέος χρόνου ἐξελληνίσθη ἐντελῶς. 'Απὸ τοῦ Ιουστινιανοῦ (550) ἦτο πλέον ἔλληνικόν, καθόσον τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ἦσαν ἔλληνικά. Ἡ ἔλληνικὴ γλῶσσα ἦτο ἡ γλῶσσα τῆς αὐλῆς, τῆς συγκλήτου, τῶν νόμων καὶ τῶν διαταγμάτων, τῶν νομισμάτων, τῆς ἀγορᾶς, τῆς ἐκκλησίας, τῶν σχολείων, τοῦ λαοῦ, τοῦ στρατοῦ. Τὰ πάντα λοιπὸν ἦσαν ἔλληνικά. Τὸ ἔλληνικὸν βυζαντινὸν τοῦτο κράτος ἔζησε 1000 ἔτη, διεφύλαξε δὲ παλαιὸν κατὰ μυρίων ἔχθρων, Περσῶν, Αράβων, Τούρκων, Ρώσων, Βουλγάρων καὶ ἄλλων, τὴν ἔλληνικὴν σοφίαν ὡς πολύτιμον παρακαταθήκην, ἥτις μετὰ τὴν ἀλώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453) διὰ τῶν εἰς Ἰταλίαν φυγόντων βυζαντινῶν λογίων μεταδοθεῖσα εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἐγέννησε μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ τὸν νεώτερον εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν. Διὰ ταῦτα πάντα οἱ Ἑλληνες χριστιανοὶ εὐγνωμογοῦντες ὡνόμασαν τὸν Κωνσταντίνον μέγαν, μετὰ δὲ ταῦτα κατέταξεν αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία μεταξὺ τῶν ἀγίων. Καίπερ δικαίως προστατεύεται τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν δὲν ἥθελησεν δὲ Κωνσταντῖνος νὰ καταδιώξῃ τὴν ἔθνικήν. Ἡ πεπαλαιωμένη καὶ σεσαρθρωμένη αὐτή θρησκεία, ἔβλεπεν, διτι κατέρρεεν ἀφ' ἔαυτῆς, ἐγίνωσκε δέ, διτι αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις πρέπει νὰ είναι: σεβασταὶ καὶ μόνον διὰ τοῦ λόγου πρέπει: νὰ πολεμῶνται.

Καὶ οἱ διάδοχοι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐπροστάτευσαν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλὰ μετὰ δλιγωτέρας συγέσεως, μεταχειρισθέντες πολλάκις καὶ αὐτὴν τὴν βίᾳ κατὰ τῶν ἐθνικῶν, ἔναντίον τῶν συμβουλῶν τῶν σφιωτέρων πατέρων. Οὕτω προσηγνέθησαν δὲ Κωνστάντιος, Θεοδόσιος ὁ Α', Θεοδόσιος ὁ Β' καὶ Ἰουστινιανὸς ὁ Α', διστις, ἵνα ἀφαιρέσῃ καὶ τὸ τελευταῖον τῆς ἐθνικῆς θρησκείας στήριγμα, ἔκλεισε περὶ τὰ μέσα τοῦ Γ' αἰῶνος τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς καὶ ἀπεδίωξεν ἀπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους τοὺς φήτορας καὶ φιλοσόφους, οἱ δοποῖοι ἐπέμενον πολεμοῦντες τὴν χριστιανικὴν πίστην ἐκ προλήψεως καὶ ἐκ μονομεροῦς καὶ τυφλῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τούτων οἱ ἐθνικοὶ ἔπασχον, σχεδόν, ὅτι ἀλλοτε οἱ χριστιανοὶ ἐπὶ τῶν τῷ χριστιανῷ ἐχθρῶν ἀρχαίων Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Ἡ ἐθνικὴ Ὑπατία, περίφημος νεοπλατωνικὴ φιλόσοφος, δίδουσα δημόσια μαθήματα φιλοσοφίας καὶ μαθηματικῶν, ἐθνανατώθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὅπερ τοῦ φανατικοῦ ὄχλου ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β', ὡς ἀντιπράττουσα δῆθεν κατὰ τῶν χριστιανῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο ἥγειρε τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν γνησίων χριστιανῶν. Ἄλλ' ἐνῷ δὲ χριστιανισμὸς ἔξηλθε θριαμβεύων ἐκ τῶν διωγμῶν, ἡ ἐθνικὴ θρησκεία μὴ ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ ζωὴν ὑπέκυψεν εἰς τοὺς κατ' αὐτῆς διωγμούς, ἔως οὗ ἐντελῶς ἔξελιπεν. Οἱ μόνοις ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Κωνσταντίνου, διστις ἡ θέλησε νὰ ἀνορθώσῃ πάλιν τὸ κράτος τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, ἥτο δὲ Ἰουλιανὸς (361), δὲ πικληθεὶς ἀποστάτης καὶ παραβάτης, διέτι, ἐνῷ ἀνετράφη χριστιανικῶς, ἔπειτα γενόμενος αὐτοκράτωρ, συμβοηθοὺς ἔχων τοὺς ῥήτορας καὶ φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, παρ' ὃν εἰχε πεισθῆ, διέθεν ἡ πτῶσις τοῦ μεγαλείου τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους προσήλθεν ἐκ τῆς πιώσεως τῆς ἐθνικῆς θρησκείας καὶ τοῦ θριάμβου τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀπελάκτισε τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἐπολέμησεν αὐτὴν, ἃν καὶ ἀπέφυγε τὰ βίαια μέτρα. Ἐσπούδαξε δὲ νὰ δώσῃ νέαν ζωὴν εἰς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, μιμούμενος μάλιστα πολλοὺς θεσμοὺς τοῦ χριστιανισμοῦ, οἷον τὴν ἐπ' ἔκκλησίας διδασκαλίαν. Ἐνῷ παρηγκώνει τοὺς χριστιανούς, τοὺς ἐθνικούς ὕψωνεν εἰς τὰς ὑψίστας πολιτικὰς θέσεις. Ἀπηγόρευε δὲ τοὺς χριστιανοὺς νὰ διδάσκωσι τὴν ῥήτο-

ρικήν καὶ τοὺς Ἐλληνας συγγραφεῖς, ἐλπίζων ὅτι θὰ εἰσαγάγῃ τὴν ἀμάθειαν παρ' αὐτοῖς. Καὶ ὥπως αὐξήσῃ τὴν παρ' αὐτοῖς σύγχυσιν ἀνεγνώρισε πάσας τὰς χριστιανικὰς αἱρέσεις. Θέλων δὲ νὰ διαψεύσῃ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου ἐπέτρεψε καὶ ἐβοήθησε τοὺς Ἰουδαίους νὰ ἀνοικοδομήσωσι τὰ τείχη τῆς Ιερουσαλήμ, ἀλλὰ σεισμὸς ἐπισυμβάς ἐματάλωσε τὸ ἔργον τοῦτο. Αἱ προσπάθειαι του ἐν γένει οὐδὲν ἐπέφερον ἀποτέλεσμα, διότι ἡ ἐθνικὴ θρησκεία εἶχε πλέον ἡττηθῆν πὸ τῆς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ. Πάντες, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ, ἥρχισαν νὰ σκώπτωσι τὸν ζῆλόν του, μεθ' οὗ ἡθέλησε νὰ ἀναστῆῃ θρησκείαν ἥδη ἐκπνεύσασαν, ἥστορες εἶχεν ἥδη ἐλεγχθῆ. Μετὰ δύο ἑτῶν κυβέρνησιν ἀπέδειχνεν ἐν τινι πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμῳ (βζ3), λέγεται δὲ ὅτι θνήσκων καὶ συγαισθανόμενος ὅτι οὐδὲν κατώρθωσε κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπεφώνησε: «Νενίκηκάς με, Γαλιλαῖε!» Περὶ τὰ τέλη τοῦ Η' αἰῶνος μόλις ἀσθενέστατά τινα λείφαντα ἐθνικῆς θρησκείας ἐσώζοντο ἐτι τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει.

§ 17.

Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Εἰς τίνας ξένους λαοὺς ἐξηπλώθη ὁ χριστιανισμός:

'Ενῷ ἡ ἐθνικὴ θρησκεία ἐξέλειπεν οὕτως, δὲ χριστιανισμὸς διεδέτο δυσημέραι εἰς τοὺς νέους λαούς. Οὕτως ἐξαπλοῦται τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Περσίαν, τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Ἀραβίαν, καὶ τὴν Ἀβησσηνίαν. Καὶ μέχρι δὲ αὐτῶν τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας φθάνει τὸ φῶς αὐτοῦ. 'Αλλ' ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ δὲν ἡδυνήθη ἡ νέα πίστις νὰ φίψῃ βαθείας φίλας καὶ νὰ ποιήσῃ μεγάλας προόδους, πρῶτον διότι οἱ πλεῖστοι λαοὶ αὐτῆς εὑρίσκοντο ἐν λίαν ταπεινῇ ἀναπτύξει, δὲν δὲ χριστιανισμὸς ὡς πνευματικὴ θρησκεία προϋποθέτει ἀνωτέρων τινὰ βαθμίδα πολιτισμοῦ· τὰς χριστιανικὰς ιδέας τοῦ ἑνὸς πνευματικοῦ ἀօράτου θεοῦ, τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείας, τῆς ισότητος καὶ ἀδελφότητος πάντων

τῶν ἀνθρώπων, τῆς μονογαμίας καὶ τῆς προσδοκίας πνευματικῶν ἀγαθῶν ἐν ἀλλῇ ζωῇ δὲν ἔννοεῖ δὲ βάρβαρος ἀνθρωπος, δοτις θέλει ὁρατούς θεούς, ὅλικὴν διὰ θυσιῶν γινομένην λατρείαν, δούλους νὰ πηγρετῶσιν αὐτόν, πολυγαμίαν καὶ ὅλικᾶς ἀπολαύσεις ἐν τῷ παραδείσῳ δεύτερον διότι ἐν ταῖς χώραις ταύταις εὔρε σφοδρούς πολεμίους ἔνθεν μὲν τοὺς πανταχοῦ ἔκτοτε διεσπαρμένους Ιουδαίους, οἵτινες ἐθεώρουν τὸν χριστιανισμὸν ὡς διαστροφὴν δῆθεν τῆς μωσαϊκῆς θρησκείας καὶ τοὺς χριστιανούς ὡς ἀποστάτας τοῦ νόμου αὐτῶν, ἔτερον δὲ ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰώνος τοὺς μωαμεθανούς. Οἱ μωαμεθανοί, ὅπαδοι τοῦ Μωάμεθ τοῦ ἀναφανέντος περὶ τὸ 622 ὡς ἰδρυτοῦ νέας θρησκείας, ή ὅποια δύμως οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἡ ἀτεχνος ἀντιγραφὴ τοῦ Ιουδαϊσμοῦ, καὶ ἡς θεμελιώδεις δόγμα εἶναι δι μονοθεϊσμός, δρμηθέντες ἀπὸ Ἀραβίας ὑπὸ τῆς δόηγμαν τοῦ Μωάμεθ κατ' ἀρχάς, εἴτα δὲ τῶν διαδόχων του Καλιφῶν, κατέκτησαν κατὰ μικρὸν πάσας σχεδὸν τὰς ἐν τῇ δυτικῇ Ασίᾳ καὶ τῇ Αφρικῇ χώρας, πανταχοῦ δέ, ὅπου εξηπλοῦντο, καταπιέζοντες τοὺς χριστιανούς ἐπέβαλλον διὰ τῆς βίας τὸν ισλαμισμόν. Οἱ ισλαμισμὸς μετὰ τοῦ αὐθαιρέτου Αλλάχ τοῦ διὰ τῆς ἀπεριορίστου θελήσεώς του ἔχοντος προσαποφασίσει τὰ πάντα, ἀτινα γίνονται διὰ τοῦτο ὡς εἶναι πεπρωμένον, μετὰ τῆς παραδοχῆς τῆς δουλείας, μετὰ τῆς πολυγαμίας καὶ μετὰ τοῦ πλήρους ἥδονῶν παραδείσου ὑπῆρξεν εἰς πολλοὺς ἀμορφώτους λαούς τῆς Ασίας καὶ Αφρικῆς εὐπροσδεκτέρος τοῦ χριστιανισμοῦ. Αλλ' ἀν ἐν τῇ Ασίᾳ καὶ Αφρικῇ ἀπέτυχεν δι χριστιανισμός, ἐπιτυχῶς δύμως ἔξηπλωθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Εύρωπῃ παρὰ τοῖς Αγγλοσαξωνικοῖς Γερμανικοῖς λεγομένοις λαοῖς, οἵτινες, ἐκ τῶν βορείων μερῶν δρμηθέντες κατὰ τὸν Δ', Ε' καὶ Ζ' αἰώνα, κατέλαβον τὴν μέσην, μεσημβρινὴν καὶ δυτικὴν Εὐρώπην, καὶ μετὰ τῶν ἀρχαίων λαῶν τῶν χωρῶν τούτων, τῶν Ρωμαίων, Κελτῶν, Βρεττανῶν καὶ λοιπῶν ἀναμιχθέντες ἀπετέλεσαν τοὺς νεωτέρους εὐρωπαϊκούς λαούς. Οἱ πρότερον βάρβαροι οὗτοι λαοὶ ἔλαβον παρὰ τῶν ἡττηθέντων καὶ ὑποταγέντων Ρωμαίων πάντα τὸν ἀρχαίον πολιτισμόν, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ τὴν ἥδη ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κράτει θριαμβεύονταν χριστιανικὴν θρησκείαν. Πρώτοι

τῶν λαῶν τούτων ἡσπάσθησαν τὸν χριστιανισμὸν οἱ Γότθοι οἱ εἰσβαλόντες κατὰ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶνος εἰς τὴν Μαισίαν καὶ Θράκην, μετὰ δὲ ταῦτα ἐγκαταστάντες ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ, μετ' αὐτοὺς οἱ Λογγοβάρδοι, οἱ Βουργούνδιοι, οἱ Βάνδαλοι, οἱ Φράγκοι, οἱ Αγγλοσάξωνες, οἱ Γερμανοί, οἱ Σουηδοί, οἱ Νορβηγοί, οἱ Δανοί καὶ οἱ Ολλανδοί. Τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Σλαύων μόνον αἱ πρῶται ἀρχαὶ πίπτουσι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, κυρίως δὲ ἐπειστράψησαν οἱ λαοὶ οὗτοι (Πρῶσοι, Σέρβοι, Βούλγαροι, Μοραβοί, Βοεμοί, Κροάται, Δαλμάται, Ἀβαροί,) κατὰ τοὺς ἔπομένους χρόνους, κατὰ τὸν Θ' καὶ Ἰ' αἰῶνα, περὶ οὓς ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ῥηθήσονται τὰ δέοντα. Οἱ Αγγλοσάξωνες καὶ οἱ Σλαύοι ἐνόσησαν τὸν χριστιανισμόν, διότι ζῶντες ἐν Εὐρώπῃ ἐπολιτίσθησαν.

§ 18.

Πῶς ἀνεπτύχθη ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους; Τίνες ὑπῆρξαν αἱ τότε ἀναφανεῖσαι αἰρέσεις αἱ διαταράξασαι τὴν Ἔκκλησίαν;

"Ηδη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων οἱ σοφοὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν, οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἔκκλησίας ἡρεύνων τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ ἐσπούδαζον νὰ ἀναπτύξωσιν αὐτὴν καὶ ἐπιστημονικῶς διαμορφώσωσιν. Αἱ ἔρευναι αὗται ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας καὶ συζητήσεις ἡτο ἐπόμενον διεμέλλον νὰ ἐπιτασθῶσιν ἔτι μᾶλλον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀφ' ὅτου ἡ Ἔκκλησία ἀπηλλάγη τῶν διωκτῶν της. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα τείνει πάντοτε εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας. 'Αλλ' αἱ συζητήσεις αὗται ἐπὶ τῶν δογμάτων τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν γίνονται νῦν ἡσύχως καὶ ἀθορύβως, δπως ἡρμοζε καὶ δπως κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους συνέβαινεν, ἀλλὰ συνταράττουσι τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος γεννῶσαι μίση μεταξύ τῶν χριστιανῶν καὶ ἐπάγονται σφοδροὺς ἐσωτερικοὺς διωγμούς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Τοῦτο δέ, διότι τὸ μὲν ἀνεμιγγόντο εἰς

τὰς συζητήσεις ταύταις οἱ ἀμαθεῖς καὶ φανατικοὶ ὄχλοι μετὰ τῶν μοναχῶν, τὸ δέ, διέτι ἡ πολιτικὴ ἔξουσία παρεμβαίνουσα εἰς αὐτὰς ἐλάμβανε μέρος δὲ τὸν δὲ ὑπὲρ ταύτης, δὲ τὸν ὑπὲρ ἔκεινης τῆς μερίδος, καὶ τὴν μὲν προήσπιζε, τὴν δὲ κατεδίωκε.

Πολλοὶ ἐν ταῖς συζητήσεσι ταύταις ἀπεπλανήθησαν εἰς δοξασίας ἐστραλμένας, ἃς ἡ ἐκκλησία διὰ τοῦτο ὡς αἴρετικὰς κατεδίκασεν. Οὕτως δὲ Ἀρειος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐθεώρει τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ ὡς κτίσμα. Ὁ Μακεδόνιος ἤρνετο τὴν θεότητα τοῦ Πνεύματος. Ὁ Νεστόριος δὲν ἀπεδέχετο τὴν τελείαν ἔνωσιν τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν Χριστῷ. Ὁ Εὐτυχῆς τούναντίον συνέχει τὰς ἐν Χριστῷ φύσεις. Ὁ Πελάγιος τέλος δὲν ἐθεώρει ἀπολύτως ἀναγκαῖαν τὴν θείαν χάριν ἐν τῇ ἀναγεννήσει νομίζων ὅτι δὲ ἀνθρωπὸς καὶ διὰ τῶν ίδων του ἡθικῶν δυνάμεων, ἀνευ τῆς ἐπενεργείας τοῦ χριστιανισμοῦ, δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἡθικὴν τελείωτητα καὶ νὰ ἀποβῇ ἀρεστὸς τῷ θεῷ. Χάριν τῶν ἔρευνῶν καὶ συζητήσεων τούτων συνήρχοντο οἱ ἐπίσκοποι καὶ θεολόγοι εἰς συνόδους, ἀσάκις δὲ αἱ τοπικαὶ σύνοδοι δὲν ἥρκουν, συνεκαλοῦντο γενικαὶ σύνοδοι, αἱ οἰκουμενικαὶ κληρονέσαι, αἱ δοποῖαι ἀντεπροσώπευσιν τὴν καθ' ἀπασαν τὴν οἰκουμένην ἐξηπλωμένην Ἐκκλησίαν. Αἱ οἰκουμενικαὶ αὗται σύνοδοι (καὶ τοιαῦται ἐγένοντο ἐπτά), περὶ ὧν ὑπῆρχε κοινὴ πίστις ὅτι ἐνεπνέετο ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, διέλυσαν ὁριστικῶς τὰς διαφοράς. Οἱ δὲ καταχρινόμενοι ὡς αἴρετεκοὶ ἀπεκλείοντο ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας μετὰ τῶν διπαδῶν των, ἀπεδίώκοντο δὲ ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἐξωρίζοντο ἢ ἄλλως κατεδιώκοντο.

Ἡ τελευταία συζήτησις ἡ συνταράξασα τὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ ἔνα αἰώνα σχεδόν, ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὴν Ἡ' ἐκατοταετηρίδα ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ἐγερθεῖσα περὶ τῶν εἰκόνων, ὃς δὲ αὐτοκράτωρ σύντος διέταξε νὰ ἀποβάλωσι τῶν ἐκκλησιῶν, ἵνα μὴ περιπίπτωσι δῆθεν οἱ χριστιανοὶ εἰς εἰδωλολατρείαν. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη, ἣν ὑπεστήριξαν καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες μετ' αὐτόν, Κωνσταντίνος δὲ Κοπρώνυμος καὶ Λέων δὲ Χάζαρος, ἐπολεμήθη ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, ἐν δὲ τῇ οἰκουμενικῇ συνόδῳ, τῇ ἐπὶ τῆς Ειρήνης τῷ 787 γενομένῃ, ἀνεκηρύχθη πάλιν ἡ τιμὴ τῶν

εἰκόνων. Ὡρίσθη δέ, ἵνα μὴ δ λαὸς περιπίπτῃ εἰς εἰδωλολατρείαν, στὶ ταῖς εἰκόσιν δρείλεται μόνη ἀπλῇ τιμητικῇ προσκύνησις, ή δὲ λατρείᾳ ἀνήκει μόνῳ τῷ Θεῷ. Ἐφάνησαν μὲν καὶ μετὰ ταῦτα νέοι εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες (Λέων δ' Ἀρμένιος, Θεόφιλος), ἀλλ' ή αὐτοκράτειρα Θεοδώρα ἀνεστήλωσε πάλιν δριστικῶς τὰς εἰκόνας ἐγ ταῖς ἔκκλησίαις, ὥρισε δὲ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου ἑορτήν, τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐπειδὴ οἱ μοναχοὶ ἡσαν οἱ ὑποστηρίζοντες πρὸ πάντων τὰς εἰκόνας, οἱ εἰκονομάχοι ἐκηρύχθησαν κατ' αὐτῶν καὶ κατέστρεψαν πολλά αὐτῶν μοναστήρια καὶ βιβλιοθήκας μοναστηριακάς, διέλυσαν δὲ καὶ τὰ σχολεῖα αὐτῶν. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντὶ να ὠφελήσῃ, ὡς ἐνόμιζον οἱ εἰκονομάχοι, ἔβλαψε τὸ κράτος, διότι κατέστρεψε τὰ μόνα τότε ὑπάρχοντα σχολεῖα. Ὡστε, ἐνῷ οἱ εἰκονομάχοι ἐνόμιζον δτὶ ἐπεδίωκον τὴν πρόσοδον, ἐπήνεγκον τὴν δπισθμοδρόμησιν τοῦ λαοῦ. Υπὲρ τῶν εἰκόνων εἰργάσθησαν καὶ ἔγραψαν τότε δύο μεγάλοι ἐκκλησιαστικοὶ διδάσκαλοι, δ' Ἰωάννης Δαμασκηνὸς καὶ Θεόδωρος δ' Στουδίτης, οἵτινες ἀπέδειξαν, δτὶ ή κατάχρησις δὲν πρέπει νὰ κωλύῃ τὴν χρῆσιν καὶ δτὶ αἱ εἰκόνες κοσμοῦσι τὰς ἔκκλησίας, διατηροῦσι ζωηρὰν τὴν μνήμην τῶν ἱερῶν προσώπων, μεθ' ὧν συνδέεται ή ἴστορία τῆς ἡμετέρας θρησκείας, καὶ διδάσκουσι τὸν λαόν.

§ 19.

Von

Οἱ Ἑλληνες ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ Δ'
καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ Ε' αἰῶνος. Οἱ
ἀκολουθοῦντες τῇ Ἀλεξανδρινῇ Σχολῇ
Ἀθανάσιος, Βασίλειος δ' μέγας.

Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα καὶ τὸ πρώτον ἥμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος ἀνεψάνησαν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἀνατολῇ σπουδαιότατοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ δύναται τις νὰ εἴπῃ, δτὶ τότε συμπίπτει ή ἀκμὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς φιλολογίας η δὲ χρυσοῦσι αὐτῆς αἱών. Καὶ οἱ μὲν τούτων ἀκολουθοῦσι ταῖς τάσεσι τῆς Ἀλεξανδρινῆς

Σχολῆς, τὸν Ὀριγένην ἔχοντες δόδγρὸν καὶ συγδυάζοντες τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὰ δόγματα ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον ἔξετάζοντες καὶ ἀναπτύσσοντες, οἱ δὲ ταῖς τῆς Σχολῆς τῆς Ἀντιοχείας, τῇ γραμματικῇ δηλ. καὶ ἴστορικῇ ἐρμηνείᾳ αὐτῆς. Εἰς τοὺς πρώτους ἀνήκει Ἀθανάσιος ὁ μέγας ἐπικληθεὶς (†373). Τὸ διάπονυμον τοῦτο ἀπεδόθη αὐτῷ ὅπουλως διὰ τοὺς πολλοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ κατά τῶν ἀρειανῶν καὶ τὴν ἔξοχον αὐτοῦ σοφίαν. Ἐμφράσθη ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Ὀριγένους. Ἡδη δὲ νεαρώτατος ὡς διάκονος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας Ἀλεξάνδρου ἐν τῇ Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῇ συνόδῳ (325) ἔδειξε τὴν μεγάλην αὐτοῦ θεολογικὴν πολυμάθειαν καὶ ρητορικὴν δεινότητα καταπολεμήσας τοὺς ἀρειανούς καὶ μεγάλως συντελέσας εἰς τὴν ἐν τῇ Συνόδῳ φταύτῃ νίκην τῶν ὀρθοδόξων. Ἐπειτα ἔξηκολούθησε τὸν πόλεμον τοῦτον πρὸς τοὺς ἀρειανούς, ἀφ' ὅτου ἐγένετο τῷ 328 ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, διαδεχθεὶς τὸν Ἀλέξανδρον, ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, Κωνσταντίου καὶ τῶν ἐπομένων κυβερνήσεων, αἵτινες κατεδίωξαν αὐτὸν ἀμειλίκτως ὁσάκις ὑπερίσχυον ἐν τῇ αὐλῇ οἱ ἀρειανοὶ ἢ οἱ ἡμιαρειανοί. Ὁ Ἀθανάσιος ἔξωρίσθη δεκάκις, 20 δὲ ἔτη διέτριψεν ἐν τῇ ἔσορᾳ. Τοὺς ἀγῶνας τούτους ἔξηκολούθησεν ἐπὶ 45 ἔτη. Εἶναι δὲ βαθὺς θεολόγος καὶ ἐπιστημονικώτατα μορφωμένος, ἐνῷ συγχρόνως ἦτο καὶ τοῦ πρακτικοῦ χριστιανικοῦ βίου θαυμαστής. Ὁ περίφημος ἐν ἀσκηταῖς Ἀντώνιος εἶχε καταπλήξει αὐτὸν διὰ τῆς ἀκρας αὐτοῦ ἐγκρατείας καὶ ἀσκήσεως, διὸ συνέγραψε καὶ τὸν βίον αὐτοῦ. Τὰ κυριώτερα συγγράμματά του εἶναι οἱ λόγοι του πρὸς "Ἐλληνας κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας, τὰ κατὰ ἀρειανῶν καὶ ἀλλῶν ἀρετικῶν ἔργα του καὶ αἱ ἐπιστολαὶ του. Ὁ Ἀθανάσιος εἶναι εἰς ἐκ τῶν ἐμβριθεστέρων καὶ βαθυνουστέρων πατέρων. Μέγας ὑπῆρξε καὶ δικαιοσφείας τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ μητροπολίτης Βασίλειος (379). Ἀνατραφεὶς καλῶς ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἐμμελείας, ἥτις ἦτο ἐκ τῶν ἐναρετωτάτων ἐκείνων χριστιανῶν γυναικῶν, ἀς θαυμάζων δὲ ἐθνικὸς Λιβάνιος ἔλεγεν «οἵτις θαυμαστὰς γυναικας ἔχεισιν οἱ χριστιανοί!» ἔξεπαιδεύθη μετὰ ταῦτα ἐν Ἀθήναις ἐν τῇ ἐνταῦθα φιλοσοφικῇ σχολῇ, ὅπου συνέδεσεν ἀδελφικὴν ισόβιον φιλίαν πρὸς τὸν Να-

ζιανζηνὸν Γρηγόριον στηριζομένην ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἐκκλησίαν.¹ Απελθὼν μετὰ ταῦτα εἰς Πόντον, εἰς τινα πατρικὴν ἔξοχήν, ἀφιερώθη μετὰ τοῦ φίλου του Γρηγορίου εἰς τὴν μελέτην τῆς Γραφῆς καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὀριγένους. Γενόμενος δὲ κατόπιν μητροπολίτης Καισαρείας ἀνέπτυξε μεγάλας διοικητικὰς καὶ ποιμαντορικὰς ἀρετὰς, πρότυπον ἀρχιερέως γενόμενος.² Ο μέγας Βασίλειος ἡγωνίσθη γενναιότατα ὑπὲρ τῆς ὁρθοδόξου πίστεως ἐπὶ Οὐάλεντος μάλιστα τοῦ βιαλίως τὸν ἀρειανισμὸν ἐπιβάλλοντος.³ Ενῷ οὗτος πάντας σχεδὸν τοὺς ἄλλους τῆς Ἀσίας ἐπισκόπους κατεπτόησε, μόνον τὸν Βασίλειον δὲν ἡδυνήθη νὰ κάμψῃ.⁴ Ότε δὲ πίτροπός του Μόδεστος ἡπελῆσεν αὐτῷ ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος δῆμευσιν περιοισίας, ἔξορίαν, βασάνους καὶ θάνατον, οὗτος ἀπήντησεν.⁵ «Οὐδὲν τούτων πτοεῖ με· περιουσίαν δὲν ἔχω· παντοῦ ἐπὶ τῆς γῆς εἶναι δὲ ἄνθρωπος παρεπίδημος· τὸ ἀσθενές μου σῶμα δὲν θὰ ἀντείχει πολὺ εἰς τὰς βασάνους· δὲ θάνατος ἥθελε μὲν ἐνώπιον ταχύτερον μετὰ τοῦ Θεοῦ!».⁶ Εμερίμνα δὲ καὶ περὶ τῶν πτωχῶν ὡς πατὴρ συστήσας τὸ περιφημότερον τῆς ἐποχῆς του πτωχοκοχομέτον, τὴν Βασιλειάδα, καὶ τρέφων ἐν καϊφῷ λιμοῦ ἔκαποντάδας πτωχῶν ἐν τῇ τραπέζῃ του.⁷ Ήγάπα δὲ τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν ἀσκησιν μέχρις ὑπερβολῆς.⁸ Εγραψε πολλὰ σοφώτατα ἔργα ἐν γλώσσῃ σχεδὸν κλασικῇ, οἷον ἐρμηνείας, κατὰ ἀρειανῶν λόγους, ἀσκητικὰ καὶ ἄλλα.

§ 20.

Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός

Φίλος στενώτατος τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἦτο Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (†390). Εὑσεβέστατα ἀνατραφεῖς ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Νόννης ἔξεπαιδεύθη τὸ πρῶτον ἐν Ναζιανζῷ καὶ Καισαρείᾳ, εἰτα δὲ ἥλθεν εἰς Ἀθήνας πρὸς σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας. Μετὰ τοῦ Βασιλείου ἔνταῦθα διὰ δεσμῶν φιλίας στενωτάτης συνδεθεὶς ἀπῆλθε μετ' αὐτοῦ εἰς τὸν Πόντον πρὸς μελέτην τῶν Ἀγίων Γραφῶν καὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων πατέρων καὶ θεολόγων. Γίνεται μετὰ ταῦτα πρεσβύτερος ἐν Ναζιανζῷ καὶ

βοηθὸς ἐπίσκοπος ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸν γεγηρακότα πατέρα του Γρηγόριον, ἐπίσκοπον τῇ πόλεως ταύτης, ἀν καὶ δὲν εἶλκυεν αὐτὸν ἡ περὶ τὴν διοίκησιν καὶ ποιμαντορίαν ἔνασχόλησις τόσου, δισον ἡ περὶ τὰ γράμματα σπουδῆς.¹ Ή φήμη του διὰ τὴν ἀρετήν, παιδείαν καὶ τὴν εὐγλωττίαν του ἥρχισε ταχέως νά διαδιδηται πανταχοῦ. Διὸ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πιεζόμενοι δρθόδεξοι, εἰτινες κατεῖχον ἐπὶ Οὐάλεντος καὶ Γρατιανοῦ μόλις μικράν τινα ἐκκλησίαν τῆς ἀγίας Ἀναστασίας, καλούσιν αὐτόν, ἵνα ἀναλαμβάνων τὴν διοίκησιν αὐτῆς ἀντιπαλαίσῃ ἐν τῷ κέντρῳ τούτῳ τῶν ἀρειανῶν ἐναντίον αὐτῶν. Ἐκεὶ εἴπεν ὁ Γρηγόριος τοὺς θαυμασίους αὐτοῦ λόγους ὅπερ τῆς θεότητος τοῦ Λέγου, δι' οὓς μετὰ ταῦτα θεολόγος ἐπεκλήθη. Ή ῥητορική του δεινότης διεφημίσθη πανταχοῦ. Ο Ἱερώνυμος δι γνωστὸς Λατίνος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς, διατριβῶν τότε ἐν Ἀνατολῇ, ἀκούσας τὴν φήμην τοῦ Γρηγορίου ἥλθεν ἐπίτηδες εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἀκροασθῇ αὐτοῦ. Ο ἀρειανικὸς ὄχλος τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολλάκις ἡπειρήσεις νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν του καὶ νὰ φονεύσῃ αὐτόν. Οἱ ἀγῶνες του ἐστέφθησαν ἐπὶ τέλους δι' ἐπιτυχίας. Θεοδόσιος δὲ Α' κηρυχθεὶς ὅπερ τῶν δρθόδεξων ἀπεδίωξε μὲν τοὺς ἀρειανούς ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥγαγε δὲ ἐν θριάμβῳ τὸν Γρηγόριον εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐκκλησίαν καὶ ἐνεθρόνισεν ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως· οἱ ναοὶ πάντες καταλαμβάνονται· διὸ δρθόδεξων, ἐν δὲ τῇ μετ' ὀλίγον (381) γενομένῃ δευτέρᾳ οἰκουμενικῇ συνδέψῃ ἐν Κωνσταντινούπολει, τῇ ἐπικυρωσάσῃ τὴν δρθόδεξον πίστιν τῆς Νικαίας, γίνεται δὲ Γρηγόριος πρόεδρος. Ο Γρηγόριος ἔγραψε πλεῖστα συγγράμματα μαρτυροῦντα τὴν θεολογικὴν αὐτοῦ σοφίαν. Τοιαῦτα είναι οἱ 45 λόγοι του, ἀριστούργηματα ἐκκλησιαστικῆς εὐγλωττίας, μάλιστα δὲ οἱ θεολογικοὶ του καὶ οἱ πανηγυρικοὶ. Ο Γρηγόριος εἶναι ἐπιφανέστατος συγγραφεὺς καὶ δὲ λόγος του ἔχει πολλὴν ποιητικὴν χροιάν. Εγραψε δὲ καὶ πολλὰ θρησκευτικὰ ποιήματα, ὃν διαπρέπει τὸ εἰς τὸν έαυτοῦ βίον. Εἰς αὐτὸν ἀποδιδεται καὶ τὸ θρησκευτικὸν δρᾶμα τὸ κατὰ τὸν τύπον τῶν δραμάτων τοῦ Εὐρυπίδου «δ Χριστὸς πάσχων» πεποιημένον.

Σημ.² Άλλοι ἔνδοξοι ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι ἐφημίσθησαν Γοη-

γόριος δέ Νύσσης, Εύσέβιος δέ Καισαρείας, δέ τυφλὸς Δίδυμος, δέ Μακάριος, δέ Κύπρου Ἐπιφάνιος, δέ Συνέσιος, δέ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος, δέ Ἰσιδωρος καὶ δέ Νεῖλος. Ἐκ τούτων δέ Γρηγόριος Νύσσης ἔξισοῦται κατὰ τὴν φιλοσοφικὴν καὶ θεολογικὴν μέρφωσιν πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Ναζιανζηνὸν Γρηγόριον. Ἡτο γεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Ἡκολούθει τὸν οὐριγένη καὶ διδάσκαλον ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἔσχε τὸν Λιβάνιον. Τὸ σπουδαιότερον ἔργον του εἶναι δέ Μεγας κατηχητικός του.

§ 21.

τοι Οἱ σύγχρονοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς οἱ ἀκολουθοῦντες τῇ σχολῇ τῆς Ἀντιοχείας. Χρυσόστομος.

Συγχρόνως τοῖς ἀνωτέρω ἥκμασαν κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα καὶ τὸ πρώτον ἥμισυ τοῦ Ε' αἰῶνες καὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀνήκοντες τῇ σχολῇ τῆς Ἀντιοχείας, τῇ διακρινομένῃ διὰ τὴν γραμματικὴν καὶ ἴστορικὴν ἐρμηνείαν τῆς Γραφῆς. Εἰς τὴν σχολὴν ταῦτην ἀνήκει καὶ τὸ κυριώτερον αὐτῆς κόσμημα εἶναι δέ Ἰωάννης δέ μετὰ ταῦτα διὰ τὴν εὐγλωττίαν του Χρυσόστομος κληθείς. Οὗτος εἶχε μητέρα τὴν εὑσεβῆ Ἀνθοῦσαν, ἥτις ἀνέθρεψεν αὐτὸν χριστιανικῶς. Διδάσκαλος δὲ τῆς ῥητορικῆς ἔχρησίμευσεν αὐτῷ δὲ εινὸς Λιβάνιος, διτις νέον ἔτι ὅντα ἐθαύμασεν αὐτὸν διὰ τὴν φυσικὴν του ῥητορείαν καὶ δι' αὐτὸν εἶπε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του, ὅτι τοῦτον θὰ κατέλειπε διάδοχόν του ἐν τῇ τῆς ῥητορικῆς διδάσκαλιᾳ, ἐὰν δὲν εἶχον αὐτὸν κερδήσει οἱ χριστιανοί. Ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐσπούδασε τὰς Γραφὰς ὑπὸ τὰς ὁδηγίας δύο περιφήμιων ἐρμηνευτῶν, Διοδώρου, τοῦ μετὰ ταῦτα Ταρσοῦ γενομένου ἐπισκόπου, καὶ τοῦ Καρτερίου. Ἐνῷ δὲ ἐσπούδαζεν, ἔτι νεαρώτατος, διὰ τὴν μεγάλην ἀρετὴν του καλεῖται νὰ διαδεχθῇ τὸν ἀποθανόντα μητροπολίτην Ἀντιοχείας Μελέτιον, ἀλλ ἡρνήθη φυγών. Χειροτονηθεὶς μετὰ ταῦτα πρεσβύτερος ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀνέλαβε τὸ ἔργον του κήρυκος τοῦ λόγου ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ καὶ πολυανθρώπῳ πόλει, τῇ ἔχούσῃ παμμέγιστον ναόν. Ἐν

τῷ γναῷ τούτῳ ἀντήχησε τὸ πρῶτον ἡ εὐγλωττία τοῦ Χρυσοστόμου, ὅτε εἶπε τοὺς περὶ ἀνδριάντων περιφήμους λόγους του. Μετὰ ταῦτα προσκαλεῖται εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρχαδίου καὶ ἄκων ἀναβιβάζεται εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως (397). Ὁ Χρυσόστομος ἐθεωρεῖτο ἔκτοτε δὲ ἐπιφανέστερος τῶν ἐπισκόπων καὶ θεολόγων τῆς Ἐκκλησίας. Ἀνέπτυξε δὲ μεγάλας ποιμαντορικὰς ἀρετὰς ὡς ἀρχιεπίσκοπος κηρύττων ἀδιαλείπτως πρὸς τὸν λαόν, ἐλέγχων τοὺς παρεκτρεπομένους ἐκ τε τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων, μεριμνῶν περὶ τῶν πτωχῶν, ὑπὲρ ὣν ἀφιέρου καὶ τὰ πλούσια εἰσοδήματα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς του, αὐτὸς λιτότατα ὡς μοναχὸς ζῶν, φροντίζων περὶ τῆς μορφώσεως καὶ εὐκοσμίας τοῦ κλήρου καὶ προνοῶν περὶ τῆς διαδοσεως τοῦ χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν μὴ χριστιανικῶν λαῶν, τῶν Γότθων, Περσῶν καὶ ἀλλων. Ἐνῷ δὲ διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ καὶ τὴν περὶ τοῦ ποιμνίου του πατρικὴν μέριμναν ἦτο τὸ εἰδωλον τοῦ λαοῦ, ἐνεκα τῆς πρὸς τοὺς παρεκτρεπομένους αὐτηρότητος αὐτοῦ, ἀπέκτησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει σχυρὰν μερίδαν ἐχθρῶν, ἢ συνετάσσετο καὶ ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξίᾳ, τῆς αὐλῆς τῆς ἐποίας τὰ ἐκλευμένα ἥθη ἥλεγχε πικρῶς. Εἰς τοὺς ἔχθρους τούτους ἀνήκει καὶ δὲ Ἀλεξανδρεῖας ἀρχιεπισκοπος Θεόφιλος, οὗ τῇ ἐνεργείᾳ ἡ Εὐδοξίᾳ ἐπέτυχε νὰ κατηγορηθῇ δὲ Χρυσόστομος ἐπὶ πλαστοῖς καὶ γελοῖοις ἐγκλήμασι (π.χ. ἐπὶ τῷ δτι ἡσθιε μόνος, ὅτι ἐξήρχετο εἰς τὰς ἐδούς ἄνευ ἀκολούθων κλπ.) καὶ καταδικασθῇ εἰς ἔξοριαν (403). Καὶ ἡγαγκάσθη μὲν ἡ Αὐλὴ νὰ ἀνακαλέσῃ τότε αὐτὸν ἐκ τῆς ἔξοριας, πρὶν ἀπομακρυνθῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνεκα τοῦ στασιάσαντος ὑπὲρ αὐτοῦ λαοῦ, ἀλλ' ὅτε βραδύτερον ἐκφωνήσαντος τοῦ Χρυσοστόμου λόγον ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν λέξεων. «Πάλιν Ἡρωδίας μαίνεται, πάλιν ταράσσεται, πάλιν ἐπὶ πίνακι ζητεῖ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰωάννου», οἱ λόγοι οὓτοι κατηγγέλθησαν ὡς ὑπονοοῦντες δῆθεν τὴν Εὐδοξίαν, ἔξοριζεται καὶ ἐκ δευτέρου εἰς Πόντον, ὅπου ἐν μέσῳ μεγίστων κακουχιῶν ἀποθνήσκει (407). Ὁ Χρυσόστομος παραβάλλεται πρὸς τοὺς μεγαλυτέρους ῥήτορας τοῦ κόσμου, θεωρούμενος ἐφάμιλλος τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Βοσ-

σουέτου. Ἡ γλώσσα του είναι ἀνθηρὰ καὶ πλήρης δυνάμεως. Ὁ Χρυσόστομος ἐμελέτα συντόμως τὸν Δημοσθένη καὶ τὸν Πλάτωνα καὶ κατ' αὐτοὺς ἐμόρφωσε τὸ ὑφος του. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ είναι πάμπολλα. Μετὰ τὸν Ὀριγένη είναι δι πολυγραφώτατος τῶν Ἑλλήνων πατέρων.⁷ Εχει διμιλίας ἔξηγητικὰς διλοκλήρου σχεδὸν τῆς Γραφῆς, λόγους ἀναριθμήτους διαφέρων ὑποθέσεων, ἐξ ὧν διακρίνονται οἱ Περὶ ἀνθριάντων, οἱ Περὶ ἱερωσύνης, οἱ Κατὰ Ἰουδαίων, οἱ Πρὸς κατηχουμένους, καὶ πλείστας ἀλλας διατριβὰς καὶ ἐπιστολάς.⁸ Ἡ δρυθόδοξος ἐκκλησία διὰ πάντα ταῦτα δικαίως ἀριθμεῖ τὸν Χρυσόστομον ὡς ἔνα τῶν τριῶν μεγίστων αὐτῆς πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν διδασκάλων μετὰ Βασιλέου τοῦ μεγάλου καὶ Γρηγορίου τοῦ θεολόγου.⁹ Εκ τῶν μετὰ ταῦτα ἀκμασάντων ἀξιού μνείας είναι δι Ἰωάννης Δαμασκηνὸς (†760), δι πρῶτος συγγράφας πλήρη δογματικὴν τῆς ἐκκλησίας, τὴν ἀκριβῆ δηλ. ἔκδοσιν τῆς ὁρθοδόξου πίστεως, ἡς προτάσσονται, ὡς εἰσαγωγή, φιλοσοφικὰ κεφάλαια καὶ περὶ αἰρέσεων, καὶ γράφας ἵερα παράλληλα καὶ πολλὰ ἀλλα ἔργα ἰδίως ὑπὲρ τῶν ἀγίων εἰκόνων καὶ ὅμοιων, Μάξιμος ὁ Ὄμολογητὴς καὶ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης (†828).

Σημ. ¹⁰ Ἀλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Ἀντιοχείας ἀνήκοντες ὑπῆρξαν Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων (†369) δι Ἀπολλινάριος (†390), Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας (†428) καὶ Θεοδώρητος ὁ Κύρου (†457).

§ 22.

**Οἱ Λατῖνοι πατέρες ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος μέχρι τοῦ Θ'
Ἀμβρόσιος, Αὐγουστῖνος, Ἰερώνυμος,
Γρηγόριος ὁ Διάλογος.**

Ἐν τέλει μνημονεύομεν καὶ τῶν σπουδαιοτέρων ἀπὸ τοῦ Δ' μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος ἀκμασάντων Λατίνων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Οἱ Λατῖνοι οὗτοι πατέρες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἥκολούθουν τὴν θεολογικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐλληνικῆς ἀνατολῆς καὶ ἥσαν μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων πατέρων. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν δι Μεδιολάνων ἀρχιεπίσκοπος Ἀμβρόσιος (†397), δι τις

ἐγένενο ἐπίσκοπος ἀπὸ εὐθείας ἀπὸ λαῖκοῦ τῇ ἐπιμόνῳ αἰτήσει τοῦ λαοῦ τῶν Μεδιολάνων, δπου ἦτο αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος ὥρι- σμένος. Ὁ Ἀμβρόσιος καὶ ἀρετὴν σπανίαν ἔκέκτητο καὶ παιδείαν μεγάλην εἶχε καὶ δι' ἔξυπνου ῥήτορικῆς εὐφυΐας ἦτο πεπροικι- σμένος. Ἐδειξε δὲ μέγα θάρρος ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν καθηκόν- των του, ἐνώπιον μηδενὸς πτοεύμενος. Ἀνώτατος πάντων τῶν Λατίνων πατέρων ὑπῆρξεν ὁ Αὐγουστῖνος (†430), οὗτος ἦτο βαθὺ πνεῦμα, πρωτότυπος καὶ γένιμος νοῦς, ἕκανώτατος εἰς τὸ φιλοσοφεῖν, δην πολλοὶ εὖ μόνον πρές τοὺς μεγίστους τῶν Ἑλλή- νων πατέρων παραβάλλουσιν, ἀλλ' ὡς ἔνα τῶν βαθύνουστέρων συγγραφέων πασῶν τῶν ἐποχῶν θεωροῦσιν. Ἐνῷ εἶχεν ἀνατραφῆ χριστιανικῶς, κατέλιπε τὰς χριστιανικὰς του πεποιθήσεις, ἐγένετο ὅπαδὸς χριστιανικῆς τινος αἱρέσεως καὶ εἴτα ἡσπάσθη τὰς πλα- τωνικὰς ἰδέας. Ἀλλ' ἐνῷ εὑρίσκετο ἐν Μεδιολάνοις φοιτῶν ἐκ περιεργείας εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ Ἀμβροσίου, αἰφνιης ἐπιστρέψει πάλιν εἰς τὴν Χριστὸν πίστιν, ἐπανελθὼν δὲ εἰς Ἀφρικὴν γίνεται ἐν Ἰππῶνι πρῶτον μὲν προσβύτερος εἴτα δὲ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ταύτης. Ὁ Αὐγουστῖνος ὡς ἐπίσκοπος Ἰππῶνος ἔξήσκει ἐπιφροήν ἐπὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ Δύσει, αἱ δὲ γνῶμαι αὐτοῦ εἶχον γενικὸν κῦρος. Ἐλάμβανε δὲ μέρος εἰς πάσας τὰς συ- ζητήσεις τῆς ἐποχῆς του. Ἐκ τῶν πολυπληθῶν συγγραμμάτων του τὰ κυριώτερα είναι τὰ Περὶ πόλεως Θεοῦ καὶ αἱ Ἐξομολογήσεις του, αἵτινες είναι αὐτογραφία τις. Τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὸν φιλο- σοφικὸν νοῦν τοῦ Αὐγουστίνου δὲν εἶχεν, ὑπῆρξεν δμως ἐπίσης πολυγραφώτατος συγγραφεὺς διερώνυμος (†422), οὗτος τὸ πλεῖστον μέρος του βίου του διέτριψεν ἐν Ανατολῃ καὶ μάλιστα ἐν Παλαιστίνῃ, δπου ἔμαθε καὶ τὴν ἑβραϊκὴν γλώσσαν, ἀναγ- καιοτάτην οὖσαν διὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, βοηθούμενος δὲ ὑπὸ τῶν ἑρμηνευτικῶν ἐργασιῶν τῶν Ἑλλήνων πατέρων ἐπε- χείρησε νέαν εἰς τὸ λατινικὸν μετάφρασιν τῆς Γραφῆς, καὶ αὕτη είναι ἡ κληθεῖσα Βουλγάτα, ἡ μέχρι σήμερον ἐν ἐπισήμῳ χρήσει οὖσα ἐν τῇ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ. Τελευταῖος ἐπίσημος Λατίνος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς είναι ὁ πάπας Γερηγόριος ὁ Διάλογος (604), οὗτος δὲν εἶχε μέν μεγάλην παιδείαν, ἔδειξεν

δημως σπανίαν διοικητικήν έκανάτηγτα και ἐλάχιμπρυνε τὸν παπικὸν θρόνον.

§ 23.

*Πῶς διεμορφώθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην
ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις; Πῶς ἀνεφά-
νησαν οἱ πατριάρχαι;*

Ἄφ' ὅτου οἱ Ἀρματῖοι αὐτοκράτορες ἐγένοντο χριστιανοὶ, ἥρχισαν νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ νὰ ἔχωσιν εἰς τὰς χειράς των σχεδὸν τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναφαίνονται τὸ πρῶτον οἱ πατριάρχαι. Καθὼς δηλ. εἰς παλαιότερους χρόνους, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, οἱ ἐπίσκοποι τῶν διαφέρων ἐπαρχιῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀπετέλεσαν κατὰ μικρὸν τὰς διαφέρους ἐπαρχιακὰς ἐκκλησίας, ὃν προΐστατο δὲ ἐπίσκοπος τῆς μητροπόλεως τῆς ἐπαρχίας, δηλ. μητροπολίτης κληθεὶς, δοτις ἥτο καὶ δ πρόεδρος τῶν ἐπισκοπικῶν συνόδων τῶν ἐπαρχιακῶν τούτων ἐκκλησιῶν, οὗτω μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, δε τὸ ρωμαϊκὸν κράτος διιρρέθη εἰς διαφέρους πολιτικὰς διοικήσεις. Ὡν ἑκάστη περιέλαβε πολλὰς ἐπαρχίας, οἱ ἐπίσκοποι τῶν διοικήσεων τούτων συνηγάθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὰς κατὰ διοικήσεις ἐκκλησίας μετὰ τῶν διοικητικῶν συνόδων, ὃν πρόεδρος ἀνεδείχθη δὲ ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης τῆς διοικήσεως. Τοιουτορόπως οἱ ἐπίσκοποι τῶν πόλεων Ῥώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀντιοχίας, Ἐφέσου, Καισαρείας, Θεοσταλονίκης, αἵτινες ἦσαν πρωτεύουσαι διοικήσεων, διψάθησαν ὑπεράνω τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων καὶ ἀνέλαβον ἀνωτέραν τινὰ ἔξουσίαν. Οσάκις οἱ ἐπίσκοποι τῶν διοικήσεων συνήγοροι εἰς συνέδους (διοικητικὰς συνόδους). αὐτοὶ ήσαν οἱ πρόεδροι αὐτῶν. Ὁνομάσθησαν δὲ πρῶτον οἱ ἐπίσκοποι οὗτοι ἔξαρχοι ἢ ἀρχιεπίσκοποι, ἀπὸ τῶν μέσων δὲ τοῦ Ε' αἰώνος πατριάρχαι. Βραδύτερον ὑπῆρχθησαν δὲ Ἐφέσου, δ Καισαρείας καὶ δ Θεοσταλονίκης ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως. "Ωστε τέσσαρες ἀνεδείχθησαν κυριώς ἀνώτατοι τῆς ἐκκλησίας

ἐπίσκοποι, δὲ Ρώμης. ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Ἀντιοχείας. Εἰς τοὺς τέσσαρας τούτους πατριάρχας προσέθηκε ὁ Θεοδόσιος ὁ Β' τὸν ἐπίσκοπον Ἰεροσολύμων, θέλων νὰ τιμήσῃ τὴν πόλιν, ἐν ᾧ ἐσχηματίσθη διὰ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων ἡ πρώτη χριστιανικὴ ἐκκλησία, ἀφ' ἣς ἐξηπλώθη ἔπειτα ὁ χριστιανισμὸς εἰς ἄπαντα τὰν κόσμον. Οὕτως ἀνεφάνησαν οἱ πέντε τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας πατριάρχαι, ὁ Ρώμης, ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀντιοχείας καὶ ὁ Ἰεροσολύμων, ὃρ' οὓς ὑπῆκθησαν κατὰ μικρὸν πάντες οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἐκκλησία τῆς Κύρρου μένον ἀνεγνωρίσθη ἐν τῇ Γ' Οἰκουμενικῇ συνέδρῳ αὐτοκέφαλος.

24.

Πῶς ηὕξήθη ἡ ἐξουσία τῶν ἐπισκόπων Ρώμης.

Ο έπισημότερος ἐκ τῶν πέντε πατριαρχῶν ἦτο ὁ ἔπισκοπος Ῥώμης⁴ διότι ή Ῥώμη ἦτο πρωτεύουσα σχεδὸν ὅλου τοῦ ἀρχαίου κόσμου, δῆτις περιελήφθη εἰς τὸ ἀπέραντον ῥωμαϊκὸν κράτος, καὶ διότι ή πατριαρχικὴ αὐτοῦ περιφέρεια ἦτο πολὺ μεγαλυτέρα ἢ η τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν περιλαμβάνουσα μέγα μέρος τῆς Δύσεως, ἡσαν δικαὶοι καὶ ἐν τῇ Δύσει ἐπὶ ίκανὸν ἔτι χρέον πολλαὶ ἐκκλησίαι ἀνεξάρτητοι, εἰον αἱ τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰσπανίας, τῆς Βρεττανίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Εἶχε δὲ δὲ Ῥώμης τὰ προσβεῖα μόνον της τιμῆς μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων, μεθ' ὃν ἤρχετο δὲ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ὁ Ῥώμης εἰδομεν διτὶ καὶ ἐν ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ δὲν ἤκουετο εἰς τὴν τιμὴν ταύτην, ἐσπούδαζε δὲ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἔξουσίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Οἱ πάπαι (οὗτως ὡ.ομάσθησαν ἀπὸ τοῦ Σ' αἰώνος οἱ ἔπισκοποι Ῥώμης) ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς διαδόχους δῆθεν τοῦ Πέτρου, καὶ καθὸ τοιωτοι εἰς ἑαυτοὺς ἀναφέροντες τὸ παρά τῷ Ματθαίῳ (ΙΣ' 18) χωρίον «Σὺ εἰ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν» ἤξιουν νὰ δεσπόζωσι πάντων ὡς εἰς δὲ Πέτρος εἰχε λάβει δῆθεν τοιωτην τινὰ ἔξουσίαν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, καὶ «Κυριακοῦ Ἐκκλ. Ἰστοοία Ἐκδ. 6η 29|5|25».

ώς εἰ δὲ πόστοις οὗτος ὑπῆρξεν ἰδρυτής τῆς ἐν Ρώμῃ ἐκκλησίας καὶ πρώτος αὐτῆς ἐπίσκοπος. Αἱ δύο αὐταὶ προϋποθέσεις ἦσαν ἐντελῶς ἐσφαλμέναι. Δὲν ἴδρυσεν δὲ Πέτρος τὴν ἐν Ρώμῃ ἐκκλησίαν (εἰς ἣν ἐκήρυξαν πρὸ αὐτοῦ τὸ ἔναγγέλιον ὁ Παῦλος καὶ ἴδιωται χριστιανοί), οὐδὲ πρώτος αὐτῆς ἐπίσκοπος ἐγένετο, καθ' ὅσον μάλιστα εἰς ἀπόστολοι δὲν ἦσαν ὥρισμένων πόλεων ἐπίσκοποι, ἀλλὰ πάσης τῆς Ἐκκλησίας, οὐδὲ δὲ ἐπίσκοπος Ρώμης ἄρα εἶναι διάδοχος τοῦ Πέτρου. Ηέτρα δέ, ἐφ' ἣς φύσιδοι μήδη ἡ ἐκκλησία, εἶναι ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, ἣν ὡμοιόγησεν ἐξ ὀνόματος πάντων τῶν ἀποστόλων δὲ Πέτρος. Οὕτως ἐξηγοῦσι τὸ χωρίον τοῦτο οἱ πλεῖστοι ἀρχαῖοι πατέρες.¹ Εν τῇ Δύσει δημως ἡδυνήθησαν οἱ πάπαι νὰ πραγματοποιήσωσι τὰς δεσποτικὰς ἀξιώσεις των, ἐπιτυχόντες κατὰ διαφόρους εύνοϊκὰς περιστάσεις νὰ ὑποτάξωσιν ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῶν τὰς ἀλλοτε αὐτοκεφάλους ἐκκλησίας τῆς Ἀφρικῆς, Γαλλίας, Ἰσπανίας, Ἰλλυρίας καὶ λοιπάς. Περὶ τὰ τέλη τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἢτοι κατὰ τὸν Θ' αἰώνα, ὑπήκουε σχεδὸν ἡδη ἀπασα ή Δύσις εἰς τὰ γεύματα αὐτῶν. Μόνον ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἀνατολῇ αἱ παράδοξοι αὐται ἀξιώσεις τῶν παπῶν δικαίως ἀπεκρούσθησαν. Οἱ ἀνατολικοὶ ἐπίσκοποι μόνον τὰς πρώτας τιμὰς ἀπονέμοντες αὐτοῖς διὰ τὴν πολιτικὴν σημασίαν τῆς Ρώμης ἐθεώρουν τὰς ἐκκλησίας των ἀνεξαρτήτους καὶ αὐτοκεφάλους.

§ 25.

Tίς ἦτο ἡ ἀνωτάτη πραγματικὴ ἐξουσία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ; Πόσαι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἐγένοντο;

Τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐξήσκουεν αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, ὧν αἱ ἀπαφάσεις ἐθεωροῦντο ὡς ἔκφρασις ἀλάνθαστος τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως καὶ ὑπαγόρευσις αὐτοῦ τοῦ τὴν ἐκκλησίαν δημογοῦντος ἀγίου πνεύματος, ἤσαν δὲ διὰ τοῦτο ἀνέκκλητοι. Αἱ σύνοδοι αὐταὶ συγεναλοῦντο παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων, δσάκις συνεκίνουν τὴν ἐκκλησίαν μεγάλα ζητήματα, πρὸς λύσιν τῶν δποιῶν δὲν ἐπήρκουν αἱ ἐπαρχιακαὶ καὶ λοιπαὶ μερικαὶ σύνοδοι. Ωνομάσθησαν δὲ οἰκουμενικαί, διότι ἀντεπρο-

σώπευον σχεδὸν τὴν καθ' ἄπασαν τὴν οἰκουμένην ἔξηπλωμένην ἐκκλησίαν. Πρόεδροι αὐτῶν ἦσαν ἐπίσημοι ἐπίσκοποι τῆς ἐκκλησίας, παρίσταντο δὲ πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως καὶ αὐτοκρατορικοὶ ἐπίτροποι. Ἐπὶ τῶν δογματικῶν ζητημάτων ὥφειλον πάντες νὰ συμφωνήσωσιν· οἱ διαφωνοῦντες ἐπεκηρύσσοντο ὡς αἱρετικοὶ· Ἐπὶ δὲ τῶν ἀλλων ζητημάτων ἔχρινεν ἡ πλειονοψή. Πρώτην τοι- αύτην σύνοδον συνεκάλεσεν διέγας Κωνσταντίνος τῷ 325 εν Νι- καιᾳ τῆς Βιθυνίας, διε δ "Αρειος διὰ τῆς διδασκαλίας του, τῆς ἀρνούμενης τὴν ἀληθῆ θεότητα του Μίου καὶ Λόγου του Θεοῦ καὶ τοῦτον κτίσμα κηρυσσούσης, κατεθορύβησεν ἄπασαν τὴν ἐκκλησίαν. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην συνῆλθον περὶ τοὺς 318 πατέρες. Αἱ λοιπαὶ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι εἰναι αἱ ἑξῆς· ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Β' τῷ 381 κατὰ τῶν Ἀρειανῶν καὶ πνευματομάχων· ἡ ἐν Ἐφέσῳ Γ' τῷ 431 κατὰ Νεστορίου· ἡ ἐν Χαλκηδόνι Δ' τῷ 451 κατὰ Εὐτυχοῦς· ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ε' τῷ 553 κατὰ τῶν νεστοριανιζόντων· ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σ' τῷ 680 κατὰ τῶν μονοθελητῶν, οἵτινες κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ἀνενέωσαν τὸν εὐτυχιανισμὸν διὸ νέαν μορφήν μετὰ τῆς συγέδου ταύτης συν- δέεται καὶ ὡς συνέχεια αὐτῆς ἐθεωρήθη ἡ λεγομένη Πενθέκτη σύνοδος· ἡ ἐν Τρούλλῳ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 692 καὶ ἡ ἐν Νικαιᾳ Ζ' τῷ 787 κατὰ τῶν εἰκονομάχων.

§ 26.

Πῶς εἶχεν ἡ λατρεία κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην;

Ἡ λατρεία τῆς ἐκκλησίας, ἀφ' ὅτου οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες, χριστιανοὶ γενόμενοι, ἐμερίμνων περὶ αὐτῆς, ἐθνικοὶ δὲ πλούσιοι προσερχόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν προσέφερον μεγάλας δωρεᾶς αὐτῇ, ἀνέλαβε μεγάλην λαμπρότητα καὶ ἀπέβη πομπωδεστάτη. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα αἱ ἐκκλησίαι διέπρεπον ἥδη ὡς μεγαλοπρεπῆ κτίρια κτιζόμενα κατὰ τὸν τύπον τῶν βασιλικῶν στοάων. Τὸ ἐσώτατον μέρος ἦτο πρωταρισμένον διὰ τὸν κλῆρον, περίειχε δὲ τὴν ἀγίαν τράπεζαν καὶ τὰς ἔδρας τῶν κληρικῶν καὶ ἐλέγετο βῆμα ἢ ἀγίασμα. Τὸ πρὸ τούτου μέρος ἦτο ὁ κυρίως ναός, διότου ὑπῆρχεν

δ ἄμβων, ητο δὲ καὶ δ ὡρισμένος τόπος τῶν ψαλτῶν καὶ ἵσταντο οἱ πιστοί. Ὁ ἐμπροσθεν πάντων χῶρος ἐκαλεῖτο νάρθηξ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος ἔχρησίμευε χάριν τῶν μετανοούντων καὶ τῶν κατηχουμένων, καὶ διὰ τοῦτο, δτε οὕτοι ἔξελιπον ἡ κατέστησαν σπάνιοι καὶ ὀλίγοι, κατηργήθη. Τὸ βῆμα ἔχωρόζετο τὸ πρῶτον διὰ κιγκλίδων, βραδύτερον δὲ ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ εἰκονοστασίου. Εἰς τὰς βασιλικὰς ἑδύθη κατὰ μικρὸν δ τύπος τοῦ σταυροῦ, ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν σκελῶν αὐτοῦ ἐτέθη δ θόλος, καὶ οὕτως ἐμορφώθη δ βυζαντινὸς λεγόμενος ῥυθμός, οὗ πρότυπον ὑπῆρξεν δ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς Θείας Σοφίας, δ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀνοικοδομηθείς. Ἔωστερικῶς ἐπληρώθησαν νῦν αἱ ἐκκλησίαι εἰκόνων, παύσαντος μετὰ τὴν νίκην τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας τοῦ πρὸς χρῆσιν τῶν καλῶν τεχνῶν ἐν τῇ λατρείᾳ δέους, ὅπερ ἔτρεφον οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ ὡς εἶδομεν ἀλλαχοῦ. Ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων ἑορτῶν ἀναφαίνονται νέαι, ή τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, αἱ τῆς Παναγίας μητρὸς τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀγίων, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῶν Εἰσοδίων, τῆς Ὑπαπαντῆς, τῶν Ἀγίων Πάντων, τοῦ ἀγίου Στεφάνου, τοῦ Προδρόμου, τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ καὶ τῶν μαρτύρων καὶ ἀλλων ἀγίων. Ἡ ἑορτὴ τοῦ Πρωτομάρτυρος Στεφάνου ἐτιμάτο πολὺ παρὰ τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν, διότι εὕτοις ἔδωκε τὸ πρῶτον παράδειγμα τῆς αὐτοθυσίας ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τὸ δποὶον ἔπειτα ἐμιμήθησαν καὶ τοσοῦτοι ἀλλοι ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν. Κηρύττων τὸν Χριστὸν ἐν Ἱεροσολύμοις, ἐπειδὴ διὰ λαμπροῦ λόγου, ὃν ἔκαμεν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων (κεφ. ζ) καὶ ἐν ᾧ διεξέρχεται δλόσκληρον τὴν ἴστορίαν τοῦ λαοῦ Ἰσραήλ, ἦλεγξε τοὺς Ἰουδαίους διότι κατεδίωξαν ἀπ' ἀρχῆς πάντας τοὺς λέγοντας εἰς αὐτοὺς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐλέγχοντας τὴν ἀπιστίαν καὶ τὰς κακίας των καὶ τελευταῖον συνεπλήρωσαν τὰ ἐγκλήματα τῶν πατέρων των, προσηγλώσαντες ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου, παρώργισε τοὺς Ἰουδαίους εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε δρμήσαντες ἔσυραν αὐτὸν καὶ ἐλιθοβόλησαν. Ὁ Στέφανος καὶ κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος του, ἔδειξε δὲ τὰ εὐαγγελικώτατα αἰσθήματα ὑφ'

ών ἐνεφορεῖτο, διότι μιμούμενος τὴν ἀνεξικακίαν τοῦ Κυρίου γονούπετήσας, ἐνῷ ἐλιθοβολεῖτο, ηὐχήθη ὑπὲρ τῶν δημίων του, εἰπών· «Μὴ στήσῃς, Κύριε, αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην». Τὸν τίμιον σταυρὸν εἶχεν εὑρει ἡ ἀγία Ἐλένη, ἡ μῆτηρ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀρπαγέντα δὲ ὑπὸ τῶν Περσῶν ἡλευθέρωσεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος καὶ ὅψωσεν εἰς προσκύνησιν τοῦ λαοῦ. Τὸ κέντρον τῆς λειτουργίας ἡ κυρίως λατρείας ἀπετέλει καὶ νῦν ἡ τέλεσις τῆς εὐχαριστίας, ἡς προηγεῖτο ὡς προπαρασκεὴ εἰς αὐτὴν ἡ ἀνάγγωσις τῶν ἀγίων Γραφῶν, τὸ ἐπ' αὐτῶν κήρυγμα καὶ διάφοροι ποσοσευχαί. Ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι καὶ μάλιστα ἐν Ῥώμῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει ἡ λειτουργία ἐγίνετο μετὰ πλειστης λαμπρότητος, ἥτις ἐξέπληγτε τοὺς ἐθνικούς καὶ τοὺς μήπω χριστιανισθέντας βαρβάρους λαούς. Ως ἐκκλησιαστικοὶ ὑμνογράφοι διέπρεψαν κατὰ τὸν Ή' αἰώνα δ Δαμασκηνὸς καὶ δ Κοσμᾶς, οὓς ἐμιμήθησαν πάντες οἱ μετὰ ταῦτα. Τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας τὴν λατρείαν ἐλάμπρυναν δ' ὅμνων καὶ διὰ τῆς ἀνιψώσεως τῆς μουσικῆς πρὸ πάντων δ' Ἀμβρόσιος καὶ Γρηγόριος δ μέγας ἡ Διδλογος. Οἱ λόγοι μάλιστα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, δπου ἦκμαζεν ἡ ῥηρορική, ἥσαν πολλάκις ἀριστουργήματα ἐκκλησιαστικῆς εὐγλωττίας. Καὶ τῶν ἄλλων μυστηρίων αἱ τελεταὶ, ἥτοι τοῦ βαπτίσματος, τοῦ χρίσματος τῆς μετανοίας τοῦ εὐχελαίου, τοῦ γάμου καὶ τῆς ιερωσύνης ἀπέβησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους λαμπρότεραι καὶ πομπωδέστεραι συμφώνως πρὸς τὴν τάσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ πρὸς πομπὰς καὶ μεγαλοπρεπεῖς ἔορτάς.

§ 27.

Vox

Ποῖα τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης;

Τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν δὲν διεκρίνοντο πλέον ἐν τῇ καθαριότητι ἐκείνῃ, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν εἶχεν ἐκπλήξει τοὺς ἐθνικούς. Αφ' ὅτου δὲ χριστιανισμὸς ἐγένετο ἐπικρατοῦσα θρησκεία ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει καὶ οἱ μὲν χριστιανοὶ ἀπέλαυνον πολλῶν προνο-

μίων, οἱ δὲ ὀπαδοὶ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας τούναντίον κατεδιώ-
κοντο, πολλοὶ προσήρχοντο εἰς τὴν χριστικηνικὴν ἔκκλησιαν οὐχὶ
ἔξι ζήλου καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλ᾽
ἔνεκα συμφέροντος. Οἱ τοιοῦτοι ἀπὸ ἐθνικῶν χριστιανῶν γενόμε-
νοι μετέβαλλον μόνον τὸ σνομα. Οὕτως ἡ τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν
σωφροσύνη καὶ ἡ περὶ τὰ ἥθη αὐστηρότης κατὰ μικρὸν ἔξελιπεν.
Εἰς τὴν ἔξαχρείωσιν τῶν ἥθῶν συνέτεινον καὶ αἱ δογματικαὶ συ-
ζητήσεις, αἱ δοποῖαι ἦγειρον μίση μεταξὺ τῶν χριστιανῶν καὶ
ἐγένενων πολλάκις ἡ τὴν ὑποκρισίαν ἢ τὴν ἡρησκευτικὴν ἀδιαφο-
ρίαν. Ὁ λαὸς καὶ οἱ μοναχοὶ ἀναμιγνύσμενοι εἰς τὰς συζητήσεις
ταύτας, ἀς δλίγον ἐνδουν, ἐφανατίζοντο. Ἐνεκα δὲ τοῦ φανατισμοῦ
τούτου ἔξελιπεν ἡ ἀρχαία τῶν χριστιανῶν ἀνοχή. Ἀλλ᾽ ἐὰν καὶ ἐν
γένει, καθὼς παρατηρεῖ δι θείος Χρυσόστομος, ἡ ἐποχὴ αὐτῇ πα-
ραβαλλομένη κατὰ τὰ ἥθη πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν διωγμῶν ἐποχήν,
εὑρίσκεται λίαν ὑπολειπομένη αὐτῆς, συγκριτικῶς ὅμως πρὸς
τοὺς ἐθνικοὺς καὶ οἱ τῆς ἐποχῆς ταύτης χριστιανοὶ ἵσταν-
ται ἥθικῶς πολὺ ἀνώτεροι αὐτῶν· διότι διπωσδήποτε δι χριστια-
νισμὸς ἐπέδρασε καὶ τότε ἐπὶ τὰ ἥθη, ἀτινα ἡσαν πάντοτε κα-
θαρώτερα ἢ τὰ τῶν ἐθνικῶν, καθ' ὃσον ἡ ἐθνικὴ ἀκολασία περιε-
στάλη· ἡ ἀρχαία ἀπανθρωπία ἐμετριάσθη· αἱ θηριαμάχαι καὶ αἱ
μονομαχίαι ἔξελιπον· ἡ τραχύτης πρὸς τοὺς δουλοὺς ἐπαυσεν· οἱ δὲ
ἐνδεεῖς καὶ πάσχοντες εὔρισκον περίθαλψιν ἐν τοῖς φιλανθρωπικοῖς
καθιδρύμασιν, ἀτινα ἀπ' οὐδεμιᾶς χριστιανικῆς πόλεως ἔλειπον.

S 28.

vay
 Πῶς ἀνεφάνη τὸ πρῶτον ὁ μοναχικὸς βίος
 καὶ ποῦ διεδόθη μετὰ ταῦτα;

Ἡ ἀρχαία περὶ τὰ ἥθη ὑπερβολικὴ αὐστηρότης, ἡ προελ-
θοῦσα, ὡς εἶδομεν ἀλλαχοῦ, ἔξι ἀντιδράσεως πρὸς τὴν ἀκολασίαν
τῶν ἐθνικῶν διεσώζετο νῦν μόνον παρὰ τοῖς ἀσκηταῖς, οἵτινες
εἰχον ἥδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀναφανῆ. Ἡ ἀσκησίς
εἶναι ὑπερβολικὴ ἀφοσίωσις εἰς τὰ θεῖα. Οἱ ἀσκηταὶ, οἵτινες μέ-

νογτες ἄγαμοι ήσαν ἀφιερωμένοι εἰς ἀδιαλείπτους προσευχὰς καὶ νηστείας, ἐτιμῶντο μεγάλως καὶ ἔχρησίμευον ὡς τὰ πρότυπα τῆς χριστιανικῆς τελείστητος. Ἐνῷ δὲ τὸ πρῶτον ἔζων ἐν ταῖς ἐρήμοις μεμονωμένοι, ἀπὸ τοῦ Δ' αἰώνος συνενούμενοι ἀποτελοῦσι μοναχικὰς κοινότητας καὶ ζῶσιν ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην καὶ τοὺς αὐτοὺς κανόνας. Οἱ ἰδρυτὴς τοῦ νέου τούτου εἶδος ἀσκητικοῦ βίου, τοῦ λεγομένου κυρίως μοναχικοῦ ἢ μοναστηριακοῦ, εἶναι δὲ Παχώμιος, μαθητὴς τοῦ μεγάλου Ἀγίου Αντωνίου. Τὰ πρῶτα μοναστήρια ἀνεφάνησαν ἐν Αἴγυπτῳ, ἐκεῖθεν δὲ ἔξηπλώθη διοικητικὸς βίος εἰς ἀπασαν τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ Μέγας Βασίλειος θαυμαστὴς θερμότατος τοῦ νέου τούτου βίου, συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ διάδοσίν του, ὑπετύπωσε δὲ πρῶτος αὐτὸς τοὺς κανόνας, καθ' οὓς ὥφειλον νὰ ζῶσιν οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῇ Δύσει ἐγνωστοποιήσει τὸν βίον τοῦτον δὲ μέγας Ἀθανάσιος, διεπὶ τῶν ἀρειανῶν ἐρίδων ἥλθεν εἰς τὴν Ρώμην ἔξοριστος· Ὅπεστήριξαν δὲ αὐτὸν δὲ Ἀμβρόσιος, δὲ Ἰερώνυμος καὶ δὲ Αὐγουστίνος. Αἱ χριστιανικαὶ χῶραι ἐπληρώθησαν ταχέως μοναχῶν καὶ μοναστηρίων. Ἐν τῇ Δύσει ἐπεβλήθη τοῖς μοναχοῖς ἡ γεωργία καὶ ἐν γένει ἡ ἐργασία ὡς κύριον ἔργον αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Βενεδίκτου, διστις ἐμετρίασε καὶ τὴν αὐστηρότητα τῶν μοναχῶν διαταξεων τῆς Ἀνατολῆς ὡς ἀπάδουσαν εἰς τὸ Φυχρὸν κλῖμα τῆς Δύσεως. Πολλαχοῦ ἔχρησίμευον τὰ μοναστήρια καὶ ὡς σχολεῖα τοῦ κλήρου, ἔκτοτε δὲ ἀνέλαβον οἱ μοναχοὶ εἰς τὰς χειράς των πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἐκπαίδευσιν. Διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ἀρχαίων χειρογράφων διέσωσαν οἱ μοναχοὶ τότε τὰ κειμήλια τῆς κλασικῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχαιότητος. Ἐν γένει ἐν τῇ ἡμιβαρβάρᾳ ἐκείνῃ ἐποχῇ οἱ μοναχοὶ ἥσαν κατὰ πολλὰ ὠφέλιμοι, διότι οὐ μόνον ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία ἦτο εἰς τὰς χειράς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἀλλη διδασκαλία. Τὰ μέντα τότε σχολεῖα μετά τὴν καταστροφὴν τῶν ἐθνικῶν ὁγητορικῶν σχολῶν ἥσαν τὰ τῶν μοναχῶν. Ἐν τῇ Δύσει οἱ μοναχοὶ ἐδίδαξαν τὸν βαρβάρους λαούς οὐ μόνον τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν γεωργίαν καὶ τὰς τέχνας. Καὶ ἀφοῦ δὲ συνέστησαν τὰ μοναστήρια, πολλοὶ μοναχοὶ ἔξηκολούθουν τὸν ἀρχα-

ον ἀπομειωνωμένον ἐρημικὸν βίον (ἐρημῖται), ἄλλοι πάλιν ἐπενόσουν νέα εἶδη ἀσκήσεων, δι' ὧν ἔξεπληγτον τοὺς ὄχλους· Μεγάλως ἐθαυμάζοντο οἱ στυλίται οἱ ἐπὶ στύλων τὸν βίον διάγοντες, οἵτε τὸ πρῶτον παράδειγμα ἔδωκε Συμεὼν ὁ ἐπονομασθεὶς Στυλίτης·

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΟΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (887-1453)

A'.

Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία.

§ 29.

Von
*Πᾶς ἐγένετο τὸ σχίσμα μεταξὺ Ἀνατολικῆς
καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας;*

'Ἐν τοῖς προηγουμένης εἰδομεν, ὅτι οἱ πάπαι καταλαβόντες ἀπ' ἀρχῆς ἐπίσημον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ θέσιν ἔνεκα τῆς ἐπισημότητος τῆς πόλεως, ἡς ἦσαν ἐπίσκοποι, ἔδειξαν πρωίμως τὴν πρόθεσιν νὰ γίνωσιν ἀπόλυτοι δεσπόται αὐτῆς. 'Ἐν τῇ Δύσει δὲν ἀπήντησαν μεγάλας δυσκολίας εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν αὐτῶν τούτων. Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα κατὰ μικρὸν εἰχον σχεδὸν πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι αὐτῆς, αἱ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀνεξάρτητοι καὶ αὐτοκέφαλοι, ὑπαχθῆ ὑπ' αὐτούς. Μόνον αἱ ἀνατολικαὶ ἐκκλησίαι πισταὶ ἐμμένουσι εἰς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις των δὲν ἥθελον νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα ὑπ' αὐτούς. Διὰ τοῦτο οἱ πάπαι ἐδυσανασχέτουν, περιέμενον δὲ εὐκαιρίαν κατάλληλον, ἵνα ἐπεμβαίνοντες εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς ἐπεκτείνωσι καὶ ἐπὶ ταύτης τὸ κράτος των. Τοιαύτη εὐκαιρία ἐνόμισαν δτι ἐδόθη αὐτοῖς κατὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Φωτίου εἰς

τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῷ 857 ἔτει. Ἡθέλησαν τότε νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ νὰ ὑποτάξωσι καὶ τὰς ἐκκλησίας αὐτῆς, ἀλλ' ὁ Φώτιος τὰς παραδόσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τὴν ἀρχαιοτάτην ἀνεξαρτησίαν καὶ τὰ δικαιώματα αὐτῆς δικαίως ὑπερασπίζων ἀντέστη εἰς αὐτούς. Τοῦτο ἥγαγεν εἰς σύγκρουσιν τὰς δύο ἐκκλησίας, ἀποτέλεσμα δὲ ὑπῆρξε τὸ σχίσμα μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας, τὸ δποῖον διαρκεῖ μέχρι τῆς σήμερον. Ωστε αἰτίᾳ τοῦ σχίσματος ὑπῆρξεν ἡ ἀλαζονεία τῶν παπῶν καὶ ἡ ἀθεσμος ἐπιθυμία των νὰ δεσπόσωσι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Τὰ πράγματα συνέβησαν ώς ἔξης. Πρὸ τοῦ Φωτίου πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ὁ Ἰγνάτιος. Πρὸς τοῦτον περιηλθεν ἡ αὐλὴ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Γ' εἰς ρῆξιν. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἔρριψεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πατριαρχείας, ἀνεβίβασε δὲ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Φώτιον, ἄνδρα παρὰ πᾶσι σεβαστόν, διτις ἡλικίεν, διὰ διὰ τοῦτο ὑπὸ πάντων ἔμελες νὰ ἀναγνωρισθῇ ώς πατριάρχης. Ὁ Φώτιος ἀνθίσταται, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐπιμένει, καὶ ὁ κλῆρος δὲ καὶ ὁ λαὸς ὅμοφώνως ἔξητουν αὐτὸν πατριάρχην. Ἐπὶ τέλους ἐνδίδει εἰς τὴν βλανταύτην καὶ ἐντὸς ὁλίγων ἡμερῶν διελθὼν πάντα τὰ κατώτερα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα (διότι ἦτο λαϊκὲς) προχειρίζεται πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἄλλοι πρὸ τοῦ Φωτίου ἐπίσημοι ἄνδρες ἐγένοντο ἐπίσκοποι καὶ πατριάρχαι ἀμέσως ἀπὸ λαϊκῶν, οἵοι ὁ Ἀμβρόσιος καὶ Ταράσιος. Οὐδεὶς ἀρχαῖος κανὼν ἀπηγγέρευε τοῦτο. Ἄλλ' οἱ περὶ τὸν Ἰγνάτιον ἐνῷ τὸ πρῶτον ἐφαίνοντο διὰ ἀποδέχονται τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου, ἥρχισαν ἔπειτα νὰ ἀντιπράττωσι κατ' αὐτοῦ καὶ νὰ μὴ θέλωσι νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ώς κανονικὸν πατριάρχην. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐκ τῆς εἰκονομαχίας ταραχαὶ δὲν εἶχον ἀκόμη ἐντελῶς κατασιγάσει, ἐσκέφθησαν καὶ ὁ Φώτιος καὶ ὁ Μιχαὴλ νὰ συγκαλέσωσι μεγάλην σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει, διποις προνοήσῃ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.

Εἰς τὰς μεγάλας συνέδους προσεκαλεῖτο πάντοτε καὶ ὁ πάπας, ώς εἰς τῶν πέντε πατριαρχῶν καὶ μάλιστα δὲ ἐπισημότερος, καθὼς προσεκαλοῦντο καὶ οἱ ἄλλοι πατριάρχαι τῆς Ἀνατολῆς. Προσε-

αλήθη λοιπὸν καὶ δ τότε πάπας Ρώμης Νικόλαος ὁ Α' νὰ συμμετάσχῃ τῆς συνόδου καὶ συμπράξῃ μετὰ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν πρὸς εἰρήνευσιν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Νικόλαος ἀνὴρ ἀλαζονικῶτατος, ἐνόμισε τοῦτο κατάλληλον εὐκαιρίαν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ πράγματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἐλπίζων νὰ δεσπόσῃ αὐτῆς. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ δεχθῇ ἀπλῶς τὴν πρόσκλησιν καὶ νὰ πέμψῃ τοὺς ἀντιπροσώπους του εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα συσκεφθῶσι μετὰ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν περὶ τοῦ πρακτέου, παρουσιαζόμενος αὐτοδικαίως δῆθεν ὡς δικαστής, δι’ ἀλαζονικῶν ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Φώτιον καὶ τὸν Μιχαὴλ ἀποδοκιμάζει τὴν καθαρεσιν τοῦ Ἰγνατίου, διότι ἐγένετο δῆθεν ἐν ἀγνοίᾳ του (ὡς εἰ ἦτο ἀνάγκη γὰρ ληφθῆ ἢ ἀδεια αὐτοῦ!), καὶ καταχρίνει τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Φώτιου ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς πατριάρχην, χωρὶς νὰ λάβῃ ὅπερ ὅτι ἔν τῇ Ἀνατολῇ οἰδεῖς κανῶν ἀπηγόρευσέ ποτὲ τοῦτο. Ἀλλι ἀφοῦ ἦλθον οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐν τῇ ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτῶν γενομένῃ συνέδφη τῷ 861 ἐπικυροῦται ἡ ἀνύψωσις τοῦ Φώτιου, διότι ἥτο πατέγνωστον, διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν κατάρριψιν τοῦ Ἰγνατίου δὲν ἔνειχετο καὶ βιαζόμενος καὶ ὑπείκων τῇ δμοφώνῳ αἰτήσει πάντων ἐγένετο πατριάρχης. Τοῦτο δυσηρέστησε τὸν Νικόλαον, διότι ἀντέβαινεν εἰς τὸν σκοπόν του. Διὰ τοῦτο συγκροτήσας ἄλλην σύνοδον ἐν Ρώμῃ ἐκ τῶν περὶ ἔχυτὸν ἐπισκόπων ἀφώρισε τὸν Φώτιον! Ἰδοὺ τὸ πρῶτον βῆμα εἰς τὸ σχίσμα γινόμενον ἐν Ρώμῃ. Τὰ πράγματα ἐδειγώθησαν ἔτι μᾶλλον, διὰ τοῦτο συγκρατήσεις ἔλθόντες εἰς τὴν πρὸ μικροῦ τότε δι’ ἀποστόλων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐπιστραφεῖσαν Βουλγαρίαν ἥθελησαν νὰ ἀνατρέψωσι τὰς διατάξεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ἔγωσσι τοὺς Βουλγάρους μετὰ τῆς Ρώμης. Διὸ ἐκδίδει δ Φώτιος τῷ 867 τὴν περίφημον ἐγκύκλιον αὗτοῦ, δι’ ἣς προσβάλλων τὰς καινοτομίας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ καταγγέλλων τὴν δεσποτικὴν συμπεριφορὰν τοῦ πάπα Νικολάου συγκαλεῖ σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἥτις συνελθοῦσα δικαίως ἀνταφώρισε τὸν πάπαν καὶ ἀπέκοψεν αὐτὸν ὡς σεσηπός μέλος ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας. Τὸ σχίσμα ἥτο πλέον γεγονός τετελεσμένον. Ἐπέτυχε μὲν δ τοῦ Νικολάου διάδοχος Ἀδρια-

νὺς δέ Β' ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, τοῦ φονεύσαντος μὲν τὸν Μηχαὴλ τὸν Γ', ἀποβαλόντος δὲ τὸν Φώτιον τῆς πατριαρχείας καὶ ἀναβιβάσαντος τὸ δεύτερον τὸν Ἰγνάτιον, νὰ ἐπιβληθῇ πρὸς καιρὸν ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, διότι ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου γενομένης συνόδου τῷ 869 ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἦν οἱ Λατίνοι δγδόην οἰκουμενικὴν ἀριθμοῦσιν, ἀνεκυρύχθη δὲ πάπας ἀνώτατος καὶ ἀπεριόριστος ἔξουσιαστῆς τῆς ἐκκλησίας καὶ αὐτῶν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ὑπερκείμενος!, ἀλλὰ δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ ἡ ταπείνωσις αὕτη τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, διότι αὐτὸς δέ Βασίλειος εὑμενέστερον πρὸς τὸν Φώτιον διεισθεῖς ἀνεκάλεσεν αὐτὸν ἐκ τῆς ἔξορας, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου ἀνεβίβασε πάλιν αὐτὸν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, σύνοδος δὲ μεγάλη συγκληθεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῷ 879, ἡ παρά τινων δγδόη οἰκουμενικὴ ἀριθμοῦμένη, ἀπεκήρυξε τὴν παπόφιλον ἐκείνην φευδοσύνοδον τοῦ 869, ἐδικαίωσε δὲ δριστικῶς τὸν Φώτιον. Οὕτω συνέβη τὸ σχίσμα.

§ 30.

*Ἐγένετο ἀπόπειρα πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν
κανὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην;*

Μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φωτίου διεκόπη ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, μόνον δὲ δσάκις οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες χάριν τῶν ἀτομικῶν ἢ πολιτικῶν σκοπῶν ἐνόμιζον ὅτι δύνανται νὰ μεταχειρισθῶσι τοὺς πάπας ὡς ὅργανα, ἐξήγουν νὰ συνδέσωσιν ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις μετ' αὐτῶν. Οἱ πάπαι ἐδράττοντο προσθύμως τῶν εὐκαιριῶν τούτων ἐλπίζοντες πάντοτε διά τῶν αὐτοκρατόρων νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀνατολικῶν. Οὕτως ἐξήγητησε νὰ συνάψῃ τοιαύτας σχέσεις πρὸς τὸν Ρώμης καὶ δὲ Κωνσταντίνος ὁ Μονομάχος, ἀλλὰ Μηχαὴλ ὁ Κηρουλάριος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἤναγκασε τοὺς παπικοὺς ἀπεσταλμένους νὰ φύγωσιν ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κακῶς τῷ 1054 ἔτει. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦ πατριάρχου τούτου θεωρεῖται συμπληρωθὲν τὸ ἀπὸ Φωτίου ἀρξάμενον ἐκκλησιαστικὸν σχίσμα. Ἀλλὰ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, οἱ Κομνηνοὶ

καὶ οἱ Παλαιολόγοι, πολλάκις πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν ἐξ' Ἀσίας ἔχθρῶν, ἰδίως τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Τούρκων, ἐπίζοντες δέ, δτι, ἐάν εἰχον τὸν πάπταν ὑπὲρ ἔαυτῶν, ἥδύναντο νὰ ἔχωσι κατὰ τῶν ἔχθρῶν τούτων τὴν βοήθειαν τῶν δυτικῶν ἡγεμόνων, ἐπειράθησαν νὰ συμφιλιώσωσι τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ δόγματα καὶ τὰς παραδόσεις αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ὅμως δ τε ἀλήρος καὶ δ λαδὲς τῆς Ἀνατολῆς ἀπέκρουσαν τὴν οὕτως αἰσχρῶς ἐπιζητουμένην ἔνωσιν. Τὴν θρησκείαν του δ λαδὸς δὲν πρέπει ποτὲ νὰ θυσιάζῃ ἀντ' οὐδενὸς συμφέροντος. Ἡ τελευταία σπουδαία ἀπόπειρα πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν προσύκληθη ὑπὸ 'Ιωάννου Ζ' Παλαιολόγου κατὰ τὰ μέσα περίπου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, πιεζομένου ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες κυριεύσαντες τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἡπελούν καὶ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ πατριάρχου 'Ιωσήφ, Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, Βησσαρίωνος καὶ ἄλλων θεολόγων ἥλθον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν εἰς Φλωρεντίαν (1439), ἐκεῖ δὲ ἐξηναγκάσθησαν διὰ τῆς βίας νὰ ὑπογράψωσιν ἔνωσιν, ήτις ἀνεγνώρισε τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὰς ὑπερριάλους ἀξιώσεις τοῦ πάπτα καὶ τὰ νεωτεριστικὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἀποκλίνοντα δόγματα τῆς ἐκκλησίας του. Μόνος δ 'Ἐφέσου Μᾶρκος ἀντέστη μέχρι τέλους. Ἄλλ' ἡ βεβιασμένη καὶ φευδής αὐτῇ ἔνωσις ἀπεκρούσθη ἐν 'Ανατολῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ αλήρου καὶ ὑπὸ τῶν ἀλλων πατριαρχῶν συνελθόντων εἰς συνέδους ἐν 'Ιεροσολύμοις (1443) καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει (1451). Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς δικαίως οὐδὲν ἥθελε νὰ ἀκούσῃ περὶ τοιαύτης ἑνώσεως, διότι ἐθεώρει ἀτοπὸν νὰ ἐγκατατίπῃ τὴν πάτριον θρησκείαν δι' οἰονδήποτε ἐγκόσμιον συμφέροντος καὶ διότι ἐφοβεῖτο τοὺς δεσποτικοὺς σκοποὺς τοῦ πάπτα καὶ δικαίως ἐμίσει τοὺς Λατίνους, ἀφ' ὅτου μάλιστα οὗτοι ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν κατὰ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ Μουσουλμάνων εἰχον προσβάλει τὸ βυζαντινὸν κράτος καὶ καταλύσαντες αὐτό, εἰχον ἴδρυσει ἐπὶ 60 περίπου ἔτη (1204—1261) λατινικὴν αὐτοκρατορίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καταδιώξαντες τοὺς ἡμετέρους ἀπανθρωπήτατα, καὶ καταλάβει πλεῖστα μέρη τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Οὕτως ἐγένετο τὸ σχίσμα καὶ οὕτως ἀπεκρούσθησαν αἱ ἀπόπειραι τοῦ παπισμοῦ νὰ

ὑποτάξη ὑπὸ τὸν ζυγόν του τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Τοὺς προμαχήσαντας ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν Φώτιου, Μιχαὴλ Κηρουλάριου, Μᾶρκου τὸν Ἐφέσου, Γεννάδιον τὸν Σχολάριον καὶ λοιποὺς πρέπει νὰ εὐγνωμονῇ οὐ μόνον ἡ ἀνατολικὴ δρθόδοξος Ἐκκλησία, διότι διέσωσαν καὶ τὴν καθαρότητα τῶν δογμάτων καὶ τῆς λατρείας της καὶ τὴν διοικητικὴν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἑλληνικὸς λαός, διότι ὑπαγέμενος ὑπὸ τὸν παπισμόν, δστις κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἥτο πανίσχυρος ἐν τῷ κέσμῳ καὶ ἔχθρὸς παντὸς διέλληνικὸν καὶ τὰ πάντα ἔξελατινίζε, θὰ ἐκινδύνευε νὰ ἐκφραγκισθῇ ἐπως ἔπανθον τοῦτο οἱ δλίγοι "Ἑλληνες οἱ δεχθέντες ἐν ἀνατολῇ τὸν παπισμόν, οἱ Γραικοκαθολικοί, ἡ Οὐγιται λεγόμενοι, εἵτινες ἀπώλεσαν τὴν Ἑλληνικὴν αὐτῶν συνελδησίν καὶ ἐλησμόνησαν διέ εἶναι "Ἑλληνες καὶ διὰ τοῦτο εἶναι οἱ μόνοι "Ἑλληνες, εἵτινες κατὰ τὸν μέγαν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τοῦ 1821 δὲν ἔλαβον τὰ δπλα, ἵνα ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

§ 31.

Ποία τις ἥτο ἡ βυζαντινὴ θεολογία καὶ παιδεία;

"Ἡ βυζαντινὴ ἐποχὴ ἥτο ἐποχὴ πτώσεως συγκρινομένη πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνες. Οἱ θεολόγοι τῶν χρόνων τούτων ἔχουσι πάντοτε ὡς πρότυπα καὶ μιμοῦνται καὶ ἀντιγράφουσι τοὺς ἀρχαιοτέρους πατέρας τῆς οἰλασικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐποχῆς τοῦ Γ' ἵδιως καὶ τοῦ Δ' αἰῶνος, χωρὶς σχεδὸν νὰ δύνανται νὰ παραγάγωσι καὶ τι ἵδιον. Καὶ δτε ἔξήταζον τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας καὶ δτε ἡρμήνευον τὰς Γραφάς, ἥρκοῦντο νὰ ἀντιτρέχωσιν εἰς τὰς γνώμας τῶν ἀρχαιοτέρων τυφλῶς ἀποδεχόμενοι ταύτας. Οἱ ἐπισημότεροι ἔξ αὐτῶν εἶναι δ 'Φώτιος, δ πολύμαθεστερος πάντων, δστις ἐν τῇ Μυριοβίβλῳ του ἔδειξεν δτι εἶχε ποιῆσει εὐρυτάτας μελέτας ἐν τοῖς ἀρχαίοις οἰλασικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσιν· δ Ψελλός, δστις ἔφημίζετο δτι ἥτο εἰδήμων πασῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ δστις περὶ πασῶν ἔγραψεν· δ Οἰκουμένιος,

Ο Ζυγαβηνός, ο Θεοφύλακτος, οίτινες ἐπέτεμον τὰς εἰς τὴν Γραφὴν ἔρμηνείας τῶν ἀρχαίων πατέρων, ίδιως τοῦ Χρυσοστόμου· Νικόλαος ο Μεθώνης ὁ γράψας κατὰ τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πρόκλου· Νικήτας ο Ἀκομινάτος, ζστις συνέλεξε τὰς δογματικὰς γνώμας τῶν ἀρχαίων· ὁ περὶ τὴν ἀρχαίαν κλασικὴν φιλολογίαν καὶ μάλιστα τὴν ποίησιν ἐμπειρότατος ἀρχιεπίσκοπος Θεοσαλονίκης Εὐστάθιος· οἱ τὴν μετά τῆς Ρώμης ἔνωσιν καταπολεμήσαντες Νεῖλος καὶ Νικόλαος οι Καβάσιλαι, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Μᾶρος ο Ἐφέσου καὶ Γενναδίος ο Σχολάριος· καὶ ὁ περὶ τὴν ἔρμηνείαν τῆς λειτουργίας ἀσχοληθεὶς Συμεών ο Θεοσαλονίκης.

§ 32.

Ποία ἦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις, ποῖα τὰ ἥθη καὶ ποία ἡ λατρεία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους;

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἔξηκολούθει γινομένη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας τῶν ἀρχαίων συνέδων καὶ πατέρων, οὓς ἡρχισαν νὰ συλλέγωσι πολλοί, ἐν εἰς καὶ ὁ Φώτιος. Οἱ Βυζαντίνοι αὐτοκράτορες ἐπενέβαινον καὶ νῦν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἑστατικὰ πολλάκις τῆς ἐκκλησίας. Οἱ πατριάρχαι Κωτσαντινουπόλεως ἀνεβιβάζοντο καὶ κατεβιβάζοντο συνήθως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, παρὰ πᾶσαν ὅμως τὴν ἔξαρτησιν ταύτην, δσάκις ἀπέλαυνον τῆς αὐτοκρατορικῆς εὐγοίας, ἥσαν πανίσχυροι. Ἡ πατριαρχικὴ αὐτῶν περιφέρεια διηγέρει τὴν ηγεμόνετο καὶ μάλιστα, ἀφ' ὅτου προσῆλθον εἰς τὸν χριστιανισμὸν οἱ σλαυτοὶ λαοί, ίδιως οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Ρωμαῖοι. Οἱ δὲ ἄλλοι πατριάρχαι τῆς Ἀνατολῆς, ἀφ' ὅτου ἡ Αἴγυπτος, ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη περιήλθον ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τῶν Ἀράβων (ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰώνος) κατέπεσον εἰς μεγάλην ἀδυναμίαν. Τὰ πατριαρχεῖα Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας ἔπαθον μεγάλως καὶ ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν σταυροφόρων, οἵτινες ἐκδιώξαντες τοὺς ὀρθοδόξους πατριαρχας ἐγκαθίδρυσαν Λατίγους. Τὰ αὐτὰ ἔπραξαν οἱ σταυρο-

φόροι καὶ δπουδήποτε ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἐπέβαλον τὴν κυριαρχίαν των, οἷον ἐν Κύπρῳ, Κρήτῃ, Ἐπτανήσῳ, Χίῳ. Οἱ δραδόξοι ήσαν μόλις ἀνεκτοί.

'Ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων μεγάλην κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἔξήσκουν ἐπιρροὴν οἱ μοναχοὶ καὶ μάλιστα οἱ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναστηρίων, δύντες πολλάκις ἐπίφοβοι καὶ ἐπιβαλλέμενοι καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς πατριάρχας. Κέντρον τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἀπειον ἀλλοτε ἦτο ἡ Αἴγυπτος, ἀποβαίνει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Ἀθως, ἐπικληθεὶς "Ἄγιον ὅρος, ἔνθα ἰδρύθη τὸ πρῶτον μοναστήριον μετὰ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰώνος ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος. Τὸ μοναστήριον τοῦτο κατεστράφη μετὰ ταῦτα ὑπὸ Σαρακηνῶν πειρατῶν. Κατὰ δὲ τὸν Ι' αἰώνα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ ἐκτίσθη ἡ Λαύρα παρὰ τοῦ Ἀθανασίου, μεθ' ἣν ἰδρύθησαν καὶ ἄλλα πολλὰ μοναστήρια τὰ τῶν Ἰβήρων, τοῦ Βατοπεδίου, τοῦ Χιλιανδαρίου καὶ τοῦ Ζωγράφου καὶ πολλὰ ἄλλα (20 τὸν ἀριθμόν).

'Ἡ λατρεία ἔμεινεν ὡς πρὸς τὰς βάσεις αὐτῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ αὐτὴ ὅπως εἶχε διαμορφωθῆ ἐπὶ τῆς προηγουμένης ἐποχῆς. Μόνον νέαι τινὲς ἑορταὶ προσετέθησαν εἰς τιμὴν νέων ἀγίων τῶν τότε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀναφανέντων καὶ δοξασάντων αὐτὴν διὰ τοῦ ἀγιωτάτου βίου των. Πρὸς ἐπαινον αὐτῶν ἐποιήθησαν τότε καὶ πολλοὶ νέοι ὕμνοι, κανόνες λεγόμενοι, οἵτινες εἶναι πολλάκις γεγραμμένοι μετὰ ἀληθοῦς ποιητικῆς φαντασίας καὶ ἐλέγχουσι βαθὺ τὸ θρησκευτικὸν αἰσθημα. Περιελήφθησαν δὲ οἱ ὕμνοι οὗτοι μετὰ τῶν ἀρχαιοτέρων εἰς διαφόρους συλλογάς, ἥτοι τὸ Τριψιδιον, τὸ Πεντηκοστάριον, τὴν Παρακλητικὴν καὶ τὰ Μηναῖα. Καὶ ἡ μὲν Παρακλητικὴ χρησιμεύουσα δι' ὅλου τοῦ ἔτους πέριέχει ὕμνους εἰς δόξαν τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀγαστάντος Χριστοῦ. Τὸ δὲ Πεντηκοστάριον περιέχει τοὺς ὕμνους τῶν ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς ἡμερῶν. Τὸ Τριψιδιον εἶναι ὡρισμένον διὰ τὸν χρόνον τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τὰ Μηναῖα περιέχουσι τοὺς ὕμνους εἰς τοὺς διαφόρους ἀγίους τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἔτους. Τότε προσετέθησαν εἰς τὴν ἀρχαίαν πρὸ τοῦ Ηλίσχα νηστείαν τῆς Τεσσαρακοστῆς καὶ γεώτεραι νηστεῖαι, πρὸ τῆς ἑορ-

τῆς τῶν Ἀποστόλων, πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ὡς καὶ πρὸ τῆς ἑορτῆς τῆς καιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

§ 33.

Προσέλευσις τῶν Βουλγάρων καὶ Ρώσων εἰς

τὸν Χριστιανισμόν.

Ναι μὴ λόγων

Τὰ πρῶτα βήματα πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν Σλαύων εἰς τὸν χριστιανισμὸν είχον γίνει ἥδη κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἀλλ' ἡ δριστικὴ αὐτῶν χριστιανισις ἐτελέσθη κατὰ τοὺς προκειμένους χρόνους.

Τοὺς Βουλγάρους ἐπέστρεψαν εἰς Χριστὸν δύο ἐκ Θεσσαλονίκης Ἐλληνες μοναχοί, δι Μεθόδιος καὶ Κύριλλος (Κωνσταντίνος), γνωρίζοντες τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν, ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Βογδρίδος κατὰ τοὺς χρέοντας τοῦ Φωτίου, δστις συνήργησε μεγάλως εἰς τοῦτο (864). 'Αλλ' ἐνῷ εὗτῳ διὰ τῶν προσπαθειῶν τῶν ἀνατολικῶν εἰσήχθη δχριστιανισμὸς εἰς τὴν Βουλγαρίαν, αἴφνης ὁ πάπας, εἵτε προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Βογδρίδος διὰ λόγους πολιτικούς εἵτε δλῶς αὐθαιρέτως, ἀποστέλλει Λατίνους ἵερεις εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ζητεῖ ἀποσπῶν τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως νὰ εἰσαγάγῃ πάρ' αὐτοῖς τὴν τάξιν τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας. Εἶδομεν ἀλλαχοῦ, πῶς τοῦτο ἐδεινωσε τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν καὶ συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὸ νὰ ἐπιταχύνῃ τὸ μεταξὺ αὐτῶν σχίσμα. 'Αλλ' οἱ Βούλγαροι ταχέως μεταμεληθέντες ἐπανῆλθον εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (869). Διὰ τοῦ Μεθόδιου καὶ τοῦ Κυρίλλου διεδόθη τὸ Εὐαγγέλιον καὶ εἰς τοὺς Μοραβούς, τοὺς Ἀβάρους καὶ τοὺς Βοεμούς. Οἱ Σέρβοι, οἱ Κροάται, οἱ Δαλμάται καὶ ἄλλοι Σλαῦοι είχον ἥδη δλίγον πρότερον χριστιανισθῆ.

Οἱ Ρῶσοι προσῆλθον ἔνα αἰῶνα μετὰ τοὺς Βουλγάρους εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείρας αὐτῶν "Ολγας, ἥτις ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδέχθη τὸ βάπτισμα τῷ 955, καὶ

τοῦ ἐγγόνου αὐτῆς Βλαδιμήρου. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος λέγεται ὅτι ἔπειμψε πρεσβείαν Ρώσων εὐγενῶν εἰς διαφόρους χώρας, ἵνα ἔξετάσωσι τὰ διάφορα θρησκεύματα, οὗτοι δὲ ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐθαύμασαν τοσοῦτον τὴν λαμπρότητα τῆς Ἑλληνικῆς λατρείας, ὥστε ἐπιστρέψαντες παρέστησαν τῷ ἡγεμόνι αὐτῶν τὴν ὀρθόδοξον πίστιν ὡς τὴν ἀρίστην, ἦν ἀπεδέχθη τότε καὶ αὐτός. Ὁ Βλαδίμηρος ἐδέχθη τὸ βάπτισμα τῷ 988. Οἱ πρῶτοι μητροπολῖται τῆς Ῥωσίας, ἐδρεύοντες ἐν ἀρχῇ ἐν Κιέβῳ, εἰτα δὲ μεταθέσαντες τὴν ἐδραν αὐτῶν εἰς Μόσχαν, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον "Ἐλληνες" ἐν Κωνσταντινούπολει χειροτονούμενοι καὶ ἐκεῖθεν ἀποστελλόμενοι.

ΣΗΜ. Ἐκτὸς τῆς μεγάλης δρθιόδεξου ἐκκλησίας ὑφίσταντο ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀπὸ τοῦ Δ', Ε', Στ' καὶ Ζ' αἰῶνος ὡς κεχωρισμέναι ἐκκλησίαι ἀπὸ τῶν ἀρχαίων δογματικῶν συζητήσεων τῶν αἰώνων ἐκείνων προελθοῦσαι αἱ τῶν Νεστοριανῶν, τῶν Μονοφυσιτῶν (Ἀρμενίων, Ἰακωβιτῶν, Κοπτῶν, Ἀβησσινίων) καὶ τῶν Μαρωνιτῶν. Αἱ ἐκκλησίαι αὗται συγκροτοῦνται ἐκ λαῶν τῶν πλείστων βαρβάρων ἢ ἐν μικρῷ πνευματικῇ ἀναπτύξει διατελούντων, ἢ δὲ ἴστορίᾳ τῶν οὐδεμίᾳν ἔχει σημασίαν.

B'.

Δυτικὴ ἐκκλησία.

§ 34.

Να
 Ποίαν δύναμιν ἀπέκτησαν οἱ πάπαι κατὰ τὴν
 ἐποχὴν ταύτην ἐν τῇ Δύσει;

Οἱ πάπαι ἀπέκτησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν τῇ Δύσει μεγίστην δύναμιν, εἰς τὸ δποῖον συνέτειναν πολλαὶ περιστάσεις. Ἡδη ἐν προηγουμένοις χρόνοις εἶδομεν ὅτι εἶχον δυνηθῆναι δυποτάξειν ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν των πάσας τὰς ἐκκλησίας τῆς Δύσεως· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἤθέλησαν ἄνευ οὐδενὸς δικαίου νὰ ἐπεκτείνωσι τὸ ἀπόλυτον κράτος των καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, πρου-

«Κυριακοῦ Ἐκκλ. Ἰστορία Ἐκδ. 6η 29]5]25»

κάλεσαν τὸ σχίσμα τοῦ Θ' αἰῶνος. Ἡ τάσις τῶν παπῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἦτο νὰ καταστῶσι παντοδύναμοι ἐν τῷ κόσμῳ καὶ νὰ ὑποβάλωσιν ὑφ' ἔκυτοὺς πᾶσαν οἰανδήποτε ἔξουσίαν ἐν αὐτῷ ὑφισταμένην. Μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος μέγα πρόσκομμα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἦτο τὸ διτελέουν μετά τινων διακοπῶν ὅντες ὑπήκοοι τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Διὰ τοῦτο δὲ παπισμὸς ἥρχισε νὰ ἀναπτύσσῃ πᾶσαν τὴν δύναμιν του καὶ νὰ αὐξάνῃ τὰς ἀξιώσεις του κυρίως, ἀφ' ὅτου οἱ πάπαι κατὰ τὸν Η' αἰῶνα ἐγένοντο ἀνεξάρτητοι κοσμικοὶ ἡγεμόνες Πώμης. Συνέβη δὲ τοῦτο, ὅτε δὲ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Πιπίνος ἐλευθερώσας τὴν Πώμην ὑπὸ τῶν Λογγιοβάρδων ἀπειλουμένην, ἐγκαταλειπιμένην δὲ ὑπὸ τῶν ἀδυνάτων Βυζαντινῶν, ὅφ' εὑρίσκετο, ἐδώρησεν αὐτὴν τῷ ἐπισκόπῳ Πώμης (τῷ 754). Ἐκτοτε οἱ πάπαι παρέστανται ἀπεναντὶ τῶν ἡγεμόνων ὡς ἡγεμόνες καὶ μάλιστα πανίσχυροι, διότι συνήγονουν ἐν ἑαυτοῖς καὶ πᾶσαν τὴν πνευματικὴν ἔξουσίαν. Οἱ βαρβαροὶ ἀγγλοσaxωνικοὶ λαοὶ οἱ κατακλύσαντες ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος τὴν Εὐρώπην, ὡς ἀπὸ Πώμης τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ λαβόντες, ἐσέβηστο μεγάλως τοὺς ἐπισκόπους αὐτῆς καὶ ἐφοβοῦντο ἐκ δεισιδαιμονίας ὡς τοὺς κατόχους δῆθος, καθὸ διαδόχους τοῦ Πέτρου, τῶν κλειδῶν τοῦ παραδείσου καὶ μόνους δυναμένους νὰ σώσωσιν ἀπὸ τῆς κολάσεως· διότι τοικύτας παχυλὰς εἶχον περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἰδέας. Κατὰ μικρὸν αἱ ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως ἀπώλεσαν πάντα τὰ δικαιώματα αὐτῶν· οἱ μητροπολῖται ἔμειναν κενὸν ὄνομα αἱ δὲ σύγοδοι τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιῶν οὐδέν ἡδύναντο νὰ φηφίσωσι ἀνευ τῆς γνώσεως τοῦ πάπα. Τὰ πάντα διηυθύνοντο ἀπὸ Πώμης διὰ τῶν παπικῶν βικαρίων ἢ ἀπεσταλμένων, οἱ πανταχοῦ ἐπισκόποι ἐξελέγοντο ἢ ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τοῦ πάπα· ἐν γένει οἱ Λατίνοι κληρικοὶ πανταχοῦ ἐπρεπε νὰ εἴνε τοιμοὶ νὰ ἐκτελῶσι προθύμως τὰς ἀπὸ Πώμης ὡς ἀπὸ Πιπίνας πεμπομένας διαταγάς· καὶ, ὅπως μὴ εἴναι δεδεσμευμένοι ὑπὸ ἄλλων κοινωνικῶν ὑποχρεώσεων, ἡναγκάζοντο νὰ εἴναι πάντες ἀγαμοὶ ἐπὶ βλάβῃ μεγάλῃ τῆς ἡθικῆς καὶ ἑαυτῶν καὶ τῆς κοινωνίας. Τῶν παπῶν ὡς τυφλὰ ὅργανα ἐχρησίμευον καὶ οἱ μοναχοί, οἵτινες ἐν τῇ Δύσει ἦσαν ὡργανωμένοι εἰς διά-

φορα τάγματα ώρισμένους πρακτικούς σκοπούς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπιδιώκοντα, καθὼς ἡσαν οἱ δομινικανοὶ καὶ οἱ φραγκισκανοὶ, ἐξ ὧν οἱ μὲν πρώτοι εἶχον ἀναλάβει ὡς κύριον ἔργον τὴν καταπολέμησιν τῶν αἵρετικῶν, οἱ δὲ δεύτεροι τὴν θρησκευτικὴν παιδαγώγησιν τοῦ λαοῦ. Μή ἀρκούμενοι δὲ εἰς τὴν πνευματικὴν παντοκρατορίαν ἥρχισαν νὰ ζητῶσιν οἱ πάπαι καὶ ἐπέτυχον πρὸς καιρὸν νὰ ἀποκτήσωσι καὶ τὴν κοσμικὴν καὶ πολιτικὴν παντοδυναμίαν, ἀξιούντες αὐτοὶ νὰ διευθύνωσι καὶ αὐτὰς τῶν λαῶν τὰς πολιτικὰς τύχας, νὰ διορίζωσι τοὺς βασιλεῖς, νὰ ἀναβιβάζωσι καὶ καταβιβάζωσι ἀπὸ τοῦ θρόνου τοὺς ἥμελον καὶ ἐν γένει νὰ ἀκούωνται ἐν πᾶσιν. Οἱ ἐπισημάτεροι ἐκ τῶν παπῶν τῶν χρόνων τούτων, οἵτινες τὰ μάλιστα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀγύψωσιν τῆς παπικῆς δυνάμεως, εἶναι Γοργόριος ὁ Ζ', Ἰννοκέντιος ὁ Γ' καὶ Βονιφάτιος ὁ Η'. Θεολόγοι τινὲς καὶ ἐπίσκοποι ἐπειράθησαν μὲν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰώνος εἰς συνόδους (ἐν Πίζῃ, Κωνσταντίᾳ καὶ Βασιλείᾳ) συνερχόμενοι νὰ περιφέρσωσι τὴν παντοδυναμίαν ταύτην τῶν παπῶν, ἀλλ' οὐδὲν ἡδυνήθησαν, διότι οἱ πάπαι ἐγίνωσκον νὰ ματαιώσι τὰς προσπαθείας των. Οἱ θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καλούνται σχολαστικοί, ἐδυσφημήθησαν δὲ διὰ τὰς σοφιστείας των. Θωμᾶς δὲ Ἀκινάτος ὑπῆρχεν δὲ ἄριστος αὐτῶν.

Τὰς διότινες οὐρανούς της πάντας
διαβρέπει η παραπλήσια § 35.

Ποία ἦτο ἡ λατρεία τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας
κατὰ τοὺς χρόνους τούτους;

“Η λατρεία τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ὑπέστη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πολλὰς μεταβολὰς καὶ φθοράς. Εἰς τὰς τελετὰς αὐτῆς ἀπέδιδον δὲ λαὸς καὶ οἱ θεολόγοι μαγικήν τινα δύναμιν, διότι ἐπίστευον ὅτι ἐνήργουν ἀφ' ἔαυτῶν χωρὶς νὰ είναι ἀναγκαῖα προδιάθεσίς τις ψυχική τοῦ μετέχοντος αὐτῶν. Τὸ βάπτισμα, παυσάσης τῆς ἀρχαιοτάτης τριττῆς καταδύσεως ἐν τῇ δύσει, ἐτελείτο νῦν διὰ βαντισμοῦ. Ἡ εὐχαριστία παρείχετο νῦν τοῖς λαϊκοῖς, ἐκ

φόβου δῆθεν μὴ χυθῇ δὲρδὸς οἶνος, ὑπό μόνον τὸ εἶδος τοῦ ἄρτου, τὸ δέρδν ποτήριον ἐκράτουν δι' ἔαυτοὺς οἱ δερεῖς, ὅπως φανῇ καὶ ἐνταῦθα ἡ ὑπεροχὴ αὐτῶν ὑπέρ τοὺς λαϊκούς. Καὶ τὰ λοιπὰ μυστήρια ὑπέστησαν δμοίας μεταβολάς. Τὸ κήρυγμα ἥρχισε νὰ γίνεται σπανιώτερον ἢ ἐγίνετο κακῶς, διέτι οἱ κήρυκες, συνήθως μοναχοὶ ὅντες, ἢ ἡ σχολοῦντο εἰς ἀγόνους σχολαστικὰς συζητήσεις ἢ περιέγραφον τὰ θαύματα τῶν ἀγίων τῶν προστατῶν τῶν ταγμάτων αὐτῶν. Εἰς τοὺς ναοὺς εἰσήχθησαν νῦν καὶ τὰ ἀγάλματα, ἐνῷ ἡ ἀρχαία ἐκκλησία μόνον τὰς ἔξωγραφημένας εἰκόνας ἐγνώριζεν, αἴτινες εἶναι πνευματικώτερα παράστασις τῶν ἀντικειμένων τῆς πίστεως. Ὁμοίως τότε τὸ πρῶτον εἰσήχθη καὶ ἡ ὁργανικὴ μουσικὴ εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν. Αἱ ἑορταὶ, καθὼς καὶ αἱ παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις, ἐπολλαπλασιάσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν τῇ Δύσει.

§ 36 α.

VOL

Ποῖα ἦσαν τὰ ἥδη τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Οὐδέποτε ἡ διαφθορὰ τῶν χριστιανῶν ἔφθασεν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὃσον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν τῇ Δύσει παρὰ πᾶσαν τὴν κατὰ τὸ φαινόμενον εὔσεβειαν καὶ τὴν περιδεῖα τήρησιν τῶν ἔξωτερικῶν θρησκευτικῶν τύπων. Ὁ λαὸς περιώριζε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν εὔσεβειαν εἰς τοὺς τύπους αὐτούς μηχανικῶν ἐκτελουμένους, δι' ὧν ἔζητει τὴν σωτηρίαν του. Εἰς τὴν ἔξωτερικὴν ταύτην θρησκείαν ὀδήγηει τὸν λαὸν δὲ κλῆρος. Ὁ ἀμαρτάνων ἥδυνατο νὰ λάβῃ τὴν ἀφεσιν ἔξομολογούμενος καὶ ἐκτελῶν τὴν ποινὴν τὴν ὑπὸ τοῦ δέρδνος ἐπιβαλλομένην πρὸς ἔξαλειψιν τοῦ ἀμαρτήματος. Ἡ ἔξομολόγησις αὕτη, δι' ἣς δὲ κλῆρος ἐγίνετο κάτοχος τῶν μυστηρίων πάντων, ἦτο εἰς χειράς του ἴσχυρότατον δπλον. Ἡδύνατο τις δμως καὶ νὰ ἔξαγοράσῃ τὰ ἀμαρτήματά του λαμβάνων ἀφέσεις, ἢς διεσκόρπιζον οἱ πάπαι πανταχοῦ ἐπὶ χρήμασι. Τοιαύτας ἀφέσεις ἀγοράζων ἥδυνατό τις νὰ ἔξαγάγῃ καὶ τοὺς ἀποθανόντας οἰκείους ἢ φίλους του ἀπὸ τῶν κολάσεων τοῦ κα-

θαρτηρίου πυρός, ὅπου, καθώς ἐφρόνει δ λαός, ἐβασανίζοντο πρὸς καιρὸν ὅσοι δὲν ἤσαν ὥρισμένοι διὰ τὴν αἰώνιον κόλασιν. Πλήρη ἀφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν ἡδύνατο νὰ λάβῃ τις καὶ ἀποδημῶν εἰς Ρώμην κατὰ τὰ ιωβιλαῖα (ἔτη ἀφέσεως), τὰ δποῖα ἐωράζοντο πρῶτον ἀνὰ ἔκαστον 100ὸν ἔτος, εἶτα ἀνὰ ἔκαστον 50ὸν καὶ τελευταῖον ἀνὰ ἔκαστον 25ον ἔτος. Κατὰ παντὸς τοῦ ἀνθρισταμένου εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ κλήρου ἔξεσφενδονίζετο δ ἀφορισμός, καθ' δλοκλήρων δὲ πόλεων καὶ χωρῶν ἐκηρύσσετο ἡ ἀπαγόρευσις. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐν ταῖς πόλεσιν ἡ χώραις ταύταις ἔπαιε πᾶσα δημοσίᾳ ἴεροτελεστία, δὲ λαὸς ἐστερεῖτο τῶν ἀγαθῶν τῆς θρησκείας. Οἱ αἰρετικοὶ ἑκαίοντο ἐπὶ πυρᾶς καθὼς καὶ οἱ κατηγορούμενοι ἐπὶ μαγείᾳ. Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν αἰρετικῶν διὰ τῶν δικαιστηρίων τῆς ἰερᾶς ἔξετάσεως ὑπῆρχαν διαβότοι. Κατὰ χωρῶν ὑποστηρίζουσῶν τοὺς αἰρετικοὺς ἐκήρυττον οἱ πάπαι: ἐντειχίερον πόλεμον ἡ σταυροφορίαν καὶ παρέδιδον αὐτάς εἰς τὸν δγεθρον.

§ 36 β.

Vau

Τίνες ἡγέρθησαν κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς ὁμοιο-
ηῆς ἐκκλησίας; Οὐκέτεφος. Οὖσος. Ἱερώ-
νυμος ἐκ Πράγης.

Κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς ὁμοιοκήτης ἐκκλησίας ἡγέρθησαν πολλοὶ, οἵτινες ἐζήτησαν τὴν μεταρύθμισιν τῆς ἐκκλησίας κατά τε τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη. Τοῦτο ἦτο τὸ σύνθημα τῶν φιλοπροόδων καθολικῶν κληρικῶν καὶ θεολόγων. Ἀνωτέρω εἴδομεν, διετοῖς αἷς σύνοδοις τῆς Πίζης, τῆς Κωνσταντίας καὶ τῆς Βασιλείας ἐζήτησαν τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην, ἀλλ' οἱ παντοδύναμοι πάπαι ἐματαίωσαν πᾶσαν τοιαύτην προσπάθειαν. Μεταξὺ τῶν θεολόγων τῶν ἐγερθέντων τότε κατὰ τῶν παπικῶν καταχρήσεων ὑπῆρχαν ἵδιως τρεῖς ἀνδρες, δ Οὐκέτεφος ἐν Ἱερώνυμος ἐκ Πράγης ἐν Βοεμίᾳ. Ὁ Οὐκέτεφος ἦτο καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν Ὁρζόβη (περὶ τὸ 1360), διδάσκων δὲ καὶ γρά-

φων κατεπολέμησε τὸν παπικὸν δεσποτισμόν, τὴν κοσμικὴν ἔξουσίαν τοῦ Πάπα, τὴν εὐσέβειαν τὴν εἰς μόνους τοὺς ἔξωτερικούς τύπους περιοριζομένην καὶ τὴν πομπώδην καὶ θεατρικὴν λατρείαν, ἥθελε δὲ τὴν ἀπλοποίησιν τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ἀγίαν γραφήν, ἣν μετέφρασε διὰ τοῦτο εἰς τὸ Ἀγγλικόν. Ὁ Πάπας Γρηγόριος δὲ IA' κατεδίωξεν αὐτὸν ἀν καὶ ὑπεστηρίχθη ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ἐπαύθη ἐπὶ τέλος τῆς θέσεώς του, δὲ κατεκρίθη ὑπὸ συνόδου ἀγγλικανῶν ἐπισκόπων. Απέθανε τῷ 1384. Τὰς ἵδεας αὐτοῦ ἡκολούθησεν δὲ ἐν Πράγῃ καθηγητὴς τῆς θεολογίας Ούσος καὶ διέδωκεν αὐτάς εἰς Βοεμίαν καὶ Γερμανίαν. Διὰ τοῦτο δμωᾶς κατεδιώχθη ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντίᾳ οἰκουμενικῆς λατινικῆς συνόδου, ἐνώπιον τῆς ἀποιας ἐκλήθη ἵνα ἀπολογηθῇ, καὶ κατεδικάσθη εἰς τὸν ἐπὶ πυρᾶς θάνατον (τῷ 1415). Τὸ αὐτὸν τέλος ἔσχε καὶ διὰ μαθητὴς αὐτοῦ Ἱερώνυμος ἐκ Πράγης ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν Κωνσταντίαν, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸν διδάσκαλόν τον. Οἱ τρεῖς αὗτοι ἄνδρες καλούνται συνήθως πρόδρομοι τῆς διὰ Λουθήρου, Ζβιγγλίου καὶ Καλβίνου τοῦ IC' αἰώνος γενομένης μεταρρυθμίσεως. Ὁ παπισμὸς κατώρθω τότε νὰ καταστέλλῃ πᾶσαν ἔξέγερσιν κατὰ τῆς παντοδύναμίας του καὶ τῶν κρατουσῶν καταχρήσεων ἐν τῇ ἡρωματικῇ ἐκκλησίᾳ. Ὅργανα δὲ δι' ὧν ἐπεβάλλετο τότε ὁ παπισμὸς πανταχοῦ ἦσαν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ μοναχικὰ τάγματα τῶν φραγκισκανῶν ἰδίως καὶ Δομινικανῶν, τὰ δποῖα ἐν πάσαις ταῖς καθολικαῖς χώραις ἐκήρυττον κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ αὐστηροῦ παπισμοῦ, ἀφ ἑτέρου δὲ τὰ διαβότα ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια τῆς Ἱερᾶς ἔξετάσεως, τὰ δποῖα ἔχοντα ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα παρὰ τοῦ Πάπα καὶ πανταχοῦ διεσκορπισμένα ὅντα συνελάμβανον καὶ διὰ βασανιστηρίων φρικτῶν ἔβασανιζον πάντα ἀντιτιθέμενον εἰς τὸν παπισμὸν καὶ τὰ τότε καθεστῶτα τῆς ἡρωματικῆς ἐκκλησίας καὶ τοὺς ἐπιμένοντας παρέδιδον εἰς τὰς πυράς. Πολλαὶ χιλιάδες ἀνθρώπων ἐκάησαν τότε ἐπὶ πυρᾶς ἐν τῇ δύσει ἀπλῶς καὶ μόνον ἔνεκα τῶν θρησκευτικῶν φρονημάτων των!

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'.

**ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝ)ΠΟΛΕΩΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ (1453-1919)**

A'.

'Ιστορία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

A'.

'Ανατολικὴ ἐκκλησία ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει.

§ 37.

**Πῶς προσηγέρθη ἡ ὁδωμανικὴ ἔξουσία πρὸς τὴν
ὅρθόδοξον ἐκκλησίαν;**

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινούπολεως (1453) ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία εὑρέθη ύπό ἔνοντας ἀλλομόρησκους ἀρχοντας, διπλως κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ Σουλτάνοι, εἰ καὶ τὸ κοράνιον ἐπιβάλλει ὡς καθῆκον τὴν ἔξοντωσιν τῶν ἄλλων θρησκευμάτων, ἐπειδὴ ἡ πραγματοποίησις τῆς διατάξεως ταύτης ἦτο δυσκολωτάτη καὶ σχεδὸν ἀδύνατος, ἥναγκασθησαν νὰ ἀνεχθῶσι τὴν θρησκείαν τῶν αὐτοῖς ὑποταγέντων λαῶν, ἐπέβαλον δημος αὐτοῖς ἀντὶ τούτου τὸν κεφαλικὸν φόρον. 'Ο πορθητὴς Μωάμεθ δ' Β' ἀνεγνώρισεν ὑπὸ τὸν δρον τοῦτον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. "Ινα μάλιστα ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς κατεπτομένους χριστιανοὺς τοὺς καταλιπόντας τὴν Κωνσταντινούπολιν, περιεποιήθη τὴν ἐκκλησίαν, διατάξας γὰρ γίνη νέα ἐκλογὴ πατριάρχου, διέτι δὲ οἰκουμενικὸς θρόνος ἔχήρευε,

καὶ μεγάλως τιμήσας τὸν ἐκλεχθέντα ὡς τοιοῦτον Γεννάδιον τὸν Σχολάριον.⁹ Ο πατριάρχης ἐκηρύχθη ἐθνάρχης τῶν δρυθοδόξων, ἀγεγνωρίσθη δὲ αὐτῷ τε καὶ τοῖς λοιποῖς ἐπισκόποις δικαστικὴ ἐπὶ τῶν χριστιανῶν ἔξουσία. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἀνοχὴ δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ. Πολλάκις μετὰ ταῦτα ἐπειρῶντο φανατικοὶ Τούρκοι νὰ ἀναγκάζωσι τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἔξομνώσι τὴν θρησκείαν των καὶ νὰ ἀσπάζωνται τὸν ἴσλαμισμὸν ἐπὶ ποινῇ θανάτου.¹⁰ Επὶ Σελῆνη τοῦ Α' (1520) ἐκινδύνευσαν μάλιστα οἱ χριστιανοὶ νὰ ὑποστῶσι γενικὸν διωγμόν. Οἱ διπάξ ἔξομνῶντες δὲν ἥδύναντο πλέον νὰ ἐπιστρέψωσι. Ἐνῷ οἱ μωαμεθανοὶ ἀπέλαυνον μεγάλων προνομίων, οἱ χριστιανοὶ ἐστέναζον ὑπὸ τὸ βάρος πολλῶν καταπιέσεων καὶ μειονεκτημάτων· δὲν ἦσαν δεκτοὶ εἰς τὰ δικαστήρια ὡς μάρτυρες κατὰ τῶν Τούρκων· ἡ περιουσία των ἥδύνατο νὰ κηρυχθῇ ὡς κτῆμα τοῦ Σουλτάνου· ἀπεκλείοντο δὲ ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς καὶ πάσης ἀλληγενερεσίας καὶ ὕφειλον νὰ δεικνύωσι καὶ ἔξαιρετικῶς ἐν τῇ ἐνδυμασίᾳ καὶ τῷ βίῳ αὐτῶν τὴν ταπείνωσίν των. Πολλαχοῦ σφάζοντες καὶ καίσοντες ἔξηνάγκασαν οἱ Τούρκοι πολλοὺς τῶν χριστιανῶν ν' ἀσπασθῶσι τὸν ἴσλαμισμόν, ἰδίως ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ. Μωαμεθανοὶ ἐγίνοντο διὰ τῆς βίας καὶ δοσὶ παῖδες ἐστρατολογοῦντο μέχρι τοῦ 1638 διὰ τὸ τάγμα τῶν γενιτσάρων. Ή κατάστασις τῶν χριστιανῶν ἥρχισε νὰ βελτιώται ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰώνος, ἀφ' ὅτου οἱ μὲν Τούρκοι στρατιωτικῶς ἔξεπεσον, οἱ δὲ Πῶσοι ἥρχισαν νὰ προστατεύωσι τοὺς χριστιανούς, καὶ ὡς δύοδόξους των καὶ ἔνεκα πολιτικῶν λόγων καὶ συμφερόντων. Οἱ χριστιανοὶ ὥφελήθησαν, καὶ διότι οἱ Τούρκοι ἐν ταῖς πρὸς τοὺς Εὐρωπαίοις διπλωματικαῖς αχέσεις αὐτῶν ἥρχισαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους νὰ μεταχειρίζωνται ὡς διεομηνεῖς "Ελληνας, μάλιστα ἐκ τῶν πλουσίων οίχων τοῦ Φαναρίου, καθὼς καὶ ὡς ἡγεμόνας ἐν ταῖς παραδουναβίοις ἡγεμονίας τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας. Κατὰ δὲ τὸν παρελθόντα αἰώνα ἔτι μᾶλλον ἐβελτιώθη ἡ θέσις τῶν χριστιανῶν. Μόνον ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις ἐτράχυνεν ἐπὶ τινα χρόνον τὰς μεταξὺ Τούρκων καὶ Χριστιανῶν ὑπηκόων σχέσεις, πολλοὶ δὲ χριστιανοὶ καὶ κληρικοὶ μάλιστα ἐπεσον θύματα τῆς ἔξαφθείσης τουρκικῆς θηριωδίας καὶ πρώτος ὁ πατριάρχης Γρηγόριος

ό Ε' (1821). Άλλα τὰ πράγματα μετεβλήθησαν ἐπὶ τὸ εἰρηνικῶτερον μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως.

Οἱ Τοῦρκοι ἀπέβαλον μέρος τῆς ἀρχαίας αὐτῶν σκληρότητος, ἥρχισαν δὲ διπλωσδήποτε γὰρ ἀνέχωνται τοὺς χριστιανούς, ὃν πολλάκις εἶχον ἀνάγκην. Οἱ χριστιανοὶ φίλεργοι ὅντες, διὰ τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας, τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ἀπέκτησαν πλούτην ἐνῷ συγχρόνως διὰ τῆς ἰδρύσεως καὶ τῆς πολλαπλασιάσεως τῶν σχολείων ὑφώθησαν ὑπὸ ἔποψιν πνευματικὴν πολὺ ἀνώνερον τῶν ἔξουσιαστῶν αὐτῶν. Τὸ Χάττι Χουμαγιούν, τὸ ἀποίον ἔξεδόθη μετὰ τὸν φοβερὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον (1856), διτις ἐγένετο ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Σαρδηνίας ὡς συμμάχων τῆς Τουρκίας κατά τῆς Ρωσίας ἔνεκα ἀσημάντων τινῶν ἐρίδων περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ προσκυνημάτων, ἔθετε τὰς βάσεις πολιτικῆς τινὸς ἔξισώσεως τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν Μωαμεθανῶν ὑπηκόων τῆς Πύλης. Κατ' αὐτό ὅις χριστιανοὶ ἔμελον νὰ δύνανται γὰρ παρίστανται ὡς μάρτυρες ἐν τοῖς δικαστηρίοις κατὰ τῶν Τούρκων, γὰρ παρακάθηνται ὡς δικασταὶ ἐν τοῖς τουρκικοὶς δικαστηρίοις γὰρ εἰσαχθῶσιν εἰς τὸν στρατὸν καὶ πᾶσας τὰς δημοσίας θέσεις καὶ γὰρ ἀπαλλαγῆσι τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, γὰρ ἀπολαύσωσι δὲ πλήρους ἐλευθερίας ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς θρησκείας των, πρὸς δὲ σκοπὸν κατηργεῖτο καὶ ἡ θανατικὴ ποινὴ ἐπὶ τῶν ἐπιστρεφόντων ἐκ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Σημειωτέον διμως, διτις τὸ Χάττι Χουμαγιούν μόνον ἐν μέροι μέχρι τοῦ νῦν ἐφηρομόσθι. Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου (1878), τῆς γενομένης μετὰ τὸν τελευταῖον όωσσοτουρκικὸν πόλεμον, κατόπιν τῶν σφαγῶν τοῦ Βατάκ (1877-1878), μέγα μέρος τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν χριστιανῶν Βλάχοι, Σέρβοι, Μαυροβούνιοι, Βόσνιοι, Ἐρζεγοβίνιοι, Βούλγαροι, Θεσσαλοὶ καὶ μέρος τῶν Ἡπειρωτῶν ἀπηλλάγησαν τῆς κυριαρχίας καὶ τῶν πιέσεων τῶν Τούρκων, περὶ δὲ βελτιώσεως τῆς θέσεως καὶ τῶν ὑπολειφθέντων ὑπὸ τὴν Τουρκίαν λαῶν ἐμερίμνησεν ἡ αὐτὴ συνθήκη. "Οτι διμως ἡ κατάστασις τῶν χριστιανῶν εἴναι πάντοτε δεινὴ ὑπὸ τὴν διθωμανικὴν κυριαρχίαν καὶ κακοδιόκησιν ἀποδεικνύουσιν αἱ καθηγμεριναὶ καταπιέσεις πρὸς χριστιανοὺς ἐν Τουρκίᾳ, αἱ σφαγαὶ τῶν χριστιανῶν αἱ γε-

νόμεναι ἐν Ὑέδη τῆς Ἀραβίας (1858), ἐν Λιβάνῳ (1860), ἐν Βατάκῳ (1876), ἐν Ἀρμενίᾳ (1895) καὶ ἐν Κρήτῃ (1897). Αἱ ἀφόρητο-αὗται καταπιέσεις ἡγάγκασαν ἐπὶ τέλους τὰ Βαλκανικὰ κράτη Ἑλ-λάδα, Σερβίαν, Βουλγαρίαν, καὶ Μαυροβούνιον νά συμμαχήσωσι καὶ διὰ πολέμου νικηφόρου κατὰ τῆς Τουρκίας (1912-1913) νά καταρι-γήσωσι σχεδὸν ἔξι δλοκλήρου τὴν τουρκικὴν ἔξουσίαν ἐν Εὐρώπῃ καὶ νά ἐλευθερώσωσι τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς ἀπὸ αὐτῆς. Διαφωνίαι περὶ διανομῆς καὶ ἡ κακοποιεία, ἀρπακτικότης καὶ δολιό-της τῶν Βουγάρων προυκάλεσαν ἐπὶ τέλους τὸν κατὰ τῶν Βουλ-γάρων πόλεμον τὸν ἀλλων συμμάχων (1913). Οἱ Βουλγαροί νικῶνται, οἱ δὲ Ἑλληνες, Σέρβοι καὶ Μαυροβούνιοι ἔξέρχονται νικηταὶ καὶ ἐπιβάλλουσι τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης εἰς τοὺς ἡπτημένους. Ἡ Ἑλλὰς ἔξηλθε δεδοξασμένη, μεγάλη καὶ ἵσχυρὰ ἐκ τῶν αἰματηρο-τάτων καὶ ἥρωϊκῶν τούτων ἀγώνων, καθὼς καὶ ἐκ τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου (1914-1919), εὖ συμμετέσχεν ὡς σύμμαχος Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας.

§ 38.

Πᾶς εἶχεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις ἐν Τουρκίᾳ

Οἱ Σουλτᾶνοι οὐ μόνον ἀνεγνώρισαν τοῖς πατριάρχαις καὶ τοῖς ἐπισκόποις πάσας τὰς προτέρας αὐτῶν ἔξουσίας, ἀλλὰ παρεχώρησαν καὶ τὴν δικαιοτικὴν ἐπὶ τῶν χριστιανῶν ἔξουσίαν· ἡ δύναμις λοιπὸν τοῦ κλήρου ηὔξησε μᾶλλον ἡ ἡλα-τώθη. Πρὸ πάντων ὑψώθη δοκίμουνικὸς πατριάρχης Κων-σταντινουπόλεως, διστις ἀνεγνωρίσθη ὡς ἐθνάρχης τῶν ὁρθοδόξων καὶ ὡς ἀντιπροσωπεύων παρὰ τῇ Ηὐλῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Οἱ Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἐν τούτοις ἐξηρτημένοι ἀπὸ τῆς αὐθαίρεσίας τῶν Σουλτάνων, οἵτινες κατὰ βούλησιν ἀνεβί-βαζον αὐτοὺς χάριν τῶν πλουσίων δώρων, τὰ δποῖα ἐλάμβανον κατὰ πᾶσαν ἀνάδειξιν νέου πατριάρχου. Ἐνεκα τῶν δώρων τούτων τὰ οἰκονομικὰ τῶν πατριαρχείων ἦσαν πάντονε ἐν οἰκτρῷ κατα-στάσει. Κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα ἐτράπησαν ἐπὶ τὸ βέλτιον κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Οἱ οἰκουμενικοὶ πατριάρχαι εἶχον κατ-ἀρχῆς περὶ ἔχυτοὺς σύνοδύν τινα ἐκ κληρικῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς

Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ μεγάλου οἰκονόμου, τοῦ μεγάλου σκευοφύλακος, τοῦ μεγάλου καγκελλαρίου, τοῦ ἐκκλησιάρχου καὶ ἄλλων τινῶν λαϊκῶν μετὰ τοῦ μεγάλου λογοθέτευ, τοῦ διερμηνέως μεταξὺ Πατριαρχείων καὶ Πύλης. Μετὰ τῆς συνέδου δὲ ταύτης συνειργάζοντο περὶ πασῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν ἔθνικῶν ὑποθέσεων. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ προπαρελθόντος αἰώνος, ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Σαμουήλ τοῦ Α' (1763), ἀντὶ τοῦ σώματος τούτου, εἰς δὲ ἀφέθησαν μόνα τὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχιεπισκοπῆς, τὴν περὶ τὸν πατριάρχην σύνοδον, ἥτις μετ' αὐτοῦ εἶχε τὴν φροντίδα τῶν σπουδαιοτέρων ὑποθέσεων τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους, ἀπετέλεσαν δικτῷ μητροπολῖται τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, οἱ λεγόμενοι γέροντες. Κατὰ δὲ τὰς τελευταῖς ταῦτας ἡμέρας (ἀπὸ τοῦ 1860) ἡ σύνοδος, ἣν ἀπαρτίζουσι νῦν δώδεκα μητροπολῖται, διετήρησε μόνον τὰς πνευματικὰς ὑποθέσεις, συνέστη δὲ μικτόν τι συμβούλιον ἐκ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἵνα φροντίζῃ περὶ τῶν μὴ καθαρῶς πνευματικῶν ὑποθέσεων, τῶν μοναστηριακῶν περιουσιῶν, τῶν διαζυγίων, τῶν κληρονομιῶν καὶ τῶν τοιούτων. Ἐφηρέθη δὲ καὶ ἡ δικαστικὴ ἔξουσία ἀπὸ τῶν ἐπισκόπων, συστάντων μικτῶν δικαστηρίων, ἐν οἷς δῆλ. παρακάθηνται ὡς δικαστά παρὰ τοῖς Τούρκοις καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν Χριστιανῶν, τῶν Ιουδαίων καὶ ἐν γένει τῶν διαφόρων θρησκευμάτων. Ὑπὸ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ὑπήκοησαν κατὰ τὸν προπαρελθόντα αἰώνα αἱ ἐκκλησίαι τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας (αἵτινες ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων εἶχαν γίνει αὐτοκέφαλοι), ζητησάντων τὴν ὑποταγὴν ταύτην αὐτῶν τῶν ἐπισκόπων αὐτῶν, οἵτινες ἦλπιζον ἐκ τῆς προστασίας τοῦ ισχυροῦ τότε οἰκουμενικοῦ πατριάρχου νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν ἔξομιαστῶν καταπιέσεων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Σέρβοι (1830) καὶ οἱ Βουλγαροί (1860) ἐζήτησαν ἐσχάτως πάλιν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα ἀπῆγονται πράγματα παράλογα καὶ ἀντικανονικά, δῆλον. νὰ ἐπεκταθῇ ἡ ἀνεξάρτητος ἐκκλησιαστικὴ ἐξαρχία των καὶ ἐπὶ ἐπαρχιῶν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, αἵτινες ἀνέκαθεν ἀνήκον τῷ οἰκουμενικῷ θρόνῳ, διὰ τὸν λόγον δῆθεν, διτεῖ ἐν αὐταῖς κατοικοῦσι καὶ Βουλγαροί, καὶ τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας τὸ κέντρον νὰ είναι ἐν

Κωνσταντινουπόλει ! Διὰ ταῦτο δμως καὶ ἀπεκηρύχθησαν ὡς σχι-
σματικοὶ ὑπὸ συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1872. Περὶ τούτου
πλειονα λέγονται κατωτέρω.

’Απὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἀπεσπάσθησαν διοι
κητικῶς καὶ ἀπετέλεσαν αὐτοκεφάλους ἐκκλησίας καὶ αἱ ἄλλοτε
μετ’ αὐτοῦ ἡγωμέναι ἐκκλησίαι τῆς Ρωσίας (ἐπὶ τοῦ μεγάλου
Πέτρου (1722), τῆς Ἑλλάδος 1821, τῆς Βλαχίας καὶ Μολδα-
βίας (1873) καὶ τῶν ἐν Αὐστρίᾳ ὁρθοδόξων (1740) ’Απὸ
ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀνεξάρτητοι ἦσαν καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῆς
Κύπρου καὶ τῆς Γεωργίας ἢ Ἰβηρίας. Οἱ ἐπίσκοποι ἐφωδια-
σμένει διὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν φιρμανίων τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν
καὶ διατηροῦντες διὰ πλουσίων δώρων ισχυροὺς προστάτας παρὰ
τῇ Πύλῃ καὶ τῷ πατριαρχεῖῳ ἥρχοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας ισχυροῖ,
ἐμπνέοντες πολλάκις καὶ αὐτοῖς τοῖς Ὁθωμανοῖς φόβον. Ἡ ισχὺς
αὕτη τῶν ἐπισκόπων ἐπροστάτευσε πολλάκις τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ
τῶν καταπιέσεων τῶν κρατούντων. Παρὰ τοῖς ἐπισκόποις ὑπῆρχε
συμβούλιον ἐκ κληρικῶν τῆς ἐπισκοπῆς των, ἡ θέλησις δμως τοῦ
ἐπισκόπου ἦτο τὸ πᾶν. Μόνον τῶν προκρίτων λατέκων ἡ τῶν κα-
λουμένων δημογερόντων ἦσαν ἡναγκασμένοι οἱ ἐπισκοποὶ νὰ λαμ-
βάνωσιν ἐπὶ τῶν σπουδαιοτέρων ὑποθέσεων τὴν γνώμην.

§ 39.

*Ποία τις ἦτο ἡ πατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς
παιδείας μετὰ τὴν ἄλωσιν;*

’Η ἐκκλησιαστικὴ παιδεία μετὰ τὴν ἄλωσιν κατέπεσεν, ὡς
ῆτο ἐπόμενον, ἀμάθεια δὲ παχυλὴ ἥρχισε δυστυχῶς γὰρ καταλαμ-
βάνη τὸν κλήρον. Κατὰ τὸν Ις' καὶ ΙΖ' αἰῶνα σπάνιοι ἦσαν οἱ
κληρικοὶ οἱ γνωρίζοντες γράμματα. ’Αλλ’ ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀφ’
ὅτου ἡ κατάστασις τῶν χριστιανῶν ἐν γένει ἐβελτιώθη, ἥρχισαν
νὰ ἴδρυωνται πολλάχιοι τῆς Ἀνατολῆς σχολεῖα, ἀτινα συνετέλεσαν
καὶ εἰς τῆς παιδείας τοῦ κλήρου τὴν ἀνύψωσιν. Τῶν σχολείων τού-

των, ών κυριώτερχ ήσαν τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει, Σμύρνη, Κυδωνίαις, Ἰωαννίνοις, Βουκουρεστίῳ, Ἰασίῳ, Ἀθωνι, τὴν διεύθυνσιν εἰχον κυρίως κληρικοί. Οὕτως δὲ κληρος ὑπῆρξεν δὲ διασώσας τὰ ἔλληνικὰ γράμματα, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς δουλείας, δι’ αὐτῶν δὲ καὶ τὴν ἔλληνικὴν γλώσσαν καὶ τὴν ἔλληνικὴν ἐθνικὴν συνέδσιν, καὶ παρασκευάσας οὕτω τὴν ἐθνικὴν ἀνάστασιν τῆς Ἐλλάδος.

Ἐπὶ παιδείᾳ μεγάλῃ διέπρεψαν μόνον δοσούδας ἐν τοῖς τότε ἀκμάζουσι πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας (ἐν Παταβίῳ, Πίζῃ, Βενετίᾳ) ἢ ἐν Γλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ. Τοιούτους πεπαιδευμένους θεολόγους ἐκ τῶν χρόνων τῆς δουλείας ἔχομεν ἀρχετούς, οἷον Μελέτιον τόν Πηγᾶν, πατριάρχην Ἀλεξανδρείας περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰώνος ἀκμάσαντα· Κύριλλον τὸν Λούκαριν, τὸν πρῶτον μὲν πατριάρχην Ἀλεξανδρείας, εἰτα δὲ Κωνσταντινουπόλεως γενόμενον, δοσις ἐπολέμησε γενναλῶς τούς ἐν τῇ Ἀνατολῇ προσηλυτισμὸν ἐνεργοῦντας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰώνος· τὸν Δοσίθεον, πατριάρχην Ἱερουσαλύμων, πεπαιδευμένον ἀνδρα πολλὰ συγγράψαντα καὶ ἐκδώσαντα κατὰ τῶν Λατίνων καὶ τῶν διαμαρτυρομένων (ἥκμασε περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΖ' αἰώνος)· τὸν Μανιάτην, τόν ἄριστον ἐκκλησιαστικὸν ἥγτορα τῆς ἔλληνικῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (ἔζη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰώνος)· τὸν Εὐγένιον Βούλγαριν ἀκμάσαντα περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰώνος, τὸν σοφώτερον ἀνδρα τῆς ἐποχῆς ταύτης, οὐ μόνον σπουδαῖον θεολόγον ἀλλὰ καὶ μαθηματικόν, φιλόλογον καὶ φιλόσοφον δόκιμον· καὶ τὸν Θεοτόκην, τὸν σύγχρονον τοῦ Εὐγενίου, γνωστὸν δὲ συγγραφέα τῶν Κυριακοδρομίων, ἐν οἷς ἔξηγοῦνται τὰ εὐαγγέλια καὶ οἱ ἀπόστολοι πασῶν τῶν Κυριακῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ. Ἀφ’ ὅτου ἐδρύθησαν ἐν Χάλκῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1844) καὶ ἐν Ἱερουσαλύμοις (1853) θεολογικαὶ σχολαὶ, ἥρετο νὰ ὑψωται ἔτι μᾶλλον ἡ παιδεία τοῦ κλήρου ἐν Τουρκίᾳ. Πολλοὶ τῶν κληρικῶν ἐν Τουρκίᾳ ἐμορφώθησαν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ τῷ 1837 ἐδρυθέντος Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

§ 18.

*Πῶς εἶχεν ἡ λατρεία καὶ ποῖα ἦσαν τὰ ἥθη
κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην;*

Ἡ λατρεία ἔμεινε μέχρι κεραίας ἀμετάβλητος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀποβαλούσσα μόνον τὴν λαμπρότητα, ἐφ' ἣ διέπρεπε κατὰ τὸν βυζαντινὸν χρόνον, ἔνεκα τῆς ἀθλίας καταστάσεως καὶ τῆς πτωχείας, εἰς ἣν περιέπεσον οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Τοῦρκοι ἀφήρεσαν τὰς καλλίστας ἐκκλησίας καὶ αὐτὸς τὸ πατριαρχεῖον, καὶ μετέβαλον εἰς τζαμία, δὲν ἐπέτρεπον δὲ κατ' ἀρχὰς ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ κτίζωνται νέαι ἐκκλησίαι ἢ νὰ διορθῶνται αἱ παλαιαὶ. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ μουσικὴ διεφθάρησαν κατ' ἀνάγκην· τὸ δὲ κήρυγμα ἡκούετο ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀμαθείας τοῦ κλήρου λίαν σπανίως. Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰώνα, καθ' ὃν ἡ ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ ἥρχισε κατόπιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ν' ἀναγεννᾶται, τὰ δὲ γράμματα διηγέραι νὰ ἔξαπλωνται ἀφθονώτερα ἐν αὐτῇ, ἥρχισεν ἐν πᾶσι τούτοις ἀνόρθωσίς τις.

Ἡ πίεσις τῶν δεσποτῶν ἤγειρε μετὰ τὸν χρόνον τῆς ἀλώσεως ἡγετὸν πρὸς τὴν πάτριον θρησκείαν. Τὰ ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἐκκλειμένα ἥθη ἥρχισαν ν' ἀποβαίνωσιν αὐστηρότερα καὶ οὕτῳ συνέβη ἐν τῇ δουλείᾳ καὶ δι' αὐτῆς ἥθική τις ἀνάπλασις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀλλ' ἡ εὐσέβεια αὗτη ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀμαθείας τοῦ τε κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἡτο ἀναμεμιγμένη μετὰ προλήψεων καὶ φανατισμοῦ κατὰ τῶν ἐτεροδόξων ἢ περιωρίζετο εἰς τὴν περιόδεα τυπικὴν τήρησιν τῶν ἔξωτερικῶν τῆς θρησκείας τελετῶν. Αἱ ἀκόλουθαι τῆς ἐκκλησίας ἐτελοῦντο μετὰ μεγάλου ἕγκλου, αἱ νηστεῖαι καὶ ἐν γένει τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα ἐτηροῦντο αὐστηρῶς. Τὰ μοναστήρια ἐχρησίμευον κατὰ τοῦτο ὡς πρότυπα. Ήσαν δὲ ταῦτα πλήρη μοναχῶν, διότι πολλοὶ φεύγοντες τὰς

καταπιέσεις τῶν δεσποτῶν κατέφευγον εἰς αὐτά. Τὸ "Αγιον" Ορος ἥτο πάντοτε ἡ κυριωτέρα ἑστία τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐν αὐτῷ μοναστηρίων ἐφημίζοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ τὰ μοναστήρια τοῦ Ἀγίου Τάφου ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅπου μένει ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, καὶ τοῦ "Ορους Σινᾶ, σὺ προσταταῖ ἐπίσκοπος.

B'.

'Ανατολικὴ ἐπικλητική ἐν Ἑλλάδι.

§ 41.

*Πῶς ἐγένετο διοικητικῶς ἀνεξάρτητος ἡ ὁρθόδοξος
ἐπικλητική ἐν Ἑλλάδι καὶ πῶς ὠργανώθη;*

Αἱ ἐκκλησίαι τῶν χωρῶν, αἵτινες μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἀπετέλεσαν τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, διάγοντο ἐπικλητικής ἀπὸ τοῦ Ή' αἰῶνος ὑπὸ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἡσαν αὐτοκέφαλοι, μετὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου παρελήφθησαν εἰς τὴν ἐπικλητικήν διοίκησιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἰλλυρίας, ἡς προστατεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Ὅποι τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην ὑπήχθησαν κατὰ τὸν Ή' αἰῶνα ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἡ ἐξάρτησις ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔπαισεν. Η Ἑλλάς γενομένη κράτος ἀνεξάρτητον ἔπρεπε νὰ ἔχῃ καὶ ἀνεξάρτητον ἐκκλησιαν, διότι τοιαύτη ἀρχὴ ἐπεκράτησεν ἀρχῆθεν ἐν τῇ ἀνατολικῇ, ἐπικλητικῇ, ἡ ἐπικλητική διοίκησις νὰ συμμορφῶται πρὸς τὴν πολιτικὴν τάξιν. Ἐάν ἡ ἐπικλητική τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἐξηκονολούθει ἐξαρτωμένη ἀπὸ τὸν πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ τελοῦντος ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Σουλτάνου, τοῦτο θὰ εἰχεν, ὡς ἐννοεῖται εὐκόλως, λίαν ἐπιζήμια διὰ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ἀποτελέσματα. Ἐπὶ τοῦ ὀκταετοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος, ὅτε τὰ πάντα ἐτέλουν

ἐν πληρεστάτῃ ἀνωμαλίᾳ, δὲν ἡ τοῦ δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἐν Ἑλλάδι καὶ περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ τάξις τις, οὐδὲ ὑπῆρχεν ἀνωτέρα τις ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ. Τοιαύτη ὥρισθη τὸ πρῶτον, ἀφοῦ ἀπεκατεστάθησαν τὰ πολιτικὰ πράγματα καὶ ἡλθεν δ "Οθων ὁς βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος." Επὶ τῆς ἀντιβασιλείας ἔνεκα τῆς ἀνηλικιότητος, αὐτοῦ κατά τὸν Ἰούλιον τοῦ 1833 συνελθόντες εἰς Ναύπλιον ἐντολῇ τῆς κυβερνήσεως οἱ ἐπίσκοποι τοῦ βασιλείου ἀνεκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας ἐν Ἑλλάδι, ἀπεφάσισαν δὲ νὰ διορισθῇ σύνοδος ἐξ ἐπισκόπων ὡς ἀνωτάτη ἀρχή. Ἡ πρώτη σύνοδος συγκροτήθη ἐκ πέντε ἐπισκόπων ὑπὸ πρέσβρων τὸν τὰ πρεσβεῖα ἔχοντα τῆς ἀρχιερωσύνης. Ἀνέλαβε δὲ ὡς καθήκοντα νὰ ἐπιβλέψῃ ἐπὶ τῆς τηρήσεως τῆς ὁρθοδόξου πίστεως καὶ νὰ διευθύνῃ τὰς ἀνωτέρας ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, συμπραΐτοις ἐπὶ τῶν μὴ καθαρῶς δογματικῶν ἢ πνευματικῶν ἀντικειμένων καὶ τῆς κυβερνήσεως, ἥτις διατηρεῖ καὶ ἔδιον ἀντιπρόσωπον παρ' αὐτῇ, ἵνα δι' αὐτοῦ γίνηται ἀναγκαῖα συνεννόησις ἐπὶ τῶν μικτῶν ὑποθέσεων καὶ προλαμβάνηται πᾶσα σύγκρουσις πολιτείας καὶ ἐκκλησίας. Τότε διελύθησαν καὶ τὰ περιττὰ μοναστήρια τὰ ἄνευ σχεδὸν μοναχῶν ὅντα. Ἰδρύθη δὲ καὶ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου (1837). Τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως ἔνεκα διαφόρων δυσχερῶν περιστάσεων ἀνηγγέλθη ἡ κήρυξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας μόλις τῷ 1850. Ὁ τότε πατριάρχεύων παρὰ προσδοκίαν εἰς ἀπάντησιν ἐξέδωκε τὸν Συνοδικὸν Τόμον, διὸ ὃς ἔχειραφέτει αὐτὸς πρῶτος τότε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ διέτασσε τὰ τῆς διοικήσεως αὐτῆς, ἀπαγορεύων πᾶσαν συμμετοχὴν τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς. Ὁ Τόμος δυσηρέστησε δικαίως τοὺς ἐν Ἑλλάδι, διότι ἐθεώρει ὡς μὴ γενομένην ἀπὸ τοῦ 1833 τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν, ἐμηδένιζε δὲ πάσας τὰς μέχρι τοῦδε πράξεις τῆς συνόδου καὶ τῆς Κυβερνήσεως περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ σχεδὸν καθίστα τὴν ἐκκλησίαν ἐν Ἑλλάδι κράτος ἐν κράτει. Καὶ ἐφάνη μὲν τὸ πρῶτον ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐνδιδουσα χάριν τῆς εἰρήνης, ἐπειτα δμως, δτε δ Φαρμακίδης ἐπολέμησε καὶ ἀνήρεσε τὸν Τόμον, δὲν ἐδέχθη αὐτὸν ἡ Βουλὴ τοῦ 1852. Τὸ νέον κατα-

στατικὸν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος, καθ' ὃ αὕτη μέχρι σήμερον διαιτεῖται, η ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἔκεινης ψηφισθέν, παρέλαβε μέν τινα ἐκ τοῦ Συνοδικοῦ Τέμου, εἰον τὸ γὰ προεδρεύη τῆς συνόδου ὃ κατὰ καιρὸν μητροπολίτης Ἀθηγῶν καὶ νὰ λαμβάνηται τὸ μύρον ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ μόνον διότι ἐκρίθησαν ταῦτα ὅρθα καὶ ἵνα δηλωθῇ τιμὴ πρὸς τὸν πρῶτον κατὰ τὰ πρεσβεῖα θρόνον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, κατ' οὐσίαν ὅμως ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ καταστατικοῦ τοῦ 1833, ἀναγνωρίσαν ἰδίας τὸ δικαίωμα τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὸ ἐποπτεύειν τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ συμμετέχειν ἐν τῇ διοικήσει αὐτῶν, ὅταν δὲν πρέκειται περὶ καθαρῶς δογματικῶν ἀντικειμένων. Τῷ 1866 μετὰ τὴν πολιτικὴν ἔνωσιν τῆς Ἐπτανήσου ἐγένετο, ὡς εἰκός, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτῆς ἔνωσις. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἐπτανήσου εἶχε κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον εἰπασοῦν εὐπαλιδεύτον, διότι πολλεὶ τῶν κληρικῶν της εἶχον σπουδάσει ἐν τῇ ἐν Κερκύρᾳ Ἀκαδημίᾳ καὶ τῷ αὐτῇ προσηρτημένῳ ἱεροσπουδαστηρίῳ, ἀτινα ἀπὸ τοῦ 1821 ἕδρυσεν ὁ Ἀγγλος φιλέλλην. ἀσέδιμος Γευΐλφορδ. Μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1881 πολιτικὴν ἔνωσιν τῆς Θεσσαλίας καὶ μέρους τῆς Ἡπείρου κατέστη ἀναγκαῖα καὶ τεύτων τῶν χωρῶν ἡ μετὰ τῆς Ἐλλάδος ἐκκλησιαστικὴ ἔνωσις. Μετὰ τὸν τελευταῖον ἔνδοξον πόλεμον τοῦ 1912 καὶ 1913 ἡγώθησαν ἐκκλησιαστικῶς μετὰ τῆς Ἐλλάδος πᾶσαι αἱ χώραι αἱ ἀποτελοῦσαι γῦν μέλη τοῦ βασιλείου τῆς Ἐλλάδος. Τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἐλλάδος ἐτάραξαν τὸ μὲν ἡ παρουσία τοῦ θείστον Καίρου, διτις ἀπὸ τοῦ 1836 διατηρῶν σχολείον ἐν Ἀνδρε, δραγανοτροφεῖον δνομασθέν, ἐδίδασκε, καίπερ φέρων τὸ σχῆμα τοῦ αληρικοῦ, ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, διὸ καὶ κατεδιώχθη, τὸ δὲ ἡ ἐμφάνισις ἐν αὐτῇ καθολικῶν (ἱησουϊτῶν, ἀδελφῶν τοῦ ἐλέους) καὶ διαμαρτυρομένων (Κιγκ κλπ.) ιεραποστόλων. Ἄλλ' οὔτε ἐκεῖνος οὔτε οὔτοι ήδυνήθησαν νὰ κλονίσωσι τὴν πίσιν τῶν Ἐλλήνων εἰς τὴν πατροπαράδοτον θρησκείαν των. Υπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ αληρού, ἐξ ἡς προσδοκᾶται ἡ ἀνύψωσις καὶ ἀνακαίνισις τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, ειργάσθησαν ἐν Ἐλλάδι, ἐκτὸς τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου, ἡ Ριζάρδειος σχολὴ (1843) καὶ αἱ «Κυριακοῦ Ἐκκλ. Ιστορία» Εκδ. 6η 29]5]25»

κατά τὸ 1856 ἔδρυθεισαι ιερατικὴ σχολαῖ. Ὡς θεολόγοι ἐκόσμησαν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος πρὸ πάντων δὲ Φαρμακίδης, ὁ Οἰκονόμος, ὁ Βάμβας, ὁ Κοντογόνης, ὁ Λυκοῦργος, ὁ Κλεόπας, ὁ Ρομπότης, ὁ Νικόλαος Δαμαλᾶς, ὁ Νικηφόρος Καλογερᾶς καὶ δὲ Ἰγνάτιος Μοσχάκης.

Γ'.

Ανατολικὴ ἐκκλησία ἐν Ρωσίᾳ

*Πότε ἐγένετο ἀνεξάρτητος ἢ ἐκκλησία τῆς Ρωσίας
καὶ ποία ἢ κατάστασις αὐτῆς;*

Πῶς εἰσήχθη ὁ χριστιανισμὸς ἐν Ρωσίᾳ εἰδομεν ἀλλαχοῦ. Ἐκεῖ παρετηρήσαμεν, ὅτι οἱ μητροπολῖται Κιέβου, οἱ ἀνώτεροι ἐπίσκοποι τῆς Ρωσικῆς ἐκκλησίας, στίνεται μετὰ ταῦτα μετέθηκαν τὴν ἔδραν αὐτῶν εἰς Μόσχαν τὴν ἀποβάσαν πρωτεύουσαν τοῦ ρωσικοῦ κράτους, ἔχειριστονοῦντο καὶ ἐπέμποντο συνήθως ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, ἐκεῖθεν ἔξαρτώμενοι. Ἡσαν δὲ Ἑλληνες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ἡ κατάστασις αὕτη διήρκει μέχρι τοῦ Ι^Χ αἰώνος. Τότε δὲ Τερεμίας δὲ Β'. πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, διατρίβων ἐν Ρωσίᾳ χάριν συλλογῆς ἐλεῶν ὑπὲρ τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει διακειμένων ἐκκλησιῶν, παρακληθεὶς ὑπὸ τοῦ Τσάρου καὶ τοῦ ρωσικοῦ κλήρου, ἀγέδειξε τὸν τέως μητροπολίτην Μόσχας πατριάρχην. Ἐκτοτε ἐκυβερνᾶτο ἡ ρωσικὴ ἐκκλησία ὑπὸ πατριαρχῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἔξαρτησις τις ἀσθενής ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τινὰ χρόνον ἔξηκολούθει, διότι ἐν Ρωσίᾳ ἐκλεγόμενοι ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχοῦ. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἥρχισαν ἐν Ρωσίᾳ νὰ διευθύνωνται ἐντελῶς ἀνεξαρτήτως ἀφ' ὅτου δὲ Μέγας Πέτρος, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰώνος ἀχμάζων, ἀνέλαβεν εἰς τὰς στιβαρὰς χειράς του τὰς ἡνίας τοῦ ρωσικοῦ κράτους. Ὁ μεγαλεπήβολος εὗτος καὶ δραστήριος αὐτοκράτωρ, διστις τὰ πάντα ἥθελε νὰ διευθύνῃ αὐτός, ἔθηκε δὲ διὰ τῶν μεταρρυθμίσεών του τὰς βάσεις τοῦ μεγαλείου

τοῦ ρωσικοῦ ἔθνους, δὲν ἡρέσκετο νὰ βλέπῃ συγχεντρωμένην πᾶσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν δύναμιν ἐν ἐνὶ προσώπῳ Ισοβίως. Διὰ τοῦτο, ἐτε τῷ 1702 ἀπέθανεν δι πατριάρχης Ἀδριανός, ἀφῆκεν ἐπίτηδες κενὸν τὸν πατριαρχικὸν θρόνον μέχρι τοῦ 1722, καθ' ὃ διάστημα ἐπιτροπὴ προσωρινὴ ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις αὐτοῦ διηγήθυνε τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Τῷ δὲ 1722 ὥρισθη ὅπ' αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ Πατριάρχου σύνοδος ἐξ ἐπισκόπων καὶ τινῶν πρεσβυτέρων, ὡς ἀνωτάτη αὐτοκέφαλος ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ, ἥτις ἐδρεύουσα ἐν Πετρουπόλει μέχρι τοῦτο τῇ συμπράξει καὶ τῆς κυβερνήσεως διοικεῖ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρωσίας. Οἱ Τσάροι διὰ τῶν ἐν τῇ συνόδῳ ἐπιτρόπων αὐτῶν ἔξασκοῦσιν ἐπ' αὐτῆς μεγίστην ἐπιφροήν, οἷαν σχεδὸν ἄλλοτε οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἐπὶ τῶν συνόδων καὶ τῶν πατριαρχῶν τῆς ἐποχῆς των. ‘Ο μέγας Πέτρος συγέστησε πρῶτος σχολὰς πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου, ἀπήγησε δὲ προσόντα παρὰ τῶν χειροτονουμένων ἱερέων καὶ διέταξεν ἐν γένει τὰ μοναστηριακὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ ποάγματα, περιορίσας τὸν ὑπέρμετρον ἀριθμὸν τῶν μοναστηρίων καὶ μοναχῶν καὶ ἐλαττώσας τὸν ἀριθμὸν τῶν ἕορτῶν, καθ' ἃς ἐπρεπε νὰ μὴ ἐργάζωνται ἐν τοῖς διμοσίοις γραφείοις. Πολλὴν μέριμναν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἐπεδειξαντο καὶ οἱ διάδοχοι τοῦ Πέτρου, μάλιστα δὲ Αἰκατερίνα ἡ Β΄, Νικόλαος ὁ Α΄ καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Β΄.

Ἡ λατρεία παρὰ τοὺς Ρώσους ἐλαμπρύνθη διὰ τῆς γενναιοδωρίας μάλιστα τῶν Ρώσων ἡγεμόνων. ‘Η ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ πρὸ πάντων βελτιωθεῖσα διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ἀρμονίας ἀνυψώθη εἰς θαυμασίαν ἀνάπτυξιν. Καὶ τὸ κήρυγμα δέ, τὸ δόποιον φωτίζον τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων διὰ τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως καὶ καταπολεμοῦν ἔνθεν μὲν τὰς δεισιδαιμονίας καὶ προσλήψεις ἐτέρωθεν δὲ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀδιαφορίαν, δύναται νὰ ἐγείρῃ καὶ διατηρήσῃ νέαν τινὰ ἀληθῆ θρησκευτικὴν ζωὴν, ἦρχισεν ν' ἀκούηται συχνότερον νῦν ἐν τῇ Ρωσίᾳ ἢ ἀλλοτε. ’Ἐν τῇ ρωσικῇ ἐκκλησίᾳ ἐβελτιώθη μεγάλως ἐσχάτως ἡ παιδεία τοῦ κλήρου, ἀφ' ἓτου ἰδρύθησαν τέσσαρες θεολογικαὶ ἀκαδημίαι ἐν Πετρουπόλει ἐν Μόσχᾳ, ἐν Κιέβῳ καὶ ἐν Καζάν, καὶ πολλαὶ ἄλλαι θεολογικαὶ σχολαὶ. ‘Η γειτνίασις τῆς σοφῆς Γερμανίας δὲν δύναται εἰμην

νὰ ἔχῃ λίαν εὐεργετικὴν ἐπὶ τῆς θεολογικῆς μορφώσεως τοῦ ρωσικοῦ αλήρου ἐπιρροήν. Τὴν ρωσικὴν ἐκκλησίαν ἐκάσμησαν σπουδαῖοι θεολόγοι, οἵον δὲ Προκοποβίκιος ἐπὶ τοῦ μεγάλου Πέτρου ἀκμάσας καὶ τούτου σύμβουλος γενόμενος ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς μεταρρυθμίσεσι, δογματικὸς σπουδαῖος· δὲ Πλάτων δισυγγραφεὺς τῆς γνωστικῆς Κατηχήσεως, δὲ δογματικὸς Μακάριος δὲ Φιλάρετος καὶ ἄλλοι. Ἐν τῇ Ρωσίᾳ ὑπάρχει μεγάλη πληθὺς αἰρέσεων, δινομάζονται δὲ εὗται Ῥασκολινῖκοι, δηλ. σχισματικοί, καὶ ἀπεσχισθῆσαν ἥπο τῆς ρωσικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐπὶ Νίκωνος τοῦ πατριάρχου κατὰ τὸν ΙΖ' αἰώνα διότι δὲν ἡθέλησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τὰ ἐκ τῶν σφαλμάτων των διορθωθέντα λειτουργικὰ βιβλία. Ἐνεκα τῆς παχυλῆς των ἀμαθείας περιέπεσον οἱ Ῥασκολινῖκοι εἰς διαφόρους μωράς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας, διηγρέθησαν δὲ μεταξύ των. Ἡ ρωσικὴ ἐκκλησία διατηρεῖ ἐν πάσῃ σχεδὸν τῇ Ἀσίᾳ ιεραποστόλους κηρύττοντας τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἐξαπλοῦντας τὸν ὀρθόδοξον χριστιανισμὸν παρὰ τοῖς βαρβάροις ἐθνικοῖς. Πρὸς τοὺς ἀλλοδόξους οἱ Ρῶσοι προσηνέχθησαν πάντοτε μετὰ θαυμασίας ἀνοχῆς. Μόνον ἐν Πολωνίᾳ ἔνεκα λόγων ἐθνικῶν ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουσιν ἐξημένα τὰ πάθη μεταξύ καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων. Οἱ ὀρθόδοξοι Ρῶσοι ισχύοντες νῦν καταπιέζουσι τοὺς καθολικοὺς Πολωνούς, δπως ἀλλοτε, ζε οὐρανού ισχυρὸν Πολωνικὸν κράτος, οἱ τελευταῖοι εὗται ἔκεινους.

Δ'.

Αἱ λοιπαὶ αὐτοκέφαλοι ὁρθόδοξοι ἐκκλησίαι.

§ 43.

*Αἱ ὁρθόδοξοι ἐκκλησίαι Αὐστρίας, Βλαχίας, Σερβίας
Μαυροβουνίου καὶ Ἰβηρίας.*

1. Αἱ ὁρθόδοξοι ἐκκλησίαι τῆς Αὐστρίας.

Πλὴν τῶν ἐν Τούρκιᾳ ὁρθόδοξων ἐκκλησιῶν, τῶν τεσσάρων δηλ. πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιο-

χείας καὶ Ἱεροσολύμων, τῆς αὐτοκεφάλου δρθόδοξου ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ τῶν ἀνεξαρτήτων ἐκκλησιῶν τῆς Ἐλλάδος καὶ τῆς Ρωσίας ὑπάρχουσι καὶ αἱ ἔξης αὐτοκέφαλοι δρθόδοξοι ἐκκλησίαι. Ἡ ἐκκλησία τῶν ἐν Αὔστριᾳ ὁρθοδόξων. Οἱ δρθόδοξοι οὗτοι Σέρβοι ὄντες, Βλάχοι καὶ Ρουμανοίοι ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κάρλοβιτς τελοῦντες, ὑπήγοντο ἀλλοτε διὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων Πεκίου ἢ Βελιγραδίου ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Κωνσαντινουπόλεως ἀλλὰ τῷ 1740, ὡς ἀνήκοντες εἰς κράτος ἀνεξάρτητον, ἔχωρίσθησαν διοικητικῶς καὶ ἀπετέλεσαν δρθόδοξον αὐτοκέφαλον ἐκκλησίαν. Σήμερον ὑπάγονται οἱ δρθόδοξοι οὗτοι τῆς Αὔστριας ὑπὸ τρεῖς αὐτοκεφάλους ἀρχιεπισκόπους, τοῦ Κάρλοβιτς, τῆς Ἐρμανστανδ καὶ τοῦ Τσέρνοβιτς, εἴναι δὲ περὶ τὰ τέσσαρα ἔκατομμύρια, ὑπάρχει δὲ πρὸς μόρφωσιν τοῦ δρθόδοξου κλήρου αὐτῶν πλὴν ἀλλων ἐκκλησιαστικῶν σχολῶν καὶ θεολογικῆς σχολὴ ἐν τῷ ἐν Τσέρνοβιτς Πανεπιστημίῳ.

2. Ἡ ὁρθόδοξη ἐκκλησία τῆς Βλαχίας.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη ὑπὸ τοὺς μητροπολίτας Βουκουρεστίου καὶ Ιασίου τελοῦσα ὑπήγετο ἀλλοτε ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, ὅφ' ὃν περιῆλθε κατά μικρὸν μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν προτέροις χρόνοις, δτε εἶχον ἀποτελέσει εἰς Βλάχοι κράτος ἀνεξάρτητον ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἥσαν καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἀνεξάρτητοι. Κηρυχθείσης τῆς Βλαχίας ἡμί-ἀνεξαρτήτου ἡγεμονίας διὰ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων τῷ 1856, ὁ ἡγεμὼν Κούζας ἐκήρυξε καὶ τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Βλαχικῆς ἐκκλησίας, κατὰ τὰ ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ λιχύοντα, καθ' ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις δέον ν^ο ἀκολουθήσῃ τὴν πολιτικὴν καὶ κράτος ἀνεξάρτητον δέον νὰ ἔχῃ καὶ ἀνεξάρτητον ἐκκλησίαν.

Ἡ ἀνεξαρτησία αὕτη ἐγένετο πλήρης, ἀφ' ὃτου ἡ Βλαχία μετὰ τὸν τελευταῖον ρωσοτούρκικὸν πόλεμον διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου τῷ 1878 ἐγένετο ἀνεξάρτητον βασίλειον. Ὁ βλαχικὸς κλῆρος μορφοῦται ἐν ταῖς θεολογικαῖς σχολαῖς τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τοῦ Ιασίου καὶ ἐν ἀλλοις μικροτέροις ἐκκλησιαστικοῖς σεμιναρίοις.

‘Η υπὸ τοῦ Κούζα δήμευσις τῶν κτημάτων τῶν ἐλληνικῶν μονῶν ἐν Βλαχίᾳ κατὰ τὸ 1863 περιήγαγεν εἰς σύγκρουσιν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Βλαχίας πρὸς τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον.’ Επίσης δὲ καὶ ἡ ἀπαίτησις τῶν Βλάχων νὰ ἔπιβληθῶσι Ρουμάνοι ἐπίσκοποι, λερεῖς καὶ διδάσκαλοι εἰς τὰς Ἐλληνικωτάτας Κουτσοβλαχικὰς κοινότητας τῆς Μακεδονίας κατέστησε λίαν τεταμένας τὰς πρὸς τὴν Ἐλλάδα καὶ τὸ πατριαρχεῖον σχέσεις τῆς Ρουμανίας (1907), ὅπεριν ἐπήγαγαν καὶ οἱ τελευταῖοι διωγμοὶ τῶν ἐν Βλαχίᾳ ἐγκατεστημένων Ἐλλήνων καὶ αἱ ἀπελάσεις αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Βλαχικοῦ ἐδάφους! ’Επὶ τέλους δύμας ἐπῆλθεν ἡ ποθουμένη συμφιλίωσις.

3. Ἡ ὁρθόδοξος ἐκκλησία τῆς Σερβίας.

Οἱ Σέρβοι, δπως καὶ οἱ Βλάχοι, ὅντες ἐκκλησιαστικῶς ἀνεξάρτητοι ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἔζητοσαν καὶ ὑπήχθησαν ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην τῷ 1766, ἵνα ἔχωσι τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν αὐτοῦ κατὰ τῶν καταπιέσεων τῶν Ὀθωμανῶν (ὕρισκεις ἐκκλησιαστικὴν ἴστορίαν Σεργίου Μακράλου παρὰ Σάθα, Μεσαιων. Βιβλιοθ. Γ' σελ. 251). ’Αλλ’ ὅτε τῷ 1830 διὰ τοῦ Ὁρβένοβιτς ἐγένετο ἡ Σερβία ἡμιανεξάρτητος ἡγεμονία κατέστη πάλιν καὶ ἐκκλησιαστικῶς αὐτοκέφαλος, ὡς ἦτο πρέπον, τῷ δὲ 1878 διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου κηρυχθείσης καὶ τῆς Σερβίας βασιλείου, ἀπέβη καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀνεξάρτησία αὐτῆς πλήρης. ’Ἡ σερβικὴ ἐκκλησία διοικεῖται ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Βελιγραδίου ἔχοντος περὶ ἑκυτὸν σύνοδον Σέρβων ἐπισκόπων. ’Ἐν Βελιγραδίῳ μορφοῦται θεολογικῶς ὁ Σερβικὸς κλῆρος. Οἰονεὶ παράρτημα τῆς σερβικῆς ἐκκλησίας εἶναι ἡ τοῦ Μαυροβουνίου, οὗ ἐκκλησιαστικῶς προστατεῖται ὁ ἐν Κετίγνη μητροπολίτης Μαυροβουνίου. Οἱ Μαυροβούνιοι εἶναι σερβικῆς ἐθνικόνητος.

4. Ἡ ἐν Ἰβηρίᾳ τοῦ Καυκάσου ὁρθόδοξος ἐκκλησία.

Αὕτη ἀλλοτε ἦτο ἐντελῶς ἀνεξάρτητος ὑπὸ δύο ἀρχιεπισκόπους, τὸν τῆς ἀνω λεγομένης Ἰβηρίας καὶ τὸν τῆς κάτω Ἰβηρίας,

ἀλλ' ἀφ' ὅτου οἱ "Ιβηρες ἐζήτησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου διγδόου αἰώνος, ἐναντίον τῶν πιέσεων τῶν Τούρκων καὶ τῶν Περσῶν τὴν προστασίαν τῶν Ρώσων καὶ περιήλθον ὑπὸ τὴν ρωσικὴν ἔξουσίαν ὑπήχθησαν καὶ πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὰς ρωσικὰς πολιτικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς ἀρχὰς.

5. Ἡ ἐκκλησία ἢ ἐξαρχία τῆς Βουλγαρίας.

§ 44.

Tὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα.

Οἱ βούλγαροι, ὡς οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βλάχοι, ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων μετὰ τῆς πολιτικῆς των ἀνεξαρτησίας ἀπέκτησαν καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν αὐτοκέφαλον ὑπὸ τοὺς ἀρχιεπισκόπους Ὁχρίδος καὶ Τυρνόβου. Ἀλλὰ τῷ 1767 πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐζήτησαν οἰκειοθελῶς, δπως καὶ οἱ Σέρβοι, τὴν ὑποταγήν των ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην (παράβαλε τοῦ αὐτοῦ Σεργίου Μακραίου ἐκκλησιαστικὴν ἴστοραν σελ. 252). Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ 1860, ἀφ' ὅτου εἶδον ἀνεξαρτήτους καὶ πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς καὶ τοὺς "Ελληνας καὶ τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς Σέρβους, ἐπειδύμησαν καὶ ἐζήτησαν καὶ αὐτοὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν των, καὶ" ἀρχὰς μὲν τὴν ἐκκλησιαστικήν, εἰτα δὲ καὶ τὴν πολιτικήν. Αἱ ἀξιώσεις των δμως, ἀπὸ ἀρχῆς περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ περὶ σχηματισμοῦ ἐξαρχίας ἢ ἐκκλησίας αὐτοκεφάλου ἐγένοντο οὕτως ἀτέπως καὶ τόσον ἐναντίον τῶν Ισχυρόντων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ, ὡςτε πρὸς τὴν τέως κανονικὴν προσταμένην αὐτῶν ἀρχήν, τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, περιήλθον ἀμέσως εἰς ἀδιέλλαχτον σύγκρουσιν. Δὲν ἡρκοῦντο δηλ., ὡς προέτεινεν αὐτοῖς τῷ 1868 δ Πατριάρχης Γρηγόριος δ στ' νὰ συγκροτήσωσιν ἐκκλησίαν ἢ ἐξαρχίαν Βουλγαρικὴν ἀνεξάρτητον περιοριζομένην ἐν τῷ κυρίως Βουλγαρίᾳ, ἐν ἐπαρχίαις ἀμιγοῦς Βουλγαρικοῦ πληθυσμοῦ μετὰ ἐξάρχου ἐδρεύοντος ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ δι' αὐτῶν ἐκλεγομένου, ἀλλ' ἐπικυρουμένου ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ἀλλ' ἥθελον οἱ πανταχοῦ τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης σλαυοτιμούντες, εἰτε ἔχουσι: βουλγαρικὸν τὸ φρό-

νημα είτε μή, ν' ἀποτελέσωσι μετὰ τῶν ἐν τῇ κυρίως Βουλγαρίᾳ οἰκούντων ἵδιαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητον ἐκκλησίαν τῶν Βουλγάρων μετὰ κέντρου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου παρὰ τῷ Ἑλληνὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ νὰ ἐδρεύῃ ὡς δεύτερος πατριάρχης ἡ κεφαλὴ αὐτῆς ἡ ἔξαρχος αὐτῆς, νὰ ὑψίστανται δὲ οὕτως ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ δύο ἐκκλησίαι ἐκ παραλλήλου, ἡ ἐλληνικὴ καὶ ἡ βουλγαρικὴ, ἀμφότεραι τὰ κέντρα των καὶ τὸν ἀρχηγόν των ἔχουσαι ἐν Κωνσταντινουπόλει! Ἡξίουν δὲ νὰ περιλαβωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν των καὶ ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, αἱ ἁποταῖαι οὐδέποτε ἀνήκον εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν, τούναντιον ἀνέκαθεν ὑπήγοντο ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, ἔχουσι δὲ καὶ ὅπου παρὰ τινῶν τῶν κατοίκων λαλεῖται ἡ σλαυικὴ γλῶσσα ἐλληνικώτατον τὸ φρόνημα! Αἱ τοιαῦται ἀξιώσεις τῶν Βουλγάρων ἡσαν προφανῶς ἀτοποι καὶ ἀντικανονικα! Οἱ κανόνες ἀναγνωρίζουσιν ἐν ἑκάστῃ ἐπαρχίᾳ ἡ πόλει ἔνα ἐπίσκοπον, ἀπαγορεύουσι δέ, ἵνα ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ ἡ τῇ αὐτῇ πόλει ὑπάρχωσι δύο ἐπίσκοποι. Ο Ἡ' κανὼν τῆς Α' οἰκουμενικῆς συνδόου λέγει ρητῶς: «Ἴνα μὴ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει δύο ἐπίσκοποι ὕστιν». Οὐδέποτε ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ οἱ ὄρθδοξοι ἡσαν διηρημένοι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ κατὰ τὰς διαφόρους ἐθνικότητας οὕτως, ὥστε ἑκάστη ἐθνικότης ἐν μιᾶς καὶ τῇ αὐτῇ χώρᾳ νὰ ἔχῃ πνευματικὸν ἀρχηγὸν καὶ νὰ ὑπάρχωσιν ἐπομένως δύο ἡ πλειότεροι ἐπίσκοποι ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ. Διὰ τοῦτο τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον δὲν ἥδυνατο ν' ἀνεχθῇ τὰς ἀξιώσεις ταύτας καὶ ἀπέκρουσεν αὐτάς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Πύλη ὑπὸ τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς, ἥτις ὑπερήσπιε τὰς τάσεις ταύτας τῶν Βουλγάρων, πιεζομένη ἐνέδωκεν εἰς τὰς αἰτήσεις αὐτῶν καὶ ἰδρυσε τῷ 1872 διὰ φιρμανίου βουλγαρικὴν ἔξαρχίαν περιλαβοῦσαν οὐ μόνον τὴν κυρίως Βουλγαρίαν, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης διαμαρτυρόμενα κατὰ τῆς τοιαύτης ἀποσπάσεως ἀπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ θέλοντα νὰ μένωσι πατριαρχικὰ καὶ ἐλληνικά, μετὰ ἔξαρχου ἡ ἀρχηγοῦ αὐτῆς ἡ δευτέρου πατριάρχου ἐδρεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει διεμαρτυρήθη δικαίως δ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἀν-

θιμος δ ζ', ἀφώρισε τὸν ἐν Κωνσταντίνουπόλει ἔγκαθιδρυθέντα πρῶτον ἔξαρχον τῶν Βουλγάρων Ἀνθίμον τὸν πρόην Βιδύνης καὶ διὰ μεγάλης τοπικῆς συγόδου τῷ αὐτῷ ἔτει ἐν Κωνσταντίνουπόλει συγκροτηθείσης ἐκήρυξε σχισματικούς, δηλ. ἐπαναστάτας καὶ ἀντάρτας κατὰ τῆς ἀνωτέρας αὐτῶν κανονικῆς ἀρχῆς καὶ ἀποκεκομένους ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς δρυθοδόξου ἐκκλησίας πάντας τοὺς Βουλγάρους τοὺς ἀκολουθοῦντας τὴν οὕτως ἀντικανονικῶς γενομένην βουλγαρικὴν ἔξαρχίαν. Οἱ Βούλγαροι ἐν τούτοις κατορθώσαντες τῇ προστασίᾳ τῆς αὐτῆς λαζαρᾶς Δυνάμεως, τῆς προστατευούσης αὐτούς, νὰ ἐκδοθῶσι τὰ ἀναγκαῖα βεράτια διορισμοῦ Βουλγάρων ἐπισκόπων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ καταλαμβάνοντι πολλαχοῦ διὰ τῆς βίας ἑλληνικὰς ἐκκλησίας καὶ ἑλληνικὰ μοναστήρια καὶ σχολεῖα, ἀποδιώκουσι τοὺς Ἐλλήνας κληρικούς, μοναχούς καὶ διδασκάλους καὶ διαπράττουσι ἀνηκούστους ἀλλας κατὰ τῶν Ἐλλήνων βιαιοπραγίας. Τῷ 1876 ἐγείρουσι τέλος τὴν γελοίαν ἐπανάστασιν τοῦ Τατάρ Παζαρτζίκ καὶ προκαλοῦσι τὰς σφαγὰς τοῦ Βατάκ, οὕτω δὲ δίδουσιν ἀφορμὴν εἰς τὸν φωσσοτοιχικὸν πόλεμον τοῦ 1877—1878, κατέπιν τοῦ ἀπολού διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου ἰδρύεται τῷ 1878 βουλγαρική, τῷ Σουλτάνῳ κατ' ὅγομα ὑποτελής, ἡγεμονίᾳ, εἰς ἣν προστίθεται τῷ 1855 δι' ἀρπαγῆς καὶ πραξικοπήματος ἡ Ἀνατολικὴ Ῥωμαυλία ἡ ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ περιλαμβάνουσα, τῆς Εὐρώπης ἀνεχομένης καὶ τῆς Τουρκίας μὴ τολμώσης διὰ τὸν φόβον τῆς Ρωσίας νὰ παρεμποδίσῃ τὸ πρᾶγμα.

Οἱ Βούλγαροι καὶ πάλιν δὲν πειθονται νὰ περιορίζηται ἡ βουλγαρικὴ ἐκκλησία των ἐν τῇ βουλγαρικῇ ἡγεμονίᾳ μετὰ τῶν νέων μεγάλων δρίων της, ἀλλ' ἔξακολουθοῦσιν ν' ἀξιωσι πάντοτε νὰ ἔδρεύῃ δ ἔξαρχος των ἐν Κωνσταντίνουπόλει καὶ ἡ ἐκκλησία των νὰ ἐκτείνηται ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ καὶ ἐπὶ ἑλληνικῶν ἢ ἑλληνικὰ φρονούντων πληθυσμῶν, διέτι ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀπατήσεων κρύπτουσι πάντοτε σχέδιον πολιτικόν, δηλ. τὴν πολιτικὴν ἐπικράτησίν των ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ. Τὸ οίκουμενικὸν πατριαρχεῖον πιέζεται τοσοῦτον ὑπὸ

τῆς Πύλης πρὸς χάριν τῶν Βουλγάρων, ὡστε Διονύσιος δὲ Εὔ-
καὶ ἔνεκα τοῦ λόγου τούτου κηρύττει τῷ 1890 τὴν ἐκκλησίαν ἐν
διωγμῷ, ὅτε ἐκλείσθησαν αἱ ὀρθόδοξοὶ ἐκκλησῖαι πανταχοῦ ἐπὶ
τινα χρόνον πρὸς ἔνδειξιν πένθους. Τῷ 1901 ἐγείρουσιν οἱ Βούλ-
γαροι ταραχάς ἐν Βουλγαρίᾳ, ἵνα λάβωσι διὰ νέου πραξικοπή-
ματος ἀφορμήν νὰ καταλάβωσι τὴν Μακεδονίαν, ὡς κατέλαβον
τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμανίαν. Ἡ Ρωσία καὶ ἡ Αὐστρία φοβού-
μεναι μῆπως ἐκ τῶν ταραχῶν τούτων ἀνακινηθῆ τὸ Ἀνατολικὸν
ζῆτημα καὶ θέλουσαι ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἡσυχίαν ἐν τῇ Ἀνα-
τολῇ ζητοῦσι μεταρρυθμίσεις ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν,
ἵνα ἐπέλθῃ ἡ τάξις, ἀλλ’ ἡ Πύλη κωφεύει. Τῷ 1903 ἐκρήγνυται
τελεία ἐπανάστασις τῶν Σλαύων ἐν Μακεδονίᾳ ὑποστηριζομένων
ὑπὸ Βουλγαρικῶν στιφῶν ἐκ Βουλγαρίας εἰσβαλόντων. Οἱ Τούρκοι
ὅμως καταστέλλουσι διὰ τῆς βίας τὴν ἐπανάστασιν ταύτην.
Ἐπειδὴ ἡ Μακεδονία πληροῦται συμμοριῶν βουλγαρικῶν ὑπο-
στηριζομένων ὑπὸ κομιτάτων ἐν Σόφιᾳ ἔδρευσάντων καὶ καταδιω-
κουσῶν διὰ δολοφονιῶν καὶ παντὸς ἀλλού βιασού μέσου πᾶν ὅτι
ἔλληνικὸν καὶ πολλαχοῦ προβανούσων εἰς σφαγὰς τῶν κατοίκων
διλοιλήρων ἔλληνικῶν ἢ ἔλληνιζόντων χωρίων, τοῦτο ἀνάγκαζει
τοὺς ἔλληνικούς πληθυσμούς ν' ἀμυνθῶσι καὶ δι' ἐνόπλων ἔλλη-
νιμακεδονικῶν σωμάτων ν' ἀποκρύψωσι τὴν βίαν διὰ τῆς βίας.
Ἐπειδὴ δὲ οὕτως ἡ Μακεδονία ἐγένετο τὸ θέατρον μεγάλων τα-
ραχῶν καὶ ἀναστατώσεων, ἀναγκάζεται ἡ Εὐρώπη ν' ἀναθέσῃ
τῇ Ρωσίᾳ καὶ τῇ Αὐστρίᾳ, ὡς δμόροις τῇ Τουρκίᾳ ἐπικρατεῖσι
καὶ ἐνδικφερομέναις πλειότερον διὰ τὴν τάξιν ἐν ταῖς χώραις
τοῦ Αἴμου, να διευθετήσωσι τὰ πράγματα τῆς Μακεδονίας καὶ
ἐπαναφέρωσι τὴν ἡσυχίαν, ἥν ἀπεδείχθη ἀνίκανος νὰ τηρήσῃ ἡ
Πύλη. Ἐν Μύρτσεγ ἀποφασίζεται παρὰ τῶν δυνάμεων τούτων νὰ
εἰσαχθῇ ἐν Μακεδονίᾳ μικτὴ χωροφυλακὴ ὑπὸ Εὐρωπαίους ἀξιω-
ματικούς, ἵνα τηρῇ τὴν τάξιν, καὶ οἰκονομικὸς καὶ διοικητικὸς
ἔλεγχος. Ἡ Πύλη ἀναγκάζεται μετὰ ἐπίδειξιν τῶν εὐρωπαϊκῶν
στόλων ἐν Μιτυλήνῃ (1905) νὰ δεχθῇ τὴν νέαν κατάστασιν. Ἡ
ἀθλιότης ὅμως καὶ ταραχὴ ἔξακολουθεῖ μετὰ ταῦτα. Ἡ θηριω-
δία καὶ ἡ βροβαρότης τῶν Βουλγάρων ἐκσπᾷ κατὰ τῶν φιλειρη-

νικῶν καὶ ἀθύων Ἐλλήνων τῶν κατοικούντων ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ. Πυρπολεῖται ἡ Ἀγχιλαος, διώκονται ἐὲ οἱ Ἐλληνες ἀπανθρώπως ἐν Βάρνη, ἐν Στενημάχῳ. ἐν Φιλιππούπόλει καὶ ἀλλαχοῦ καὶ αἱ ἐκκλησίαι των καὶ τὰ μοναστήριά των ἐναντίον παντὸς δικαίου, ἐναντίον τῶν διατάξεων τῆς βερολινέου συνθήκης ἀρπάζονται, τὰ δὲ σχολεῖά των κλεονται καὶ πολλαὶ χιλιάδες ἔξ αὐτῶν μὴ ὑποφέρουσαι τοὺς διωγμούς τούτους ἐκπατρίζονται φεύγουσαι εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ τὴν Ἐλλάδα (1907) Οἱ Ἐλληνες ἀρχιερεῖς Μακεδονίας καὶ Θράκης κατηγοροῦνται ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ὡς εὑνοοῦντες τὴν ἄμυναν τῶν Ἐλληνικῶν πληθυσμῶν, ἀπειλοῦνται διὰ μεταθέσεων καὶ ἀνακλήσεων ὑπὸ τῆς Πύλης καὶ ἀποκλείονται ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰ ἐπαρχιακὰ συμβούλια. Τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον πιέζεται πάντοθεν, ἡ δὲ Ἐλλὰς δι' ἐπανειλημμένων διακοινώσεων ἀπειλεῖται ὑπὸ τῆς Πύλης καὶ τῶν Δυνάμεων, διότι δὲν κατορθοῖ, ὡς ἀπαιτοῦσιν αὗται, νὰ παύσῃ πᾶσα καταδίωξις τῶν Ἐλλήνων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ν' ἀφεθῶσιν οἱ ἔκει Ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐξακολουθουσῶν νὰ λυμαίνωνται τὴν χώραν βουλγαρικῶν συμμοριῶν. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐπειδὴ συγκρούονται τὰ συμφέροντα αὐτῶν, δὲν συνεφώνουν νὰ λάβωσιν δριστικὰ μέτρα, ἵνα ἐπαναφέρωσι τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡσυχίαν εἰς τὴν τλήμονα χώραν. Καὶ τοιουτοτρόπως διηγωνίζετο ἡ ἀπεριγραπτος καὶ κρισιμοτάτη κατάστασις ἐν αὐτῇ. Εἰς τοιοῦτον σημείον εὑρίσκεται καὶ σήμερον τὸ βουλγαρικὸν ξήτημα, τὸ δόποιον δικαίως κρατεῖ ἐν συγκινήσει καὶ ταραχῇ δλόκληρον τὸν Ἑλληνισμόν, διότι ἐν αὐτῷ κινδυνεύουσι καὶ ἀπειλοῦνται οὖ μόνον τὰ πατροπαράδοτα καὶ ὅπ' αὐτῶν τῶν κατακτητῶν διὰ φιρμανίων ἀνεγνωρισμένα καὶ ὑπὸ εὐρωπαϊκῶν συνθηκῶν ἐπικυρωμένα δικαιώματα καὶ προνόμια τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καὶ αἱ βάσεις τοῦ πολιτεύματος τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν θείων καὶ ιερῶν κανόνων αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑψιστα συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι πρόκειται περὶ ἐσχεδιασμένης καὶ ἐπιδιωκομένης ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀρπαγῆς τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, τῶν Ἑλληνικωτάτων τούτων ἐπαρχιῶν, μεθ' ὧν συνδέεται τὸ μέλλον τοῦ

έλληνισμοῦ. Εύτυχως οἱ τελευταῖοι ἔνδοξοι πόλεμοι τῆς Ἑλλάδος τῷ 1913 καὶ τῷ 1918—1919 ἐβελτίωσαν τὴν κατάστασιν· διότι καὶ μέγα μέρος νῦν τῆς Μακεδονίας ἔγινεν ἔλληνική χώρα καὶ οἱ μένοντες ὑπὸ Βουλγαρικὴν ἔξουσιαν Ἑλληνες θὰ εἰναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἴσχυρᾶς Ἑλλάδος, οἱ δὲ βούλγαροι δὲν θὰ δύνανται ἀτιμωρητὶ πλέον νὰ πιέζωσι τὰς ἔλληνικὰς κοινότητας. Οἱ δρόσοι εἰνε περὶ τὰ 140 ἑκατομμύρια.

ΣΗΜ. Αἱ ἀπὸ τῶν δρόσοδέξων κεχωρισμέναι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐκκλησίαι τῶν Νεστοριανῶν, Ἰακωβίτῶν, Ἀρμενίων, Κοπτῶν, Ἀβησσινίων καὶ Μαρωνιτῶν (σημ. § 33) ἔμειναν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐν τῇ αὐτῇ ταπεινώσει καὶ ἀδυναμίᾳ, ἐν ἦ ἀπ' ἀρχῆς διετέλουν. Ἡ ἱστορία αὐτῶν οὐδὲν σχεδὸν ἀξιοσημένωτον γεγονὸς ἔχει ν' ἀναγράψῃ. Οἱ καθολικοὶ καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι ἐπειράθησαν καὶ τὰς ἐκκλησίας ταύτας γὰ προσηγλυτίσωσιν, ἐπέτυχον δὲ μάλιστα οἱ καθολικοὶ ἵκανοις ὀπαδούς αὐτῶν ν' ἀποσπάσωσι ἀπὸ τῶν πατρίων δογμάτων. Καθὼς ὅπαρχουσιν εὐάριθμοι τινες οὖνται ἡ γραικοκαθολικοί, οὕτως ἔχομεν νῦν καὶ δλίγους τινὰς Κόπτας, Ἰακωβίτας καὶ Ἀρμενίους οὖνταις, δηλ. ἡνωμένους μετὰ τῆς Ῥώμης. Οἱ Μαρωνῖται ἥδη ἀπὸ ἀρχαιοτέρων χρόνων (1182) εἰχον δεχθῆ τὸν καθολικισμόν. Τῶν διαμαρτυρομένων ἱεραποστόλων αἱ ἐνέργειαι ἀπέφερον παρὰ τοῖς λαοῖς τούτοις δλιγωτέρους καρπούς. Μόνον παρὰ τοῖς Νεστοριανοῖς εὑρεν δ προτεσταντισμὸς ὑποδοχὴν τινα.

B'.

*Ιστορία τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας.

§ 45.

**Vai*
Ποία ἡ δύναμις καὶ τίνες αἱ τάσεις τῶν ποπῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους;

Οἱ πάποι ἀπώλεσαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὴν μεγάλην καὶ ἔκτακτον ἐκείνην δύναμιν, ἣν εἶχον κατὰ τοὺς μέσους αἰώνας. Οἱ νεώτεροι λαοὶ τῆς δύσεως μετὰ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν, ἀρ' ἐτου ἡ παιδεία κατέστρεψε παρ' αὐτοῖς τὰς παχυλὰς

δεισιδαιμονίας καὶ τὸν ἄγριον φανατισμόν, διτις ἐπεκράτει ἀλλοτε,
δὲν ὑπήκουον πλέον τυφλοῖς τοῖς ὅμμασιν εἰς τὰς ἀπὸ Ρώμης διατα-
γάς. 'Αφ' ἔτέρου ή μεταρρύθμισις τὸ μὲν κατέδειξε τὰ αἰσχη τοῦ
παπισμοῦ καὶ ἥλεγξεν ὡς παρανόμους καὶ ἐκ σφετερισμοῦ προελ-
θούσας πάσας τὰς μεγάλας ἔξουσίας, ἃς οἱ πάπαι εἶχον εἰς
ἔαυτοὺς συγκεντρώσει, οὕτω δ' ἐκλόνισε τὴν εἰς τὸν παπισμὸν πι-
στιν τῶν λαῶν, τὸ δὲ ἀπέσπασε μέγα μέρος τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας.
'Αλλ ἂν ή πραγματική δύναμις τῶν παπῶν κατέπεσε κατὰ τοὺς
νεωτέρους χρόνους, αἱ ἀξιώσεις ὅμως αὐτῶν καὶ τάσεις ἔμει-
ναν αἱ αὐταί. Οἱ πάπαι καὶ νῦν εἶχον καὶ ἔχουσι τὴν ἀξιώσιν νὰ
δεσπόζωσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς ἀνώτατοι καὶ ἀπεριόριστοι ἄρχοντες,
ἀντέστηταν δὲ κατὰ πάσης ἀποπείρας πρός περιορισμὸν τῶν
ἔξουσιῶν αὐτῶν. Τοιούτους περιορισμοὺς ἔζητησαν ματαίως νὰ
θέσωσιν εἰς τὸν παπισμὸν οἱ Γάλλοι ἐπίσκοποι κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα
ἐπὶ Λαυδοβίκου τοῦ ΙΔ', ἔχοντες ἐπὶ κορυφῆς τὸν διάσημον θεο-
λόγον καὶ ἱεροκήρυκα Βοσσουέτον, ἐπὶ τῆς περιφήμου συνόδου τοῦ
γαλλικοῦ ακλήρου κατὰ τὸ 1682 διακηρύξαντες δτι οἱ πάπαι οὐδε-
μίλιαν ἔχουσιν ἔξουσίαν ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ πρέ-
πει ν' ἀκολουθῶσι καὶ νὰ διποτάσσωνται εἰς τὰς οἰκουμενικὰς συνό-
δους. 'Επίσης δ' ἐν Γερμανίᾳ 'Ιωσήφ ὁ Β', δ τῆς Αὐστρίας αὐτο-
κράτωρ, ἔζητησε νὰ περιορίσῃ τὴν παπικὴν δύναμιν ἐπὶ τῶν καθο-
λικῶν ἐκκλησιῶν τοῦ κράτους του, ἐπούδασε δὲ διὰ διαφέρων νό-
μων νὰ ἐκπαιδεύῃ ἐπιστημονικῶς τὸν ακλήρον καὶ ν' ἀποκέψῃ ἀπὸ
τῆς λατρείας πολλὰς δεισιδαιμονίας καὶ διαλύσας πολλὰ ἄχρηστα
μοναστήρια ὅρυσεν ἐκ τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν πολλὰ φιλανθρωπικὰ
καταστήματα. 'Αλλ οἱ πάπαι ἐνίκων πάντοτε.. 'Ενεκα τῶν τοιού-
των ἀξιώσεων τῶν παπῶν καὶ τοῦ παπικοῦ ακλήρου καὶ διότι ἡ δυ-
τικὴ ἐκκλησία ἐπολέμει πᾶσαν νέαν ἰδέαν καὶ πᾶσαν πρόσδον, ητο δ'
ἐναντία τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, ἃς ἔζητει ή Γαλλία, καὶ ἥθελε
νὰ είνει κράτος ἐν κράτει, ἡγέρθη κατὰ τὴν μεγάλην γαλλικὴν
ἐπανάστασιν (1789) ὁ γαλλικὸς λαός, ἐρεθίζομένος καὶ ὑπὸ τῶν
συγγραμμάτων τοῦ Βολταίρου καὶ ἀλλων ἐχθρῶν τοῦ καθολικισμοῦ
συγγραφέων, κατὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ προέβη ἐν τῷ
δργῷ του μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς καταργήσεως τῆς χριστιανικῆς θρη-

σκείας και τῆς ἀνακηρύξεως τῆς ἀθεῖας. Μόλις δὲ ὁ Ναπολέων διέμεγας, ἐφ' οὐδὲ οὐδὲ Σατωβριάνδος ἔγραψε τὰ ἀθάνατα ἀπολογητικὰ διπέρ τῆς χριστιανικῆς ἡρησκείας ἔργα του, τὸ «Πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ» και τοὺς «Μάρτυρας», πεισθεὶς δτι ἔθνος ἄνευ θρησκείας δὲν δύναται γὰρ ὑπάρχῃ και ἡθικὴ εἶναι ἀδύνατος ἄνευ θρησκευτικῶν ἰδεῶν ἀπεκατέστησε πάλιν τὴν καθολικήν ἐκκλησίαν ἐντελῶς εἰς τὰ πρώτα αὐτῆς δικαιώματα. Καὶ σήμερον τὸ πρὸς τὴν καθολικήν ἐκκλησίαν ἐκθρικὸν πνεῦμα τῶν Γάλλων ἔξεδηλώθη διὰ τοῦ αηρυγχθέντος χωρισμοῦ ἐκκλησίας και κράτους (1907). Καὶ δι' ἐπενεργείας τῶν μεταρρυθμισμένων ἐκκλησιῶν και ἔνεκα τῆς πρόσδου τῶν νεωτέρων χρόνων ἔξεδηλώθη παρὰ πολλοῖς πάλιν ἐπιθυμίᾳ ριζικῶν βελτιώσεων ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ. 'Αλλ' οἱ πάπαι οὐδὲ τῶν ἰησουϊτῶν ἐμπνεόμενοι δὲν ἐπέτρεψαν ποτὲ σπουδαῖας βελτιώσεις. 'Η ἐν Τοιδέντω σύνοδος κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ἀφοῦ ἐπεκύρωσε πᾶσαν διδασκαλίαν τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας μεθ' ὅλων αὐτῆς τῶν παραφθορῶν, μόνον περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ κλήρου και τῆς ἀνορθώσεως τῶν καταπεπτωκότων ἡθῶν αὐτοῦ ἡδυνήθη νὰ λάβῃ μέτρα τινά. Εἰς τῶν παπῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος Γρηγόριος ΙΓ', ἀφοῦ δι' ἐγκυκλίου του ἐστηλίτευσε ἀπάσας τὰς ἰδεας, ἐφ' οὓς στηρίζεται ἡ νεωτέρα κοινωνία, δηλ. τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, τοῦ λόγου, τῆς ἐπιστήμης και τῆς θρησκείας και τὴν τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, ἐκήρυξεν δτι εἶναι βλφσφημία και αὔρεσις νὰ εἰπῃ τις, δτι ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία ἔχει ἀνάγκην ἀνακαινίσεως! Καὶ Πίος δ Θ' ἀφοῦ δι' ἐγκυκλίου του και τοῦ ταύτη προσηρτημένου συλλάβου περιλήψεώς τινος τῶν ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ περιεχομένων, ἐπανέλαβε τὰ αὐτὰ ἀναθέματα κατὰ τῶν νεωτέρων φιλελευθέρων πολιτικῶν ἀρχῶν, τῶν διεπουσῶν τὰ κράτη σήμερον, συγκαλέσας μεγάλην τινὰ ἐκ Λατίνων ἐπισκόπων σύνοδον εἰς Ρώμην, ἐν τῷ Βατικανῷ, ἐπέτυχεν, ὥστε ν' ἀνακηρύξῃ αὕτη τῷ (1870) τὸν πάπαν ἐν τοῖς ἀφορῶσι τὰ ἡθη και τὴν πίστιν ἀλάνθαστον! Οὗτω πᾶσα διαταγὴ ἀπὸ Ρώμης πρέπει παρὰ παντων τῶν καθολικῶν νὰ γίνηται τοῦ λοιποῦ τυφλῶς δεκτή, ως προερχομένη ἀπὸ ἀλανθάστου πηγῆς. 'Αλλ' ως εἰ ἦθελεν δ Θεές νὰ τιμωρήσῃ

τὴν ἀλαζονεῖαν ταύτην τῶν παπῶν, ἀξιούντων ν' ἀποδεῖθῇ αὐτοῖς θεῖα τις ἰδιότης, ἡ τοῦ ἀλανθάστου, κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ νέου τούτου δόγματος κατηργήθη ἡ κοσμικὴ ἔξουσία τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, ἡ δὲ Ρώμη κηρυχθεῖσα πρωτεύουσα τῆς μιᾶς ἐλευθέρας Ἰταλίας κατελήφθη ὑπὸ Ἰταλικῶν στρατευμάτων. Τῷ δὲ 1871 ἐγκαθιδρύθη ἐν αὐτῇ δριστικῶς ἡ Ἰταλική κυβέρνησις.

Κατὰ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ ἀλανθάστου, ἥτις ἐθεοποίησε τὸν πάπαν, κατέστησε δὲ πᾶσαν σπουδὴν πρὸς βελτίωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀδύνατον, κατεξινέστησαν πολλοὶ πεπαιδευμένοι καθολικοὶ ἐν Γερμανίᾳ (Δέλιγγερ), ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἐλβετίᾳ, οἵτινες ὀνομάσαντες ἑαυτοὺς παλαιοὺς καθολικούς, δηλ. γνησίους, ἀπετέλεσαν ἰδίας θρησκευτικὰς κοινότητας καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἀρχαίας πρὸ τοῦ σχίσματος ἰδέας καὶ ἀρχὰς τὰς κρατούσας μέχρι σήμερον ἐν τῇ ὁρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ, μεθ' ἣς ἐξήτησαν ἀπ' ἀρχῆς νὰ ἐνωθῶσι.

Σημ. Τὸ κυριώτερον σήριγμα τοῦ παπισμοῦ ὑπῆρξει πάντοτε τὰ μοναχικὰ τάγματα μάλιστα οἱ ἵησονται, οἱ φραγκισκανοί, οἱ δομινικανοί καὶ αἱ ἀδελφαὶ τοῦ ἐλέους. Θεολόγοι διαπρέψαντες ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ὑπῆρξαν ὁ Βοσσουέτος, ὁ Πασχάλ, ὁ Μασιλλών, ὁ Φενελών, ὁ Δέλιγγερ καὶ ἄλλοι.

§ 46.

Ιαγ.
Ποία ἡ λατρεία καὶ ποῖα τὰ ἥθη παρὰ τοῖς
καθολικοῖς λαοῖς;

Οἱ καθολικοὶ φιλοῦσιν εἶπερ τινες καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ τὴν πομπώδη καὶ λαμπρὰν λατρείαν. Οἱ ναοὶ αὐτῶν εἰνε ἐνιαχοῦ μεγαλοπρεπέστατα κτίρια. Διακρίνεται δὲ πρὸ πάντων διὰ τὰ μέγεθος αὐτῆς καὶ τὴν λαμπρότητα ἡ ἐκκλησία τοῦ ἀγίου Πέτρου ἐν Ρώμῃ. Εἴνε δὲ κεκοσμημένοι οἱ καθολικοὶ ναοὶ δι' ἔργων πολλάκις μεγάλης καλλιτεχνικῆς ἀξίας, δι' εἰκόνων, ἀναγλύφων καὶ ἀγαλμάτων ἔξιχων καλλιτεχνῶν (Ραφαήλ, Μιχαήλ "Αγγελος").

Καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ δὲ αὐτῶν μουσικὴ ἐκαλλιεργήθη διὰ μεγάλων μουσικῶν (Παλαιστρίνας). Οἱ καθολικὸι λαὸι εὑρίσκεται συνήθως ἐν θρησκευτικῇ ἀμαθείᾳ, διότι τὸ κήρυγμα σπανίως ἀκούεται. Ἐντεῦθεν δὲ φανατισμὸς καὶ αἱ δεισιδαιμονίαι του.

Τὰ ἥδη τῶν καθολικῶν λαῶν (Ιταλίας, Γαλλίας, Ἰσπανίας, Πορτογαλίας καὶ μεσημβρινῆς Ἀμερικῆς) δὲν φημίζονται πολὺ. Οἱ ἐν Γαλλίᾳ μάλιστα ἐπικρατῶν διλισμὸς εἰναι πασίγνωστος. Ζῆλον διαδέσσεως τοῦ Εὐαγγελίου ἀνέπτυξαν τὰ μοναχικὰ τάγματα. Καθολικοὶ ιεραπόστολοι εἰργάσθησαν καὶ ἐργάζονται ἔτι ἐν Ινδίαις, Ιαπωνίᾳ, Κίνῃ, Ἀμερικῇ καὶ Αὐστραλίᾳ. Ἐφημίσθησαν δὲξ αὐτῶν δὲ Ξαφέριος ἐν Ινδίαις καὶ δὲ Δελακάξις ἐν Ἀμερικῇ. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐνεργειῶν των δὲν ὑπῆρξαν μεγάλα καὶ ἔνεκα διχονοίας μεταξὺ τῶν ιερωπεστόλων καὶ διότι ἀπολίτιστοι λαοὶ δὲλίγον ἐγγοῦσι τὸν χριστιανισμὸν καὶ δυσκόλως ἔχονται αὐτόν.

Καθολικοὶ εἶνε περὶ τὰ 200 ἑκατομμύρια.

Γ'.

Ιστορία τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν.

§ 47.

Πῶς διὰ τοῦ Λουθῆρου, τοῦ Ζβιγγλίου καὶ τοῦ Καλού ἐγένετο λίβη ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμισις
ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἐλβετίᾳ.

Von

Ἄνωτροσδὲ εἰομεν, πῶς κατὰ τοὺς μέσους αἰώνας ἡ δυτικὴ ἐκκλησία κατά τε τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν λατρείαν αὐτῆς είχε διαφθαρῆ. Ἡ διαφθορὰ αὕτη δύναται νὰ συγκεφαλιωθῇ εἰς τέσσαρά τινα: 1ον ἡ Γραφὴ ἐλησμονήθη, αἱ δὲ παραδόσεις ἦσαν τὸ πᾶν· 2ον ἡ σωτηρία καὶ ἡ δικαιώσις τοῦ ἀνθρώπου ἐζητεῖτο διὰ τῆς ἐκτελέσεως ἐξωτερικῶν τινῶν τύπων καὶ ἔργων, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ πίστις παρεβλέπετο· 3ον ἡ λατρεία

κατήντησεν ἄγαν πομπώδης καὶ θεατρική, καὶ 4ον ἡ διοίκησις ἦτο δεσποτικωτάτη, τοῦ πάπα αὐθαιρέτως διευθύνοντος τὰ πάντα καὶ καταδιώκοντος πάνα ἀνθιστάμενον. Τὴν διαφορὰν ταύτην διέβλεπον καὶ πρὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος τὰ καλύτερα πνεύματα, καὶ ἐπεθύμουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεταρρύθμισιν, ἀλλ' οἱ ἐπιδιώξαντες τὴν πραγματοποίησιν ταύτης κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα, ἐν οἷς διέπρεψαν δὲ Οὐκλεφος, δὲ Οὔσος καὶ δὲ ἐκ Πράγης Ἱερώνυμος κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἴσχυρῶν ἀκόμη ὅντων παπῶν καὶ δὲ μὲν Οὐκλεφος ἐπαύθη καὶ ἐξεδιώχθη, δὲ δὲ Οὔσος καὶ δὲ Ἱερώνυμος ὡς αἱρετικοὶ ἐκάρησαν ἐπὶ πυρᾶς. 'Αλλ' ὅτι τότε ἀπέτυχεν ἐπετεύχθη κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα διὰ τριῶν ἀνδρῶν, τοῦ Λουθῆρου ἐν Γερμανίᾳ καὶ τοῦ Ζβιγγλίου καὶ τοῦ Καλβίνου ἐν Ἐλβετίᾳ.

'Ο Λουθῆρος ἐγεννήθη τῷ 1483, σπουδάσας δὲ θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν ἐγένετο τῆς τελευταίας καθηγητής ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βιττεμβέργης. Διὰ τῆς μελέτης τῆς Γραφῆς πεισθεὶς περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἐβεβαιώθη ἔτι μᾶλλον περὶ αὐτῆς καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μεταρρυθμίσεώς της, διετί δὲ ὑπόθεσίν τινα ἐπισκεψθεὶς τὴν Ρώμην εἶδεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν ἐκκελευμένον βίον τῶν παπῶν καὶ τῆς αὐλῆς αὐτῶν. 'Επιστρέψας εἰς Γερμανίαν ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐξαναστῇ κατὰ τῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διαφορᾶς, διετί τῷ 1517 δὲ μοναχὸς Τέτζελος περιήρχετο τὴν Γερμανίαν πωλῶν σκανδαλωδῶς ὑπὲρ τοῦ παπικοῦ ταμείου ἀφέσεις ἢ συγχωροχάρτια. Τὴν τοιαύτην ἱεροκαπηλίαν μὴ ἀνεχόμενος ἐδημοσίευσε 95 θέσεις κατὰ τῆς περὶ ἀφέσεων παπικῆς διδασκαλίας, ἥρχισε δὲ μετὰ τοῦτο δημοσίᾳ νὰ ἐλέγχῃ τὰς ἀποπλανήσεις τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ζητῇ νὰ πείσῃ τοὺς Γερμανοὺς ἡγεμόνας περὶ τῆς ἀνάγκης συγχροτήσεως οἰκουμενικῆς σονόδου πρὸς διόρθωσιν τῶν κακῶν ἔχόντων.

'Ἐν Ρώμῃ ἐνδόμισαν τὸ πρῶτον διετί προσύκειτο περὶ ἀσημάντου τινὸς καὶ συνήθους ἕριδος μεταξὺ μοναχῶν, ἀλλ' ὅτε εἶδον διετί τὰ πράγματα ἥσαν σοβαρὰ καὶ διετί αἱ ἰδέαι τοῦ Λουθῆρου ἥρχισαν τὰ ἐγείρωσι τὴν κοινὴν πάντων προσοχήν προσεκάλεσαν αὐτὸν νὰ ἐλθῇ ἐντὸς 60 ἡμερῶν εἰς Ρώμην, ἵνα ἀπολογηθῇ. 'Επειδὴ δὲ δὲ Λουθῆρος δὲν ὑπήκουεν, ἀφωρίσθη. 'Αλλ' δὲ Λουθῆρος μηδόλως πτοεῖται. *«Κυριακοῦ Ἐκκλ. Ἰστορία Ἐκδ. 6η 29]5]25»*

θείς ἔκαυσε τὸν κατ' αὐτοῦ ἀφορισμὸν δημοσίᾳ τῷ 1520, παρρησίᾳ δὲ καὶ ἐν συναθροίσεις τοῦ λαοῦ καὶ ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων ἐν Βὸρε (τῷ 1521) ὑπερήσπισε τὰς ἀρχάς του. Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθῆρου ήτο γένος ἐπομένη· λον Μόνη ἡ Γραφὴ εἶναι γνησία πηγὴ τῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἰναι διαδεδομένη παρὰ τῷ λαῷ ἐν γλώσσῃ ὅπ' αὐτοῦ ἐννοουμένη. Αἱ παραδόσεις, ὥπερ τὸ πρόσχημα τῶν διοικών ἐδικαιολόγουν οἱ παπισταὶ πᾶσαν κατάχρησιν καὶ δεισιδαιμονίαν, ἀπεριφθῆσαν ὅπ' αὐτοῦ. Ζον Ὁ ἄνθρωπος κατ' αὐτὸν δὲν δύναται νὰ εὐαρεστήσῃ τῷ Θεῷ καὶ σωθῆναι δικαιοθήσῃ διὰ τῶν ἔργων, διὰ τῶν προσευχῶν, τῶν ὁρυπνιῶν, τῶν νηστειῶν, τῶν ἐλεημοσυγῶν, τῶν ἀποδημιῶν εἰς Ἱερούς τόπους ἢ διὰ τῶν ἀσκήσεων τοῦ μοναχικοῦ βίου, εἰς ἀπεριώριζεν δικαιολογίας λαὸς δληγη τὴν εὐσέβειαν, ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς πίστεως εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀπολύτρωσιν. Τὴν σωτηρίαν ταύτην δὲν δύναται νὰ δώσῃ διάπανας διὰ συγχωροχαρτίων, καθὼς μηδὲ νὰ σώσῃ ἀπὸ τοῦ καθαρτηρίου πυρός, τὸ δποῖον εἶναι πλάσμα τοῦ παπικοῦ κλήρου. Ζον Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιμένες, οἵτινες ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ κατήντησαν νὰ δεσπόζωσιν αὐθαιρέτως τῶν πιστῶν, δὲν ἔχουσι κατ' αὐτὸν ἰδίαν τινὰ ἔξουσίαν παρὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῖς διαδοχικῶς δοθεῖσαν, ἀλλ' εἶναι ἀπλοὶ λειτουργοὶ καὶ ἐντολοδόχοι τῆς κοινότητος. τῶν πιστῶν πρέπει δὲ νὰ εἶναι ἔγγαμοι, διότι ἡ εἰς πάντας τοὺς βαθμοὺς τοῦ κλήρου ἀναγκαστικῶς ἐπιβεβλημένη ἀγαμία ἔβλαψε τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν γενομένη ἀφορμὴ πολλῶν καταχρήσεων· ἡ ἀπόλυτος καὶ ἀπεριόριστος ἔξουσία, ἣν εἶχεν διάπανας, ἦτο ἐκ σφετερισμοῦ· διάπανας ὑπῆρξεν διάριοι αἴτιοι πάντων τῶν κακῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐπίσκοποι οὐ πρέπουν τυφλῶς τὸν παπισμὸν καὶ ἀπέκρουσαν τὴν μεταρρύθμισιν, διὰ τοῦτο κατηργήθησαν μετὰ τοῦ πάπα ὥπερ τοῦ Λουθῆρου, διετηρήθησαν δὲ μόνον οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι. 4ον Ἡ λατρεία τέλος, ἡτις ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ εἶχε καταντῆσει ἀγαν πομπώδης καὶ ἐπιδεικτική, ἐπιφορτισθεῖσα δι' ὑπερβολικῶν πομπῶν καὶ ἑορτῶν, ἐγίνετο δὲ ἐν τῇ ἀκατανοήτῳ νεκρῷ λατινικῇ γλώσσῃ, ἐπρεπε κατ' αὐτὸν νὰ ἀπλοποιηθῇ καὶ

νὰ γίνηται ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐννουμένη γλώσσῃ, ἡ δ' ἀνάγνωσις τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ τὸ κήρυγμα νὰ εἰναι τὸ κύριον ἔργον ἐν αὐτῇ ἐκτὸς τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ βαπτισματος ἄλλα μυστήρια δὲν ἀπεδέχετο, ἀπέρριπτε δὲ καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν ἀγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν καὶ τὰς ἑορτὰς αὐτῶν.

Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Λουθήρου βλέπομεν ὅτι οὐ μόνον καταχρήσεις μεταγενέστεραι τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καταπλευροῦνται, ἀλλ' ἀν ατρέπονται καὶ πολλαὶ διδασκαλίαι καὶ ἔθιμα τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας. Ἡ μεταρρύθμισις αὐτοῦ προσέβαλεν ἐν γένει δλόκληρον τὸ σύστημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας καὶ τάξεως, ἐπως κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας εἶχε μορφωθῆ. Τοιουτοτορόπως ἀντετάχθη ὁ Λούθηρος οὐ μόνον πρὸς τὴν λατινικήν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ὁρθόδοξον ἐκκλησίαν, ἥτις μέση μεταξὺ καθολικισμοῦ καὶ προτεσταντισμοῦ ἴσταμένη ἀποφεύγει ὀμφοτέρων τὰς ἀντιθέτους μεταβολάς. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ὁρθῶς ποιεῦσα βαδίζει μέσην ὁδόν. Διότι λον θέλει καὶ τὴν Γραφὴν καὶ τὰς παραδόσεις· Σον ἀπαιτεῖ καὶ πίστιν καὶ ἔργα. Σον ἀποφεύγει καὶ τὰς ὑπερβολικὰς ἐπιδείξεις καὶ τὴν γυμνότητα ἐν τῇ λατρείᾳ. Σον ἀποκρούει καὶ τὸν παπικὸν δεσποτισμὸν καὶ τὴν προτεσταντικήν ἀναρχίαν ἐν τῇ διοικήσει.

Αἱ ιδέαι τοῦ Λουθήρου εὗρον ταχέως ὑποδοχὴν καὶ διεδίδοντο ἐν Γερμανίᾳ, πολλοὶ δὲ ἡγεμόνες αὐτῆς ἡσπάσθησαν αὐτάς. Ὁπου ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου εἰσήγετο, τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα μετερρυθμίζοντο ἐκ θεμελίων. Ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐν τῇ λατρείᾳ κατηργεῖτο, εἰσαγομένης τῆς γερμανικῆς· ἡ ἔξιγγησις τῆς Γραφῆς καὶ τὸ ἐπ' αὐτῆς κήρυγμα ἀπέβαινε τὸ κέντρον τῆς νέας λατρείας· αἱ εἰκόνες ἔξεβάλλοντο τῶν ἐκκλησιῶν· τὰ μοναστήρια κατηργοῦντο· οἱ ἐπίσκοποι ἀπεδιώκοντο· ἡ ἀγαμία τοῦ κλήρου ἀπεκρινότετο. Τὴν διάδοσιν τῆς νέας πίστεως βαρέως ἔφερον οἱ ἐκ τῶν ἡγεμόνων πιστοὶ ἐμμένοντες εἰς τὸν καθολικισμόν, ἐν οἷς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος δὲ Ε'. Ἀλλ' ὅτε ἡθέλησαν ἐν τῷ Συνεδρίῳ τοῦ Σπέιερο κατὰ τὸ 1529 ν' ἀπογορεύσωσι τὴν ἔξαπλωσιν αὐτῆς εἰς νέας χώρας, οἱ εὐαγγελικοὶ ἡγεμόνες (εὐαγγελικοὺς ἐκάλεσαν ἔχοτούς οἱ διπάδοι τοῦ Λουθήρου

κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς καθολικούς) διεμπερυρήθησασαν κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης, δθεν καὶ διαμαρτυρόμενοι ἡ προστεστάνται ἐκλήθησαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν νέῳ τινὶ συνεδρίῳ τῆς Αὐγούστης (1530) οἱ καθολικοὶ ἡπείρησαν ὅτι θέλουσι βιάσει αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς νέας ἰδέας, συγκροτήσαντες συμμαχίαν ἥσαν ἔτοιμοι διὰ τῶν ὅπλων νὰ ὑπερμαχήσωσιν αὐτῶν. Καὶ τότε μὲν προελήφθη δὲ θρησκευτικὸς πόλεμος μεταξὺ τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων⁴ ἀλλὰ μετ' ὀλίγα ἔτη ἐξερράγη ἐνεκα τῶν αὐτῶν λόγων ὁ σμαλκαλδικὸς λεγόμενος πόλεμος, οὗτινος ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν, δτι οἱ καθολικοὶ ἡναγκάσθησαν ἐπὶ τῆς ἐν Αὐγούστῃ εἰρήνης (1555) ν' ἀναγνωρίσωσι τὰς νέας ἐκκλησίας καὶ ν' ἀποδεχθῶσι γενικὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν.

Καθώς δὲ ὁ Λούθηρος ἦγέρθη ἐν Γερμανίᾳ, σχεδὸν συγχρόνως ἐπανέστη κατὰ τοῦ παπισμοῦ ἐν Ζυρίχῃ τῆς Ἐλβετίας ὁ Ζβίγγλιος, οὗτινος αἱ ἰδέαι ἥσαν αἱ αὐταὶ ταῖς τοῦ Λουθήρου. Τὴν ἐλβετικὴν μεταρρύθμισιν συνεπλήρωσε μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ δὲ ἐν Γενεύῃ διδάξας Καλβῖνος, ὅστις τοσοῦτον ἐφημίσθη ὡς θεολόγος δεινός, ὥστε αἱ ἐλβετικαὶ ἐκκλησίαι ἐξ αὐτοῦ ὠνομάσθησαν καλβινικαὶ. Οἱ λουθηρανοὶ καὶ οἱ καλβινισταὶ ἔμενον ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένοι, διότι οἱ λουθηρανοὶ παρεδέχοντο, ὅτι πραγματικῶς ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ μεταλαμβάνει ὁ πιστὸς τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ὑπὸ τὸν ιερὸν ἄρτον καὶ τὸν ιερὸν οἶνον, οἱ δὲ καλβινισταὶ εἰκονικῶς καὶ πνευματικῶς οἱ καλβινισταὶ ἔχουσι καὶ τὸν ἀπόλυτον προορισμόν, δη ἀπορρίπτουσιν οἱ λουθηρανοί. Οἱ ἀπόλυτοι προορισμὸς εἰναι τὸ δέγμα τῶν καλβινιστῶν, καθ' ὃ ὁ Θεὸς χωρὶς ν' ἀποβλέπη εἰς τὴν ἥθικήν ἀξίαν ἐκάστου αὐθαιρέτως προώρισε δῆθεν πρὸ τῶν αἰώνων τίνες τῶν ἀνθρώπων θὰ σωθῶσι (καὶ μόνον οὕτοι σύζονται) καὶ τίνες θὰ ἐγκαταλείποντο ὑπὸ αὐτοῦ εἰς ἀπώλειαν. Τὸ δέγμα τοῦτο εἰναι παράλογον καὶ καθιστᾶ ἀδικον τὸν Θεόν.

§ 48.

Πῶς διεδόθη ἡ μεταρρύθμισις καὶ ποῦ ἐκτὸς τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἐλβετίας;

’Απὸ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἐλβετίας, τῶν κυρίων ἑστιῶν αὐτῆς, ταχέως ἔξηπλώθη ἡ μεταρρύθμισις εἰς ἄπασαν σχεδὸν τὴν βόρειον Εύρωπην, εἰς τὴν Σουηδίαν, τὴν Νορβηγίαν τὴν Δανίαν, τὴν Πολωνίαν, τὴν Ουγγαρίαν, τὴν βόρειον Γαλλίαν, τὴν Ὀλλανδίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς τὴν βόρειον Ἀμερικήν. Ἡ ἔξαπλωσις δ' αὐτῇ δὲν ἔγενετο ἀνευ ἀγώνων καὶ ἐμφυλίων σπαραγμῶν, διότι οἱ ἐμμένοντες εἰς τὴν παλαιὰν ἐκκλησίαν δὲν ἦνεχοντο ἐκ φανατισμοῦ νὰ βλέπωσι τὴν μεταρρύθμισιν θριαμβεύουσαν. Ἐν Γαλλίᾳ κατεδιώχθησαν οἱ προτεστάνται, Ούγγενότοι καλούμενοι, ἀπηγνέστατα. Μόνον ἐν μιᾷ νυκτὶ, τῇ τοῦ ἀγίου Βαρθολομαίου, δόπτε ἐκ συνωμοσίας, ἥς τὸ σύνθημα ἐδέθη ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀνακτόρων τῶν Παρισίων ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς ἐκ Μεδίκων (τῷ 1572), ἐπέπεσον κατ' αὐτῶν οἱ καθολικοί, λέγεται δτὶ ἐσφάγησαν 100,000 ἔξ αὐτῶν! Καὶ βραδύτερον δὲ κατεδιώχθησαν ἐν Γαλλίᾳ οἱ Ούγγενότοι. Ἐρρίκος δ Γ', δ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, ἐδιλοφονήθη ὑπὸ τυνος καθολικοῦ φανατικοῦ, διότι ἐτόλμησε νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν προτεσταντῶν, δ δὲ Ἐρρίκος δ Δ' ἔσχε τὴν αὐτὴν τύχην, διότι ἔξέδωκε τὸ διάταγμα τῆς Νάντης, δι' οὗ παρέίχετο τοῖς διαμαρτυρομένοις ἐλευθερία. Ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἡγαγκάσθησαν 70,000 διαμαρτυρομένων νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς πατρίδος των. Μόλις δὲ ἡ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1789 ἀπένειμε τοῖς διαμαρτυρομένοις πλήρην θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἵσα τοῖς ἐν Γαλλίᾳ καθολικοῖς δικαιώματα. Θρησκευτικοὶ διωγμοὶ καὶ πόλεμοι συνέβησαν κατὰ τὸν ΙΣ' καὶ τὸν ΙΖ' αἰῶνα καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἔνεκα τῆς μεταρρυθμίσεως, ἥν εἰσήγαγεν εἰς τὴν χώραν ταῦτην Ἐρρίκος δ Η'. Τὴν μεταρρύθμισιν ἐπολέμησεν ἀπανθρώπως Μαρία ἡ Καθολική. Ἄλλ' δ 'Εδουάρδος Ζ' καὶ ἡ Ἐλισάβετ μετὰ ταῦτα ἔξησφάλισαν δριστικῶς εἰς αὐτὴν

τὴν νίκην. Καὶ ἡ Γερμανία δὲ κατεσπαράχθη κατὰ τὸν IZ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ τριακονταετοῦς θρησκευτικοῦ πολέμου, καθ' ὃν προσῆλθε τοῖς ἐν Γερμανίᾳ εὐαγγελικοῖς σύμμαχος διερίφημος τῶν Σουηδῶν βασιλεὺς Γουσταύος Ἀδόλφος. Τοὺς καθολικοὺς στρατοὺς ὀδήγουν τότε οἱ δύο μεγάλοι στρατηγοὶ Τίλλου καὶ Βαλενστάϊν. Ἐπὶ τέλους, ἀφοῦ ἡρημάθη σχεδὸν ἡ Γερμανία, ἡ νίκη ἔκλινεν ὑπὲρ τῶν προτεσταντῶν, οἵτινες διὰ τῆς ἐν Βεστφαλίᾳ εἰρήνης (1648) ἀπήλαυσαν πλήρους ἐλευθερίας καὶ ίσότητος πρὸς τοὺς καθολικούς. Τοιαῦτα κακὰ προοῦξεν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ διθρησκευτικὸς φανατισμός, διτις δὲν ἥθελε ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως. Ἐπὶ τέλους δμως ἡναγκάσθησαν οἱ καθολικοὶ ν' ἀναγνωρίσωσι τὰς νέας ἐκκλησίας. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος διὰ τῆς ἔξαπλώσεως τῶν φώτων καὶ διὰ τῆς ἐπιφροής τοῦ ἀληθιοῦς χριστιανικοῦ πνεύματος ἡρχισε γὰρ ἐπικρατῆ ἐν Εὐρώπῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνοχῆς οὐδεὶς δὲ πλέον ἔνεκα τῶν θρησκευτικῶν του πεποιθήσεων καταδιώκεται.

Οἱ διαμαρτυρόμενοι διηρέθησαν καὶ ἀπετέλεσαν πολλὰς αἰρέσεις, αἱ κυριώτεραι τῶν ὁποίων εἶναι οἱ λουθηρανοί, οἱ καλβινισταί, οἱ βαπτισταί, οἱ οὐνιτάριοι, οἱ μεθοδισταί, οἱ κουάκεροι, οἱ μορμῶνοι καὶ ἄλλοι. Αἱ διαφοραὶ μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ἀσήμαντοι. Πάντες σχεδὸν στηρίζονται εἰς τὴν Γραφὴν μόνην καὶ ἀπορρίπτουσι τὰς παραδόσεις ἐκ μόνης δὲ τῆς πίστεως ἔξαρτῶσι τὴν σωτηρίαν, ἡ δὲ λατρεία συνίσταται εἰς μόνον τὸ κόρυγμα. Ἡ θεολογία ἀνεπτύχθη μεγάλως παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις, ιδίως ἐν Γερμανίᾳ. Ὁ Σλετερμάχερος εἶναι διάγιος τῶν θεολόγων αὐτῶν.

§ 49.

Ποῖα ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις καὶ ἡ λατρεία καὶ ποῖα τὰ ἥθη παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις;

Ο Λούθηρος καὶ ἄλλοι μεταρρυθμισταί, μὴ ἀποδεχόμενοι ιδίαν τινὰ ἔξουσίαν τῶν ιερέων (ιεραρχίαν), ἐκήρυξαν πάντας

τοὺς χριστιανοὺς ἵσους. Οἱ δὲ κήρυκες τοῦ λόγου παρ' αὐτοῖς εἶναι λειτουργοὶ ἡ ὑπάλληλοι τῆς ἐπικλησίας, ἐκ ταύτης λαμβάνοντες διὰ τῆς ἐκλογῆς τὴν ἕξουσίαν. Μόνον δὲ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἀναγνωρίζουσι, πλὴν τῶν "Αγγλων ἡ ἐπισκοπιανῶν, οἵτινες διατηρήσαντες τὴν ἱερωσύνην μετὰ πάντων τῶν βαθμῶν αὐτῆς ἔχουσι καὶ ἐπισκόπους." Εν ταῖς ἄλλαις προτεσταντικαῖς ἐκκλησίαις σύνοδοι πρεσβυτέρων καὶ λαϊκῶν ἡ διοριζομένων ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων ἡ ἐκλεγομένων ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν κινοτήτων ἀποτελοῦσι τὰς ἀνωτάτας ἐκκλησιαστικὰς ἀρχάς, αἵτινες διμοις τελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτελαν τῶν κατὰ τέπους κυβερνήσεων καὶ ἐν πᾶσι συμπράττουσι μετ' αὐτῶν.

Τὴν λατρείαν ἀπεγύμνωσαν καὶ ἡ πλοποίησαν ὑπέρ τὸ δέον οἱ μεταρρυθμισταί, ἐντελῶς ἀπορρίψαντες πάσας σχεδὸν τὰς τελετάς, δι᾽ ὃν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἡ χριστιανικὴ λατρεία εἰχε κοσμηθῆ, καὶ περιώρισαν αὐτὴν εἰς μόνην σχεδὸν τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ εἰς τὸ κήρυγμα ἐπὶ τοῦ ἀναγνωσθέντος μέρους. Τὸ Κυριακὸν δεῖπνον σπανίως μόνον τελεῖται παρ' αὐτοῖς. Εἰκόνες ἡ ἄλλα ἀντικείμενα κινοῦντα τὴν εὐλάβειαν σχεδὸν ἐλείπουσιν ἐντελῶς ἀπὸ τῶν προτεσταντικῶν ναῶν. Τὸ βάπτισμα τελεῖται παρ' αὐτοῖς, ὡς ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, διὰ ραντίσματος ἡ ἐπιχύσεως. Τὸ χεισμα ἡ σφράγισις παρέχεται τοῖς μὲν νέοις κατὰ τὸ 14ον περίπου ἔτος, ταῖς δὲ κόραις κατὰ τὸ 12ον. Κατὰ τὸν δρισμόν τῶν κηρύκων, καθὼς καὶ κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, λαμβάνουσι καὶ παρ' αὐτοῖς χώραν ἀπλαῖ τινες τελεταί, αἵτινες δὲν θεωροῦνται ὡς μυστήρια.

"Η ἡθικὴ κατάστασις τῶν προτεσταντικῶν λαῶν, Γερμανῶν, Ἐλβετῶν, Ἀγγλων καὶ λοιπῶν, δμολογεῖται ὑπεροτέρα τῆς τῶν καθολικῶν λαῶν. Πρὸς τοῦτο συντελεῖ ἡ περὶ κατηγήσεως τῶν νέων φροντίς, ἡ ἐπ' ἐκκλησίαις συχνὴ διδασκαλία καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῆς Γραφῆς. Η Κυριακὴ θεωρεῖται παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις ὡς ἡμέρα ἀφιερωμένη εἰς τὴν προσευχὴν καὶ τὴν μελέτην τῆς Γραφῆς. Ἐκάστη οἰκογένεια ἔχει τὴν Γραφὴν αὐτῆς· Ἀξιος ἐπαίνου θεωρεῖται καὶ ὁ ζῆλος, μεθ' οὗ ἐργάζονται οἱ διαμαρτυρόμενοι, διαφέρουσι ἱεραποστολικὰς ἀποτελοῦντες

νπέρ τῆς ἔξαπλώσεως τοῦ Εὐαγγελίου. Μόνον, δταν οἱ Ἱεραπόστολοι αὐτῶν ἐνεργῶσι καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων χριστιανῶν οἰονδήποτε προσηλυτισμόν, εἶναι ἀξιόμεμπτοι. Οἱ διαμαρτυρόμενοι συμποσοῦνται εἰς 180 ἔκατομμάρια.

Δ'.

**Σχέσεις τῆς ὁρθοδόξου ἐκκλησίας πρὸς τοὺς δυτικοὺς
καὶ τοὺς διαμαρτυρομένους.**

§ 50.

**Ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας
πρὸς τοὺς πάπας κατὰ τοὺς κρόνους τούτους;**

Εἰδομεν ἄλλοτε, ὅτι ἀφ' ὅτου ἐγένετο τὸ σχίσμα, πολλαὶ ἐγένοντο ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Οἱ πάπαι πάντοτε ἐπόθουν νὰ ἰδωσι τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς ἑαυτοὺς ὑποτεταγμένην. Μετὰ τὴν ἀλωσιν, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐζήτησαν νὰ ἐξεγείρωσι κατὰ τῶν Τούρκων τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, ἐλπίζοντες ὅτι, ἐκδιωκομένων αὐτῶν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς καὶ περιερχομένης ταύτης ὑπὸ καθολικούς ἡγεμόνας, θὰ ἥδυναντο νὰ ἐπεκτείνωσι ἐνταῦθα τὸ κράτος των. Ἄλλ' εἰχον ἥδη παρέλθει ὅτι χρόνοι, καθ' οὓς ἡ φωνὴ τῶν παπῶν ἥκουετο ὑπὸ τῶν λαῶν καὶ ἡγεμόνων τῆς Δύσεως. Οἱ ἡγεμόνες ἐκώφευον νῦν. Διὰ τοῦτο ἐπεδίωξαν ἔκτοτε οἱ πάπαι ἄλλα μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοπού αὐτῶν ἐζήτησαν δηλ. διὰ τῶν ἱησουΐτῶν καὶ ἄλλων μοναχικῶν ταγμάτων νὰ προσηλυτίσωσι τοὺς ὁρθοδόξους λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ ἱησουΐται ἐφάνησαν τὸ πρῶτον ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰώνος προστατευόμενοι δὲ ὑπὸ τῶν πρέσβεων τῶν καθολικῶν δυνάμειν, καὶ μάλιστα τῆς Αὐστρίας, Βενετίας καὶ Γαλλίας, ἰδρυσαν πολλαχοῦ σχολεῖα καὶ ἐνήργουν σκανδαλωδῶς προσηλυτισμόν. Κέντρα αὐτῶν ἔχορησμευον, ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως,

ἡ Σμύρνη καὶ ἡ Χίος. Συγχρόνως δὲ ἵδρυθη καὶ σχολεῖον ἐν Ρώμῃ ὅπως μορφῶνται ἐν αὐτῷ Ἐλληνες νέοι, οἵτινες μετὰ ταῦτα ὡς Λατίνοι ἑραπόρστολοι μεταβαίνοντες εἰς τὴν Ἀνατολὴν νὰ σπουδάζωσι νὰ ἔλκυώσι τοὺς δμογενεῖς των εἰς τὸν παπισμόν. Ἔκειθεν ἔξῆλθε Λέων ὁ Ἀλλάτιος ὁ λυσσαδῶς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν πολεμήσας. Ἡ προπαγάνδα, προσηλυτιστικὴ ἑταιρεία ἐν Ρώμῃ, προσέφερεν ἀφθονα τὰ μέσα πρὸς τοὺς σκοπούς τούτους. Ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι, καίπερ πανταχόθεν πιεζόμενοι, καίπερ δυνάμενοι διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ παπισμοῦ νὰ ἐλπίσωσι νὰ τύχωσι τῆς προστασίας τῶν Ἰσλαμῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ἐμενον πιστοὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν των καὶ ἀπέφευγον τὰς προσηλυτιστικὰς ταύτας παγίδας τῶν Ἰησουϊστῶν. Μόνον εὐάριθμοί τινες Ἐλληνες ἐν Ἐπτανήσῳ, ταῖς Κυκλαῖς νήσοις, τῇ Σμύρνῃ καὶ τῇ Χίῳ ἐδέχθησαν τὸν παπισμόν, ὡνομάσθησαν δὲ οὐντῖαι (unite cum romana ecclesia) ἡ γραικοκαθολικοὶ οὗτοι, οἵτινες λέγονται καὶ φραγκοέλληνες καὶ λεβαντῖνοι, ἐξελατινισθησαν ἐντελῶς, διότι καὶ τὸν Πάπαν ὡς κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας δέχονται καὶ τὰ δόγματα τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας πρεσβεύουσι καὶ τὴν λατρείαν των λατινιστῶν τελοῦσι. Τὰς αὐτὰς ἐνεργείας ἀνέπτυξεν ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία κατὰ τῶν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ καὶ ταῖς ἐμπορικαῖς ταύτης πόλεσιν ὁρθοδόξων, ὅπου εἶχον ἐγκατασταθῆ Ἐλληνες τὸ ἐμπόριον μετερχόμενοι, ἐν Βενετίᾳ καὶ ταῖς αὐστριακαῖς ἐπαρχίαις. Ὅσοι τῶν ἀνατολικῶν τῶν χωρῶν τούτων ἦνώθησαν μετὰ τῆς Ρώμης ἀποδεχθέντες τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα ἐτήρησαν ἀδείᾳ αὐτοῦ τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν καὶ τὸν γάμον τῶν κληρικῶν των. Οἱ πάπαι μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐξακολουθοῦσιν ἐπιθυμοῦντες καὶ ἐπιδιώκοντες τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀνατολικῶν ὑπὸ τὸ κράτος των. Ὁ πάπας Πίος ὁ Θ'. καὶ κατὰ τὸ 1848 δι' ἐγκυκλίου του καὶ μικρὸν πρὸ τῆς τελευταίας ἐν Ρώμῃ συνέδου (1869) δι' ἐπιστολῆς του ἐκάλεσε τοὺς ἀνατολικοὺς εἰς ὑποταγήν. Οἱ πατριάρχαι ἀπήντησαν ὡς ἔδει. Καὶ Λέων ὁ ΙΓ' διατάξας νὰ ἔστρατηται ὑπὸ πάσης τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἡ ἔστρατη τῶν ἀποστόλων τῶν Σλαύων Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου (1880) ἐξῆτησε νὰ ἔλκυσῃ τοὺς ὁρθοδόξους Σλαύους εἰς τὴν μετ' αὐτοῦ

ξηνωσιν. Βραδύτερον δὲ (τῷ 1895) δι' ἐγκυκλίου του προσεκάλεσε τοὺς ἀνατολικοὺς ν' ἀσπασθῶσι τὸν καθολικισμόν. Ἀλλὰ δικαίως οὐδεὶς τούτων ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὴν φωνὴν αὐτοῦ. Ἐν γένει οἱ ὅρθόδοξοι λαοὶ οὐδέποτε θ' ἀνεχθῶσιν ἐγκαταλείποντες τὰς ἀρχαίας παραδόσεις των, προδίδοντες τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτῶν, τὴν στηριζομένην ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἀρχαίων οἰκουμενικῶν συνόδων, ν' ἀποδεχθῶσι τὸν λατινισμὸν τὸν διαστρέφαντα. οἰκτρῶς τὸν χριστιανισμὸν καὶ νὰ διποκύψωσιν διὸ τὸν παπικὸν ζυγόν.

§ 51.

*Tίνες ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας
πρὸς τὰς προτεσταντικὰς ἐκκλησίας;*

Αἱ προτεσταντικαὶ ἐκκλησίαι περιηλθον τὸ πρῶτον εἰς σχέσεις πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, διτε τῷ 1574 οἱ λουθηρανοὶ θεολόγοι τῆς Τυβίγγης ἔγραψαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πατριάρχην Ἱερεμίᾳν τὸν Β', δι' ἣς ἐκθέτοντες τὴν πίστιν αὐτῶν ἐξήτουν νὰ πείσωσιν αὐτὸν, διτε οἱ μεταρρυθμισταὶ ἡγέρθησαν οὐχὶ κατὰ τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ κατὰ τῆς διαστροφῆς αὐτῆς διὰ τῶν Λατίνων μοναχῶν, καὶ διτε διὰ τοῦτο δύναται νὰ δηφίσταται ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Οἱ Ιερεμίας δμως ἀπαντῶν κατέδειξεν, διτε, διν καὶ οἱ ἀνατολικοὶ συμφωνοῦσι τοῖς διαμαρτυρομένοις ἐν τῇ ἀπορρίψει τοῦ παπισμοῦ, τοῦ καθαρτηρίου, τῶν ἀφέσεων, τῆς ἀναγκαστικῆς ἀγαμίας πάντων τῶν κληρικῶν, τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ ἀλλων, ἐν τούτοις ἐν πολλοῖς ἄλλοις διαφωνοῦσιν αἱ δύο ἐκκλησίαι, ἰδίως δὲ διτε ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐθεωρήθησαν πάντοτε τὰ ἑπτὰ μυστήρια, αἱ παραδόσεις, τὰ ἀγαθὰ ἔργα, ἡ τιμὴ τῶν ἀγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν καὶ τὸ ἀξιωμα τῶν ἐπισκόπων, τὰ κακῶς διὸ τῶν διαμαρτυρομένων ἀπορριπτόμενα, ὡς σεβασταὶ διδασκαλίαι ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἴσχύουσαι. Νέαι ἐπιστολαὶ ἐκατέ-

ρωθεν ἀντηλλάγησαν, ἀλλὰ συμφωνίᾳ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ. Ὁμοίως ἐναιώνιγησαν καὶ πᾶσαι αἱ μετὰ ταῦτα γενόμεναι ἀπόπειραι περὶ ἑνώσεως τῶν προτεσταντῶν καὶ ὀρθοδόξων. Φιλικώτατα πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους διέκειτο ἐκ τῶν πατριαρχῶν δικαῖα τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀκμάσας Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ἐλπίζων διὰ τῆς μετ' αὐτῶν φιλίας καὶ τῆς προστασίας τῶν προτεσταντικῶν δυνάμεων ἡδύναντο νὰ καταπολεμηθῶσιν ἐπιτυχέστερον αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐνέργειαι τῶν ἱησουϊτῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο κατηγορήθη, ἡ δὲ φευδῶς ὑπὸ τὸ δυνομα αὐτοῦ φανεῖσα προτεσταντικὴ διμολογία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατεκρίθη γενικῶς ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τότε ἔξιδόθη ἐλληνιστὴ ή Κατήχησις Πέτρου τοῦ Μογίλου, μητροπολίτου Κιέβου, ἡ ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν ἐπικυρωθεῖσα, ἐν ᾧ ἀντετάχθη πρὸς τὰς ἐν τῇ Δύσει ἐκκλησίας, τὴν καθολικὴν καὶ τὰς προτεσταντικάς, ἡ ἀληθῆς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας διδασκαλία. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία μέσην ἴσταμένη μεταξὺ καθολικισμοῦ καὶ διαμαρτυρήσεως ἀπέκρουσε λοιπὸν πάντοτε δικαίως ὡς γεωτερισμοὺς πολλὰς διδασκαλίας τῶν προτεσταντῶν, συμφωνοῦσα μετ' αὐτῶν μόνον, καθ' ὅσον ἀντιτίθενται κατὰ τοῦ παπισμοῦ καὶ τῶν τούτῳ ἰδιαίζοντων θεσμῶν καὶ διδασκαλιῶν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπεδοκίμασε καὶ τοὺς διαμαρτυρομένους ἵεραποστόλους, οἵτινες ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἥρξαντο νὰ ἔξαπλῶνται ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ νὰ ζητῶσι νὰ προσηγουρτίσωσι τοὺς ὀρθοδόξους εἰς τὸν προτεσταντισμόν. Διὰ τῶν ἵεραποστόλων τούτων διεδόθησαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ μεταφράσεις τῶν Γραφῶν εἰς τὴν ἀπλὴν γλώσσαν. Τὰς μεταφράσεις ταῦτας τινές μὲν τῶν ἡμετέρων θεολόγων ἀπεδοκίμασαν ὡς προερχομένας ἀπὸ τῶν προτεσταντῶν (Οἰκονόμος), ἄλλοι δὲ ἐθεώρησαν ὡς ἀβλαβεῖς (Φαρμακίδης, Βάμβας). Ἐσχάτως ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ πολλοὶ διαμαρτυρόμενοι, μάλιστα ἐπισκοπιανοί, ἔδειξαν ἐπιθυμίαν νὰ ἴδωσι προσεγγιζούσας ἀλλήλαις καὶ συμφιλιούμενας τὰς δύο ἐκκλησίας. Ἀλλὰ οὐδεν ἀποτέλεσμα προήλθεν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1. Τί είναι Ἐκκλησία καὶ τί Ἐκκλησιαστικὴ Ἰστορία;
ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

Ίστορία τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς
μέχρι τοῦ M. Κωνσταντίνου (1—323).

§ 2.—Τίς ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἡθικὴ κατάστασις τοῦ κόσμου
κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ;

§ 3.—Πῶς ἴδρυθη διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ
ἐκκλησία καὶ ποῦ διεδόθη τὸ πρώτον;

§ 4.—Πῶς ἔξηπλώθη μετὰ ταῦτα ὁ χριστιανισμὸς καὶ ποὺς
τίνας δυσχερείας ἐπάλαισεν ἡ ἔξαπλωσίς του;

§ 5.—Τίνες εἶναι οἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοί;

§ 6.—Περὶ τῶν πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῶν
πρώτων αἰώνων ἀπὸ Χριστοῦ.

§ 7.—Περὶ τῶν ἀποστολικῶν πατέρων.

§ 8.—Περὶ τῶν ἀπολογητῶν.

§ 9.—Περὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν θεολόγων.

§ 10.—Περὶ Ὡριγένους καὶ ἄλλων πατέρων.

§ 11.—Περὶ Εἰρηναίου καὶ λοιπῶν συγγραφέων τοῦ Β' καὶ
Γ' αἰώνος.

§ 12.—Περὶ τῶν Λατίνων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

§ 13.—Ποία ἦτο ἡ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐποχὴν
ταύτην;

§ 14.—Ποία ἦτο ἡ λατρεία τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας ;

§ 15.—Ποῖα ἤσαν τὰ ἥθη τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ;

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'.

Ιστορία τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ σχίσματος (323—867).

§ 16.—Πῶς ἐθριάμβευσεν ὁ χριστιανισμὸς μετὰ τὸν Μ. Κωνσταντίνον ;

§ 17.—Εἰς τίνας νέους λαοὺς ἔξηπλώθη ὁ χριστιανισμός ;

§ 18.—Πῶς ἀνεπτύχθη ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ;

§ 19.—Περὶ Ἀθανασίου καὶ Μ. Βασιλείου.

§ 20.—Περὶ Γοηγορίου Ναζιανζηνοῦ.

§ 21.—Περὶ Χρυσοστόμου καὶ ἄλλων συγχρόνων πατέρων.

§ 22.—Περὶ τῶν Λατίνων πατέρων.

§ 23.—Πῶς διεμορφώθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ ἐκκλησια-
στικὴ διοίκησις καὶ πῶς ἀνεφάνησαν οἱ πατριάρχαι ;

§ 24.—Πῶς ηὔξηθη ἡ ἔξουσία τῶν ἐπισκόπων Ῥώμης ;

§ 25.—Τίς ἦτο ἡ ἀνωτάτη πραγματικὴ ἔξουσία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
καὶ πόσαι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἐγένοντο ;

§ 26.—Πῶς εἶχεν ἡ λατρεία κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην !

§ 27.—Ποῖα τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης ;

§ 28.—Πῶς ἀνεφάνη τὸ πρῶτον ὁ μοναχικὸς βίος καὶ ποῦ διε-
δόθη μετὰ ταῦτα ;

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

Ιστορία τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι τῆς ἀλώσεως
τῆς Κωνσταντινουπόλεως (867—1453).

Α' Ἀνατολικὴ ἐκκλησία.

§ 29.—Πῶς ἐγένετο τὸ σχίσμα μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς
ἐκκλησίας ;

§ 30.—Ἐγένετο ἀπόπειρα πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην;

§ 31.—Ποία τις ἦτο ἡ βυζαντινὴ θεολογία καὶ παιδεία;

§ 32.—Ποία ἦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις καὶ ποῖα τὰ ἥθη καὶ ἡ λατρεία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους;

§ 33.—Πότε ἐπεστράφησαν οἱ Σλαβοὶ καὶ Ιδίως οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Ρῶσοι εἰς τὸν χριστιανισμόν;

B' Δυτικὴ ἐκκλησία.

§ 34.—Ποίαν δύναμιν ἀπέκτησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ πάπαι;

§ 35.—Ποία ἡ λατρεία τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους;

§ 36.—Ποῖα τὰ ἥθη τῆς ἐποχῆς ταύτης;

§ 36 β'.—Τίνες ἡγέρθησαν κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς φωμαϊκῆς ἐκκλησίας;

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'.

'Ιστορία τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῶν καθ' ὑμᾶς χρόνων (1453—1919).

A'. 'Ιστορία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

A'. 'Ανατολικὴ ἐκκλησία ἐν τῷ τουρκικῷ οράτει.

§ 38.—Πῶς προσηνέθη ἡ ὁμωμανικὴ ἔξουσία πρὸς τὴν ὁρθόδοξον ἐκκλησίαν;

§ 38.—Πῶς εἶχεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις ἐν Τουρκίᾳ;

§ 39.—Ποία ἦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία μετὰ τὴν ἄλωσιν;

§ 40.—Πῶς εἶχεν ἡ λατρεία καὶ ποῖα ἦσαν τὰ ἥθη;

B'. 'Ανατολικὴ ἐκκλησία ἐν Ἑλλάδι.

§ 41.—Πῶς ἐγένετο ἀνεξάρτητος ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καὶ πῶς ὠργανώθη;

Γ'. Ἀνατσλικὴ ἐκκλησία ἐν Ρωσίᾳ.

§ 42.—Πότε ἐγένετο ἀνεξάρτητος ἡ ἐκκλησία τῆς Ρωσίας καὶ ποία ἡ κατάστασις αὐτῆς;

Δ'. Αἱ λοιπαὶ αὐτοκέφαλοι ἐκκλησίαι.

§ 43.—Αἱ δοθόδοξοι ἐκκλησίαι Αὐστρίας, Βλαχίας, Σερβίας Μαυροβουνίου καὶ Ιβηρίας.

§ 44.—Τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα.

Β'. Ἰστορία τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας.

§ 45.—Ποία ἡ δύναμις καὶ τίνες αἱ τάσεις τῶν παπῶν;

§ 46.—Ποία ἡ λατρεία καὶ ποῖα τὰ ἥθη παρὰ τοῖς καθολικοῖς λαοῖς;

Γ'. Ἰστορία τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν.

§ 47.—Πῶς διὰ τοῦ Λουθήρου, τοῦ Ζβιγγλίου καὶ τοῦ Καλβίνου ἐγένετο ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμισις ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἐλβετίᾳ κατὰ τὸν ΙΣ^τ αἰῶνα;

§ 48.—Πῶς διεδόθη ἡ μεταρρύθμισις καὶ ποῦ ἐκτὸς τῆς Γερμανίας καὶ Ἐλβετίας;

§ 49.—Ποία ἡ ἐκκλησιατικὴ διοίκησις καὶ ἡ λατρεία καὶ ποῖα τὰ ἥθη παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις;

Δ'. Σχέσεις τῆς ὁρθοδόξου ἐκκλησίας πρὸς δυτικοὺς καὶ διαμαρτυρομένους.

§ 50.—Ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας πρὸς τοὺς πάπας.

§ 51.—Ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὰς προτεσταντικὰς ἐκκλησίας;

Αριθ. } $\frac{\text{Πρωτ. } 1497}{\text{Διεκπ. } 1016}$

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23 Νοεμβρίου 1907

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸν κ. Ἀ. Διοικήδη Κυριακόν.

Καθηγητὴν τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Ἐπιστρέφουσα ὑμῖν ἡ Σύνοδος τὴν ὑποβληθεῖσαν Αὐτῇ πρὸς ἔγκρισιν Ἐκκλησιαστικὴν ὑμῶν Ἰστορίαν πρὸς χρῆσιν τῶν ἐν τοῖς Γυμνασίοις σπουδαζόντων γνωρίζει ὑμῖν, ὅτι, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ α' γραμματέως τῆς Ἱ. Συνόδου ἀοχιμ. Παλυκάρπου Θωμᾶ, τοῦ τὸ σύγγραμμα ὑμῶν τοῦτο κατὰ Συνοδικὴν ἐντολὴν διεξελθόντος, οὐδὲν περιέχεται ἐν αὐτῷ ἀπῆδον τοῖς δόγμασι τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

- † Ὁ Αθηνῶν ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ πρόεδρος
† Ὁ Κεφαλληνίας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ
† Ὁ Ἡλείας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ
† Ὁ Μεσσηνίας ΜΕΛΕΤΙΟΣ
† Ὁ Μαντινείας καὶ Κυνουρίας ΓΕΡΜΑΝΟΣ

Ὥος Γραμματεὺς
Ἀρχ. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ ΘΩΜΑΣ